

T.N.Qori Niyoziy nomidagi O'zbekiston Pedagogika
fanlari ilmiy tadqiqot instituti

UZLUKSIZ TA'LIM

ILMIY-USLUBIY JURNAL

2021
maxsus son

DJURAYEV Risbay
Bosh muharrir

Jurnal 2001 yildan nashr qilina
boshlangan.

O'z MAAdan 2007 yil 3-yanvarda № 0101-tartib raqami bilan
qayta po'yxatdan o'tgan.

Jurnalda e'lon qilingan
maqolalardan iqtibos keltiril-
ganda «Uzluksiz ta'lim»
jurnalidan olinganligi ko'rsa-
tilishi lozim.

Tahrir hay'ati:

Sherzod SHERMATOV
Uzoqboy BEGIMQULOV
Alisher UMAROV
Nargiza RAXMANQULOVA
Xolboy IBRAGIMOV
Shavkat QURBONOV
Roxatoy SAFAROVA
Islom ZOKIROV
Dono G'ANIYEVA
Lobar QARAXANOVA
Dusmurod DJURAYEV

Tahririyat manzili:

100027, Toshkent sh.,
Furqat ko'chasi,
174-uy.

O'zPFITI

Tel.: (71)-245-92-34

(93)-503-52-07

e-mail: uzluksiztalim_jurnal@mail.ru
liya_2305@mail.ru

TA'LIM MAZMUNI UZLUKSIZLIGI

- 3 **Д.У.Джуроев, М.У.Жураева**
Преемственность как основа непрерывности в образовании (Туркестан, конец XIX – начало XX века)
- 8 **X.I.Ibraimov, E.T.Tursunnazarova**
Uzluksiz ta'lim tizimida ingliz tilini o'qitishda mnemonika usullaridan foydalanishning ijtimoiy zarurati
- 12 **D.S.Davronova**
Oilada sog'lom ma'naviy muhitni barqarorlashtirishda «Oila – mahalla – ta'lim muassasasi» uzluksiz hamkorligi ahamiyati
- 16 **X.I.Ibraimov, O.I.Yadgarova**
Bo'lajak mutaxassislarni professional-kommunikativ faoliyatga tayyorlashda «Google Scholar», «Scopus», «Sciencedirect» xalqaro ilmiy ma'lumotlar bazasidan foydalanish imkoniyatlari
- 21 **S.B.Sharipova**
Ma'naviy-axloqiy qadriyatlar va yoshlar dunyoqarashini tarbiyalashda oilaning roli
- 25 **Б.И.Мойанов**
Xalq musiqiy pedagogikasi tushunchasining mazmuni va mohiyati (Qoraqalpoq xalq musiqasi asosida)
- 29 **X.I.Ibraimov, M.Y.Egamnazarov**
Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalarini tatbiq etish orqali talabalarda kommunikativ qobiliyatlarni rivojlantirish tamoyillari va mexanizmlari
- 34 **G.Kushakova**
Uzluksiz ta'lim tizimida yoshlarda millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikni ta'minlashning ijtimoiy-huquqiy asoslari
- 39 **Dj.A.Pulatov**
Umumiy o'rta ta'lim tizimida ma'naviy tarbiyani amalga oshirishning pedagogik shart-sharoitlari
- 43 **D.H.Narzikulova**
Oilaning yoshlar tarbiyasidagi vazifalari
- 47 **S.S.Raximova**
Malaka oshirish jarayonida maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachilarining ijodkorlik sifatlarini rivojlantirish usullari
- 52 **B.O.Husanov**
Yoshlar g'oyaviy-siyosiy madaniyatini shakllantirish – dolzarb pedagogik muammo sifatida
- 57 **N.P.Kurbanova**
Bo'lajak iqtisodchilarni o'qitishda «Just In Time» konsepsiyasidan foydalanish
- 62 **Ж.Б.Гулямов**
Проблемы развития чувства ответственности у студентов высших учебных заведений
- 67 **Г.И.Бердикулова**
Социолнгвистический подход к обучению русскому языку местного населения Туркестана (вторая половина XIX – начало XX века)
- 71 **E.A.Abdumannotov**
Umumta'lim maktablari o'quvchilarida ekskursiya turizmi vositasida vatanparvarlik tuyg'usini takomillashtirishning mazmuni va mohiyati
- 75 **Sh.A.Berdiyorova**
Xotin-qizlarning ma'naviy-ma'rifiy faolligi samaradorligini oshirish omillari
- 79 **Sh.X.Berdiyorova**
Nofilologik talabalar uchun ingliz tilini o'qitishda «Flipped classroom» modulini qo'llash orqali ta'lim samaradorligini oshirish
- 83 **D.A.Nazirova**
Uzluksiz ta'lim tizimida maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarda kreativ fikrlashni rivojlantirishda o'yin texnologiyalarining ta'siri
- 88 **J.Y.Oqbo'tayev**
O'quvchilarning o'zini-o'zi tarbiyalashi pedagogik muammo sifatida
- 93 **Sh.K.Tatliboyev**
O'quvchilarni jamoada ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish masalasi: tarixiy-milliy yondashuvlar va ajdodlar tajribalari
- 97 **M.H.Hakimova**
Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim tizimini modernizatsiyalashning afzalliklari va inkoniyatlari (Respublika uzluksiz ta'lim tizimi misolida)
- 102 **X.M.Xalilova**
Совершенствование механизмов формирования предмета «Воспитание» в сознании младших школьников на основе неологического подхода
- 106 **H.C.Алимова**
Социально-экономическое развитие и совершенствование системы физического воспитания в высшей школе

ПРЕЕМСТВЕННОСТЬ КАК ОСНОВА НЕПРЕРЫВНОСТИ В ОБРАЗОВАНИИ (ТУРКЕСТАН, КОНЕЦ XIX – НАЧАЛО XX ВЕКА)

Д.У.ДЖУРАЕВ,

зав. каф. “Педагогика и психология” УзГУМЯ, д.п.н.

М.У.ЖУРАЕВА,

доцент Ташкентского института инженеров
иригации и механизации сельского хозяйства

В статье рассматриваются актуальные аспекты развития системы непрерывного образования Туркестанского края, конца XIX – начала XX века. Раскрывается место профессионального образования в крае, содержание системы непрерывного образования, перспективы и особенности развития образованности населения того времени. В статье делается анализ исторических аспектов становления концепции непрерывного образования, отражаются его цели, задачи, функции, компоненты, принципы, значение для повышения грамотности населения края.

Ключевые слова: образование, интеграция, местное, компетентностный подход, уровень образования, уровень грамотности, интересы.

Мақолада XIX аср охири – XX аср бошларида Туркистон ўлкасининг узлуksиз таълим тизими ривожланишининг долзарб жиҳатлари кўриб чиқилади. Ўлкада амалга оширилган халқ таълимининг мазмуни, маzкур даврдаги аҳоли таълимининг истиқболлари ва хусусиятлари очиб берилди. Мақолада ҳаётини таълим концепцияси шаклланишининг мақсадлари, вазифалари, функциялари, таркибий қисмлари, тамойиллари минтақа аҳолисининг саводхонлигини ошириш учун аҳамиятини акс эттирувчи тарихий жиҳатлар таҳлил қилинади.

Таянч сўзлар: таълим, интеграция, маҳаллий, ёндашув, таълим даражаси, саводхонлик даражаси, қизиқишлар.

The article examines the current aspects of the development of the system of continuous education in the Turkestan territory, the end of the XIX – beginning of the XX century. The place of vocational education in the region, the content of the system of continuous education, prospects and features of the development of education of the population of that time are revealed. The article analyzes the historical aspects of the formation of the concept of lifelong education, reflects its goals, objectives, functions, components, principles, significance for increasing the literacy of the population of the region.

Key words: education, integration, local, competence-based approach, educational level, literacy level, interests.

Для современного общества оптимальным является применение системы непрерывности образования, как постоянного, последовательного, пожизненного пополнения каждым человеком личного объема знаний, умений, навыков. Непрерывность образования – это процесс роста образо-

вательного потенциала человека (как общего, так и профессионального) на протяжении всей его жизни, согласующийся с потребностями личности и социума. Непрерывное образование – это реализация всем известной поговорки «Век живи – век учись», и в сегодняшней реальности она имеет важнейший смысл. Полнота и удовлетворенность социальной жизнью невозможна без постоянного пополнения ресурса человека.

Основная цель непрерывного образования – развитие в личности таких свойств как самостоятельность, целеустремленность, трудолюбие, ответственность, адаптация к быстро изменяющимся условиям современного общества и качественное усвоение новой информации. Непрерывность процесса образования создает условия для более глубокого понимания человеком своих потребностей и явлений окружающего мира, более качественному раскрытию своего потенциала; становится возможным полноценно выполнять свою социальную роль в ходе трудовой деятельности и жизни в социуме.

Система непрерывного образования используется во всем мире во многих вариациях, с применением различной терминологии. Например, возобновляющееся образование, заключающееся в получении объема знаний частями на протяжении всей жизни, чередующегося с иными видами деятельности, в частности, профессиональной.

Реализация принципа непрерывности образования возможна, когда все учреждения образования представляют из себя единую сеть, характеризующуюся тесной взаимосвязью ее элементов и преемственностью учебных программ. Несомненно, информационные технологии являются большим подспорьем для перехода на непрерывное образование.

Для полного понимания состояния непрерывности современного образования следовало бы помнить исторический путь народного образования региона. Просветительство в Туркестане имеет глубокие генетические корни. Усиление философии просветительства в XIX веке связано с объективными причинами отставания среднеазиатских ханств от развития. После завоевания Туркестана Российской империей открылись возможности для проникновения демократических идей как из Европы, так и из Азии, общения с миром, что способствовало развитию освободительных идей в регионе. Это были первые шаги в формировании философии национальной свободы. Её сторонники были далеки от того, чтобы возглавлять, организовывать или поддерживать народные восстания, вспыхивавшие в разных частях региона.

Обстановка возникновения в Туркестане первых новометодных школ говорит о социальных группах, которые стояли за новыми школами и определяли их социальную принадлежность и политическую программу. Нема-

ловажное значение в концепции просвещения национальные прогрессисты придавали историко-культурному наследию народов Центральной Азии.

Изучив практику новометодных школ И. Гаспринского и азербайджанских новаторов, туркестанские джадиды уже в конце XIX века приступили к реформированию традиционной системы образования, которая не отвечала требованиям времени. Они пришли к выводу о необходимости создания новых школ исходя из собственного опыта.

Бесспорно, эти учебные заведения нельзя назвать в полном смысле слова школами европейского образца, но они были приближены к этому типу не только набором предметных занятий и устройством, но самое главное методом преподавания. В отличие от старых мактабов здесь дети осваивали грамоту за 40 дней. Поэтому за сравнительно короткий срок эти школы обрели доверие и популярность среди местного населения.

В Хивинском ханстве проблема реформы системы образования решалась гораздо легче. Это обусловлено тем, что хивинский хан Мухаммад Рахим II (Феруз) был известным меценатом культуры, положительно относящийся к технологическим новациям. Так, в 1874 г. по его инициативе в Хиву из России был привезен литографический станок. Открытие новометодных школ в ханстве не встречало сопротивление властей, как в Бухаре. Сам Феруз поддерживал организацию школ, его примеру следовали многие высокие чиновники.

Осознав роль и место учителей в системе управления краем с 1870 года, был поднят вопрос подготовки учителей. Учебное заведение для подготовки учителей было важным элементом плана по народному образованию в Туркестанском крае, составленного в 1873 г. Открытая в 1879 г. четырехклассная мужская учительская семинария в Ташкенте являлась в течение десятилетий единственной педагогической школой для огромной территории Средней Азии. Она была единственным здесь средним профессиональным учебным заведением.

В “Основном проекте организации народного образования и учебной части в Туркестанском регионе” во главе генерал-губернатора Туркестана К.П. Кауфманом тоже было уделено особое внимание процессу подготовки учителей. В проекте было отчетливо отмечено, что слушатели будущего учебного заведения должны были избираться из числа русского населения. По мнению создателей проекта, образование граждан Империи нельзя было доверять местным кадрам. “В ТУС есть общежитие для проживания слушателей, которое содержится за счёт бюджета. Места в общежитии распределяются исключительно детям русских родителей. Потому что они в будущем будут учить местное население “грамоте” по заранее подготовленному плану и направлению. Обучение граждан Империи ни в коем случае нельзя доверять “туземцам”[1].

Социальное происхождение 415 учащихся ТУС, поступивших в семинарию в период с 1879 по 1904 г.

Как видим из рисунка основную часть выпускников гимназии (с 1879 по 1904 годы) составляли слушатели русской национальности. В частности, русских 350 человек (84,4%); казахов 52 человека (12,5%); узбеков 9 человек (2,2%); татаров 3 человека (0,7%); туркмен 1 человек (0,2%).

Семинария начала свою работу с 1879 года. По причине того, что семинария не заполнялась слушателями русской национальности, разрешили треть места заселять слушателями местной национальности. Конечно, этого было недостаточно, чтобы обеспечить потребность края учителями [2; С. 110].

Начиная с первого выпуска (1883) до 1904 г. включительно, семинарию окончило 254 человека. Так как стипендианты семинарии были обязаны по окончании курса отслужить учителями 6 лет, то к 30 августа 1904 г. из 77 выпускников 1899-1904 гг. 76 состояли на педагогической работе. Из 177 окончивших семинарию в 1883-1898 гг. к указанной дате 18 умерли или не работали по болезни; а из здравствовавших 159 человек на педагогической работе было 107, - т.е. почти третья часть выпускников семинарии, отслужив стипендию, уходили из учительства [2; С. 146].

В связи с потребностью туркестанской администрации в служащих, хорошо владеющих местными языками, в 1883 г. даже стал вопрос о преобразовании учительской семинарии в школу для подготовки чиновников и переводчиков.

С начала открытия Ташкентской учительской семинарии планировалось вести там обучение по направлению миссионерства. В частности, директор семинарии Н.А. Воскресенский в своем письме одному из Московских священников указывает своё отношение по направлению обучения в семинаре: "... основной целью Ташкентской учительской семинарии является обрусение местного населения, путем пропаганды христианства среди слушателей местной национальности" [3; С.34]. Атмосфера семинарии отравлялась активностью казенного православия. За непосещение даже в каникулярное время "богослужений" в церкви православных семинаристов лишали стипендии. Религиозное воспитание в таких принудительных формах руководство семинарии рассматривало, как путь к "нравственному совершенствованию" учащихся.

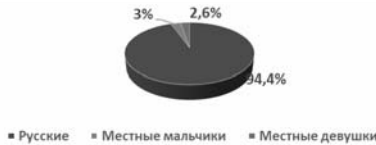
Царские чиновники для назначения директора семинарии советовались с специалистами. Одним из таких специалистов являлся Н.И. Ильминский (1822-1892 гг.), наставник всех директоров гимназии, пропагандировавший христианство в гимна-

зии. В должности директора гимназии в разные годы трудились такие ученики Н.И. Ильминского как, Н.П. Остроумов, М.А. Миропиев и Н.А. Воскресенский.

Местное население составляло незначительную часть слушателей Туркестанских гимназий.

Национальность слушателей в мужской и женской гимназиях Ташкента в 1896 году

При открытии Туркестанской учительской семинарии правительство утвердило преподавание в ней узбекского и таджикского языков. Но генерал-губернатор края К.П. Кауфман предложил педагогическому совету семинарии заменить эти языки казахским. В январе 1881 года ходатайство Кауфмана было удовлетворено. В августе 1884 года новый генерал-губернатор Розенбах распорядился о замене в учительской семинарии казахского языка узбекским, персидским и арабским.

С 1885 до мая 1890 года преподавателем местных языков в семинарии был В. П. Наливкин. В эти годы семинария стала научным центром по изучению узбекского и таджикского языков. Наливкин до семинарии в совершенстве овладел этими языками практически. В сотрудничестве с женой он сделал первую попытку научного изучения узбекского языка по говорам Ферганской долины.

Несмотря на все эти старания колонизаторов направить деятельность семинарии для защиты и исполнения своих интересов (прежде всего обеспечить русские и русско-местные школы учителями, а русское население образованием, и этим обеспечить им привилегированность по отношению к местному населению), семинария в течение десятилетий оставалась единственным специальным учебным заведением, готовившим педагогов в Туркестанском крае. Там подготовились много хороших педагогов разной национальности, которые внесли большой и ошутимый вклад в развитие народного образования всего Туркестана.

Список литературы:

1. ЎзР МДА, 47 ф. 1/1–иш, Об устройстве учебной части по ведомству Министерства народного просвещения в Туркестанском крае, 1875.
2. Бендриков К.Е. “Очерки по истории народного образования в Туркестане (1865-1924гг.)” // М.: АПН, 1961. – Б.110.
3. Ильминский Н.И. Из переписки по вопросу о применении русского алфавита к инородческим языкам // Казань, 1883. – С.34.

UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMIDA INGLIZ TILINI O'QITISHDA MNEMONIKA USULLARIDAN FOYDALANISHNING IJTIMOY ZARURATI

X.I.IBRAIMOV,

p.f.d., professor, O'zDJTU Pedagogika va psixologiya kafedrası,

E. T. TURSUNNAZAROVA,

Navoiy viloyat xalq ta'limi xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish hududiy markazi «Tillarni o'qitish metodikasi» kafedrası katta o'qituvchisi, NaDPI mustaqil izlanuvchisi

Mazkur maqolada uzluksiz ta'lim tizimida ingliz tilini o'qitishda mnemonika usullaridan foydalanishning ahamiyati, mnemonika usullarining semantik jihatdan turlari va nomutaxassis o'qituvchilarni tayyorlashda ulardan foydalanish zarurati haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: *ingliz tili, mnemonika, mnemonika usullari, mnemonika turlari, nomutaxassis o'qituvchilar.*

В статье обсуждается важность использования мнемоники при обучении английскому языку в системе непрерывного образования, семантические типы методов мнемоники и необходимость их использования при подготовке учителей-неспециалистов.

Ключевые слова: *английский язык, мнемоника, мнемонические методы, виды мнемоники, учителя-неспециалисты.*

The article discusses the importance of using mnemonics in teaching English in the system of lifelong education, the semantic types of mnemonic methods and the need for their use in training non-specialist teachers.

Key words: *english, mnemonics, mnemonic methods, types of mnemonics, non-specialist teachers.*

Jahonda madaniy, ta'limiy va ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarning integratsiyalashuvi, dunyo sivilizatsiyasi yutuqlari hamda axborot resurslaridan keng ko'lamda foydalanishga bo'lgan talab xorijiy tillarni o'rganishga bo'lgan e'tiborni kuchayishiga olib kelmoqda. Bugungi kunda xorijiy tillarni o'rganish darajalarini aniqlashning xalqaro standartlarini (IELTS, TOEFL, DSD, DELF kabi) joriy etilishi, ochiq ta'lim tizimlari imkoniyatlarining ortib borishi, turli davlatlar o'rtasida ta'lim sohasida olib borilayotgan o'zaro hamkorlik boshqa xalqlar tillarini o'rganishning izchilligini ta'minlashga xizmat qilmoqda [1].

Mamlakatimizda ta'lim tizimini tubdan modernizatsiyalash, uzluksiz ta'lim tizimida xorijiy tillarni faol o'rgatish uchun zarur sharoit yaratish, ularni o'rgatishning jadallashtirilgan uslublarini joriy etish, axborot kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirish borasidagi islohotlar xorijiy tillarni birinchi sinfdan boshlab o'qitishni

yo'lga qo'yish, mazkur tillarda erkin so'zlasha oladigan mutaxassislarini tayyorlash mexanizmlarini joriy etish imkoniyatlarini oshirdi. Shu bilan birga ingliz tilining dunyoda muloqot va axborot sohasidagi etakchiligidan kelib chiqib, talabalarning tilga bo'lgan qiziqishlarini oshirishda intensiv til metodlaridan keng foydalanish zarurati mavjud. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasida "oliy ta'lim sifatini tubdan oshirish, xorijiy tillarni chuqurlashtirilgan tarzda o'rganish" [2] kabi ustuvor vazifalar belgilanib, bu borada oliy ta'lim muassasalari talabalari lingvistik kompetensiyalarini rivojlantirish yo'llari, psixologik-pedagogik xususiyatlarini aniqlash, auditoriyadan tashqari mashg'ulotlar dasturi va tavsiyalar ishlab chiqish, xorijiy tillarni o'qitish jarayonida innovatsion texnologiyalardan, jumladan, mnemonik usullardan foydalanish muhim ahamiyat kasb yetadi.

Ingliz tilini o'qitish jarayonida nomutaxassis o'qituvchilarning motivatsiyasini shakllantirishda mnemonika usullaridan foydalanish tizimi asosini standartlar, ijtimoiy buyurtma hamda mehnat bozorida mutaxassislarga qo'yilgan ehtiyoj, metodologik yondashuv tashkil etib, uning funksional strukturasi model predmetlarining o'zaro mantiqan bog'liqligi, aloqadorligini yoritib berishi, modellashtirish sub'ektlari va ta'lim jarayoni ishtirokchilarining ta'lim muhitidagi bog'liqligini taqozo qiladi.

Mnemonika - (yunon tilida: *mnemonika* – «xotirada saqlash san'ati»)– sun'iy assotsiatsiyalarni shakllantirish orqali xotirani yodlashga va xotira koeffitsientini oshirishga yordam beradigan metodlar va usullar majmui [3]. Nomutaxassis o'qituvchilarning malakasini oshirish tizimining tahlili mazkur tayyorgarlikning tabaqalashtirilgan tarzda olib borilayotganini ko'rsatdi. Dunyo bo'yicha ularning bir necha turlari mavjud: tajribasiz o'qituvchilar uchun pedagogik faoliyat boshlanishidagi sirtqi yoki masofaviy shakldagi boshlang'ich ta'lim; tajribali (odatda maktabda katta tajribaga ega bo'lgan), lekin malakasiz o'qituvchilar uchun boshlang'ich ta'lim; pedagogik tajribaga ega bo'lmagan diplomli mutaxassislarga qo'shimcha pedagogik ta'lim (maktabda stajirovka shaklida va qo'shimcha kurslarda); pedagogik ma'lumot va tajribaga ega bo'lgan malakali o'qituvchilarning keyingi davomiy ta'limi.

Ingliz tilini o'qitish jarayonida mnemonika usullarini ta'lim jarayoniga tatbiq qilish til o'rganuvchilarining ichki ehtiyoji, mayli istagi, ya'ni motivatsiyasi asosida kechadi [4].

Mnemonika usullari- motivatsiya bosqichida faoliyatning bir nechta bilim beruvchi muhim turlarini amalga oshirishga yo'naltirilgan metodlarning komponenti, qismi. Birinchidan, tahsil oluvchi o'rganilayotgan mavzu to'g'risida bilganlarini tiklashda faol ishtirok etadi. Bu esa, uni o'z bilimlarini tahlil qilishga va tez orada batafsil ko'rib chiqiladigan mavzu haqida o'ylashga majbur etadi [5].

Bundan tashqari, insonni turli kasbiy holatlari bilan aloqador mnemonika bazalari mavjud:

Inson madaniyatini ko'rsatuvchi mnemonika: *spill the beans*-o'tlab ketish, ko'p gapirish ma'nosida; *talk turkey-yuzing*-ko'zin demay gapirish, betgachoparlik; *talk big*-katta gapirmoq; *hot air-safsata*, *talk through the back of one's neck-safsata* sotmoq, valdiramoq; *a bag of wind*-ezma, vaysaqi, maxmadona; *empty the bag*-ochiqchasiga aytmoq, oshkor qilmoq; valdiramoq; *speak like a book*-balandparvoz nutq so'zlamog; *chew the fat*-ming'ir-ming'ir qilmoq, javramoq, g'iybat qilmoq; *shut up like a clam*-og'ziga talqon solganday; *cut the cackle*-valdirashni to'xtatmoq kabi frazeologizmlar insonning madaniyati bilan bevosita bog'liq.

Insonning aqliy faoliyatini belgilab beruvchi mnemonika. Bunday birliklar ko'pincha salbiy uslubiy bo'yoqqa ega bo'ladi: *go bananas*-aqldan ozmoq; *to be out of one's box*; *go out of one's mind*-esini egan; *to be soft in the head*-miyasi aynigan; *addle brained*, *addle headed* - miyasiz, to'nka; *as balmy as bandycoot* - tentaksimon, miyasi biroz aynigan; *be of the beam*-tentaksimon; *crazy as bedbug*- tentak: Masalan: *You're mad! You have gone out of your mind. I won't listen to you.* (A.J.Cronin, "The stars look down", ch.XXI, p. 548.). *You ought to be shout up, Larry. You're as crazy as a loon. Not at all I'm very sensible and very practical.* (W.S.Maugham, "The razor's edge", ch. VI p.86).

Giyohvandlik moddalari va uni qabul qilish jarayoni bilan bog'liq mnemonika: *cold tugkey*-narkotik qabul qilish istagida jazvaga tushmoq, *rack head druggie*-giyohvand; *be of smb's head*-kayfi taroq; *bad egg*-iflos, past odam; *knockout drops*-giyohvandlik moddalari; *coffin nail*-sigareta. Masalan: *He was...What we call a grouch face, a drizzle-puss, a wet blanket, a cold turkey.* (E.S. Gardener "Some women won't wait", ch. XVIII, p.596).

Bulardan tashqari, ranglar va zoonomik turdagi turli xil emotsionallikni ifodalovchi mnemonika bazalari shular jumlasidandir.

Ingliz tilida mnemonika bazasiga taalluqli so'zlar, iboralar turli semantik sathlarda ifodalanib kelish bilan birga o'ziga xos stilistik emotsional semaga ham ega bo'ladi. Xususan, emotsional –ekspressiv semalar ularning o'ziga xosligini ta'minlab, nutq jarayonida to'g'ri voqe'lanishi uchun zamin yaratadi. Mnemonik usullarning emotsionalligi ularning turli xil his-tuyg'ulari, shaxs-predmetlarga nisbatan sub'ektiv munosabatlarini ifodalash bilan bog'liqdir. Ularning emotsionalligi bir vaqtning o'zida ikki ma'noning reallashuvi va obrazlilik natijasida yuzaga chiqadi. Ingliz tilida mnemonika bazasiga taalluqli so'zlar, iboralar qo'rquv, shodlik azoblanish, hayrat, taajub kabi emotsional xususiyatlarni ifodalash imkoniyatiga ega. Masalan, "wish had never been bogn", "dog's life", "heart in smb's boots" FBlari dardu-alam, xafagarchilik emotsional bo'yog'iga ega bo'lsa, "have a field day", "jump for joy", "in seventh heaven" kabilar quvonch, sevinch emotsional bo'yog'iga ega.

Nomutaxassis o'qituvchining ingliz tilidagi axborot bilan ishlash ko'nikmalari nafaqat o'quv axborotini bevosita bayon qilish, balki uni olish va qayta ishlash usullari bilan ham bog'liq. Unga chop etilgan va bibliografik manbaalar bilan

ishlash, boshqa manbaalardan axborotni olish va uni ta'lim jarayoni maqsadlari va vazifalariga mos holda qayta ishlash ko'nikmalari kiradi.

Nomutaxassis o'qituvchilarning ingliz tilini o'rganishlarida mnemonika usullari quyidagilarga yo'naltiriladi [6]:

- o'quv axborotini taqdim qilish, tushuntirish, suhbat, muammoni induktiv va deduktiv bayon qilishlarni e'tiborga olgan holda o'quv materialini uzatish jarayonini mantiqiy to'g'ri tuzish;

- savollarni tushunarli va to'g'ri ta'riflash;

- o'quv materialini o'zlashtirish darajasini va tavsifini tezkor tashxislash.

Rivojlantiruvchi ko'nikmalar quyidagilarni nazarda tutadi:

- bilish jarayonlari, hissiyotlari va idroklarini rivojlantirish uchun muammoli vaziyatlar va boshqa sharoitlarni yaratish;

- bilish mustaqilligi va ijodiy fikrlashini rag'batlantirish, mantiqiy (xususiyni umumiyga va boshqalar) va funksional (sabab-natija, maqsad-vositalar, sifat-sonlar, harakat-natijalar) munosabatlarni o'rnatish zaruriyati;

- individual xususiyatlarni rivojlantirish uchun sharoitlar yaratish, shu maqsadda individual yondoshuvni amalga oshirish.

Shunday qilib, ingliz tilini o'qitish metodikasida jahon pedagogikasining ilg'or g'oyalari, tarbiyaviy, ta'limiy nazariyalari, mutaxassislar tayyorlashning boy amaliyoti, hozirgi zamon texnikasi va texnologiyasidan foydalanish hamda milliy, hududiy xususiyatlarni hisobga olib, ularni mahalliy sharoitlarga moslashtirish, shu negizda nomutaxassis o'qituvchilarning motivatsiyasini mnemonika usullari vositasida shakllantirish texnologiyalarini ishlab chiqish va keng ko'lamda qo'llash bosh omil sifatida qaraladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Канищева Е.М. и др. «Международный английский» в условиях глобализации // Молодежь и XXI век-2020. – 2020. – С. 307-311.

2. “O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar Strategiyasi to'g'risida” 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947-sonli farmoni.

3. Пермьякова С. П. Мнемоника-как техника запоминания английских слов // Инновационные технологии в современном образовании. – 2016. – С. 545-549.

4. Тоджибаева К. С. Формирование мотивационной сферы нравственных качеств учащихся // Проблемы педагогики. – 2017. – №. 4 (27).

5. Ковалева Е. А., Ларионов Э. А., Чернега Ю. О. Использование методов мнемоники в преподавании английского языка // Инновационное развитие науки и образования. – 2018. – С. 162-165.

6. Арсеньтева Е.Ф. Фразеология и фразеография в сопоставительном аспекте. – Казань: Казань гос.ун-т, 2006. – 172 с.

OILADA SOG‘LOM MA’NAVİY MUHITNI BARQARORLASHTIRISHDA “OILA – MAHALLA – TA’LIM MUASSASASI” UZLUKSIZ HAMKORLIGI AHAMIYATI

D.S.DAVRONOVA,

O‘zDJTU, “Pedagogika va psixologiya” kafedrası
dotsenti, p.f.b.f.d. (PhD)

Mazkur maqolada oilada sog‘lom ma‘naviy muhitni barqarorlashtirishda “Oila – mahalla – ta‘lim muassasasi” hamkorligi ilmiy nazariy jihatdan yoritib berilgan. Shuningdek maqolada yangi innovatsiyalar va tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirishda, o‘sib kelayotgan yosh avlod tarbiyasida, jumladan oilada sog‘lom ma‘naviy muhitni barqarorlashtirish muhim pedagogik ahamiyat kasb etishi ilmiy va amaliy jihatdan tadqiqotchi tajriba va kuzatuvlari asosida yoritib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: oila, sog‘lom ma‘naviy muhit, innovatsiyalar, milliy mafkura, uzluksiz ma‘naviy tarbiya, uzviylik tamoyillari, milliy qadriyat.

В статье описывается научно-теоретическое сотрудничество “Семья – сообщество – образовательное учреждение” в стабилизации здоровой духовной среды в семье. В статье также подчеркивается важное педагогическое значение стабилизации здоровой духовной среды при внедрении инноваций и предпринимательской деятельности, воспитании подрастающего поколения, в том числе семьи, на основе научно-практического опыта исследований и наблюдений.

Ключевые слова: семья, здоровая духовная среда, инновации, непрерывное духовное образование, национальная идеология.

The article describes the scientific and theoretical cooperation “Family – community – educational institution” in the stabilization of a healthy spiritual environment in the family. The article also emphasizes the important pedagogical importance of stabilizing a healthy spiritual environment when introducing innovations and entrepreneurship, raising the younger generation, including families, on the basis of scientific and practical experience of research and observation.

Key words: family, national ideology, innovations, continuous spiritual education, national values, principles of membership.

Oila tinch totuv bo‘lsa unda yangi g‘oyalar, yangi innovatsiyalar va tadbirkorliklar amalga oshiriladi. SHuni ta‘kidlash joizki, oilada sog‘lom ma‘naviy muhitni barqarorlashtirishga e‘tibor milliy mafkuramizni muhofaza etishdek muhim vazifani hal etadi. O‘zbekiston Respublikasi vazirlar mahkamasining 2019 yil 31 dekabrda 1059-sonli “Uzluksiz ma‘naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarorida “...tarbiya jarayonida uzluksizlik, uzviylik tamoyillariga tayangan holda avvalo, onaning homiladorlik davrini to‘g‘ri tashkil etish, go‘daklar va bolalarni ma‘naviy tarbiyalash bo‘yicha asosiy yo‘nalishlarni belgilash, aholining farzand tarbiyasi bo‘yicha bilimlarini, pedagogik

madaniyatini oshirish, fuqarolarni uzluksiz ma'naviy tarbiyaning jahon tajribasida sinovdan o'tgan samarali pedagogik texnologiyalari, usullari va amalga oshirish shakllari bilan muntazam tanishtirib borish" [1;] vazifalari e'tirof etib o'tilgan.

Jismonan sog'lom, ma'naviy etuk va har tomonlama rivojlangan barkamol avlodni tarbiyalashda oila instituti, ota-onalar va fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlarining ta'lim muassasalari bilan o'zaro hamkorligini mustahkamlash maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Mahalla institutini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-4944-son Farmoni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 2 fevraldagi "Xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash va oila institutini mustahkamlash sohasidagi faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 5325-son Farmoni qabul qilingan. Mazkur farmonlarda mahalla va oila instituti hamkorligida ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tizimli va aniq maqsadga yo'naltirgan holda tashkil etish masalalariga alohida urg'u berib o'tilgan[2;3;].

Yuqorida belgilangan vazifalar ijrosini ta'minlash, ta'lim-tarbiya jarayonini o'zaro uyg'un, uzluksiz asosda tashkil etish, odobli, axloqiy fazilatlariga ega, yuksak ma'naviyatli, shu bilan birga bilimdon, zukko, ruhan va jismonan sog'lom, keng dunyoqarash va tafakkurga ega, zamonaviy kasb-hunar egasi bo'lgan vatanparvar yoshlarni tarbiyalash, bir so'z bilan aytganda ma'naviy tarbiyani shakllantirishda oila, mahalla va ta'lim muassasalari, shuningdek, ommaviy axborot vositalari va boshqa ijtimoiy tuzilmalar o'rtasida samarali uzluksiz hamkorlik mexanizmini yo'lga qo'yish muhim pedagogik ahamiyat kasb etadi.

Oilaning xususiyatlari o'zbek oilasida o'zini yorqin ifodasini topadi. O'zbek xalqi shaxsiy xislatlarida ifodalangan milliy xususiyatlari oilada milliy va diniy qadriyatlar asosida shakllangan va avloddan-avlodga o'tib ta'lim-tarbiya, odat, marosimlar, qoidalar shaklida mustahkamlangan. Bunday qadriyatlarga, avvalo, o'z yurtining o'tmishiga hurmat, milliy an'analarga sodiqlik va ulami hayotga tatbiq etish kiradi. Haqiqatdan ham dunyoda noyob, o'xshashi yo'q mahalla tizimida voyaga etmagan bolalarning ijtimoiy ongini shakllantirish uchun butun aholi qatlamlarini keng jalb qilish imkoniyati mavjud. Chunki mazkur tizim o'zining mamlakat miqyosidagi strukturasi, administrativ kadrlariga, ish olib borishning o'ziga xos ishlangan yo'nalishlariga ega.

Bilamizki, har bir fuqaro va oilaning jamiyatda o'z o'rni bo'ladi. Oilalardan tashkil topgan mahalla esa butun boshli mamlakatning boshlang'ich bo'g'ini, muhim ustuni sanaladi. Mahallada oilalar bilan hamkorlikda mehnat ilg'orlari, ilm-fan xodimlari, namunali oilalar, mehnat va urush faxriylari bilan uchrashuvlar uyushtirib borish, pedagog va psixologlar oilalar bilan hamkorligida turli xil tadbirlar, ("Navro'z" ayyomi, shanbaliklar,) adabiy kechalar, sport musobaqalari o'tkazish, kinoteatr, televideniya ko'rsatuvlaridan, radio eshittirishlaridan foydalanish vatanimizni istiqloq va taraqqiyotini mustahkamlashga, kelgusida yosh avlodni har tomonlama etuk bilimli, ongli, tadbirkor, yuksak axloqiy fazilatlarini shakllantirishga xizmat qiladi[4;].

Eng muhimi oila va mahalla, zamonaviy bilim va tafakkurga, sog'lom

dunyoqarashga ega, fikri teran, rivojlangan davlatlardagi tengdoshlari bilan bellashishga tayyor bo'lgan, ko'zi yonib turadigan navqiron yoshlarni oilasi bag'rida kamol topib, jamiyat hayotini olg'a suruvchi yanada yuksak bosqichlarga ko'tarib ravnaq toptiruvchi kelajak avlodlarni tarbiyalab voyaga etkazuvchi g'oyat muhim boshlang'ich guruhdir.

Respublikamizning Buxoro, Navoiy, Samarqand, Jizzax, Namangan, Qo'qon viloyatlarida o'tkazgan tajriba va kuzatuvlarimizga tayanib aytishimiz mumkinki, oilani boshlang'ich va doimiy tarbiya maskani sifatida olib qaraydigan bo'lsak, ota-onalar bolalarga tarbiyaviy ta'sir etishning usullari, odat va an'analarini bilishi, dam olish tartibini, bolalarning mehnat va o'quv mashg'ulotlarini belgilashi, ota-onalar va bolalar orasidagi o'zaro munosabatlarining eng qulay me'yorlarini ishlab chiqish lozim. Chunki bola o'zini qiziqtirgan masalalar bo'yicha eng avval o'z ota-onasi bilan maslahatlashadi. Bu erda oila a'zolari orasidagi munosabatlar amalga oshadi hamda ota-onaning tarbiyaviy vazifalari amalga oshiradi.

Oilada sog'lom ma'naviy muhitni barqarorlashtirish jarayonida yaxlit pedagogik jarayon sifatida:

- ma'naviy tarbiyaning tadrijiy rivojlanish va uzluksizlik tamoyillariga asoslanishi;

- bola tarbiyasida milliy va zamonaviy pedagogikaning ilg'or yutuqlaridan samarali foydalanish muhim pedagogik ahamiyat kasb etadi.

Shu o'rinda, Hindistonning taniqli siyosat arbobi Maxatma Gandi "Men uyimning darvoza va eshiklarini mahkam berkitib o'tira olmayman. CHunki unga toza havo kirib turishi kerak. Va shu barobarida eshik va derazalarimdan kirayotgan havo dovul bo'lib, xonadonimni ag'dar-to'ntar qilib, o'zimni yiqitib tashlashini ham xohlamayman"[5;] deganida bugungi axborot xurujlari va turli xil ma'lumotlar haqiqatda, sir emaski, zararli g'oyalar turli kinofilmlar, internet tarmog'i va boshqa yo'nalishlarda uzluksiz ravishda tiqishtirilib, mafkuraviy immunitetimizni susaytirishga, bolalarimizni soxta g'oyalarning ta'siriga tushib qolishiga muntazam harakat qilinayotganini nazarga tutgan ehtimol.

Kuzatuv va tajribalarimizga tayanib aytish mumkinki, oila-mahalla-ta'lim muassasasi hamkorligida amalga oshiriladigan mazkur indikatorlar o'zaro uyg'un, uzluksiz asosda tashkil etilgandagina odobli, axloqiy fazilatlariga ega, yuksak ma'naviyatli, shu bilan birga bilimdon, zukko, ruhan va jismonan sog'lom, keng dunyoqarash va tafakkurga ega, zamonaviy kasb-hunar egasi bo'lgan vatanparvar yoshlarni etishtirib berishga xizmat qiladi.

Oilada sog'lom ma'naviy muhitni barqarorlashtirishda oila, mahalla va ta'lim muassasalarining hamkorligi muhim ahamiyatga ega. Oilada boshlangan ta'lim va tarbiya ta'lim muassasalarida, mahallada davom etadi. Ta'lim muassasalarida amalga oshiriladigan maqsadli va uzluksiz ta'lim-tarbiya jarayoni orqali bolaning bilish jarayonlari rivojlanadi, bola shaxsi shakllanadi.

Yuqorida qayd etilgan mas'uliyatli ishlar bir-biriga o'zaro bog'liq bo'lgan uch omil, ya'ni oila - mahalla - ta'lim muassasasi hamkorligi asosida tizimli ravishda amalga oshirib kelinmoqda. Ushbu hamkorlikning samarali yo'lga qo'yilishi bolalar orasida turli salbiy odatlar, huquqbuzarlik va jinoyatlar sodir etilishining, shuningdek, giyohvandlik, diniy ekstremizm, "ommaviy madaniyat" va shunga o'xshash illatlarning oldini olishda, ularni sportga jalb etish, bo'sh vaqtlarini mazmunli o'tkazishda qo'l kelmogda. Asosiysi, bu hamkorlik doirasida oilalarni mustahkamlash, ta'lim sifati va samaradorligini oshirish orqali jamiyatda sog'lom turmush tarzini qaror toptirishga erishilmoqda.

Xulosa qilib aytganda, oilada sog'lom ma'naviy muhitni barqarorlashtirish masalasi bilan bog'liq barcha masalalarda mahalla faollarining oilalar va ta'lim muassasalari bilan uzviy hamkorlikda tizimli ish olib borishi muhim ahamiyatga ega. Tarbiya talablarining bajarilishida yoshlar ta'lim-tarbiyasiga mas'ul bo'lgan davlat va nodavlat tashkilotlari, ta'lim muassasalari, mahalla va oilaning teng barobar ishtiroki, yoshlarda burch va mas'uliyatni anglash, o'z harakatlarini to'g'ri baholash, o'zini nazorat qilish kabi sifatlarni shakllantirishga, hamkorlik faoliyatimizning samarali, sermahsul bo'lishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 31 dekabr 1059-sonli "Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori. [www//lex.uz](http://www.lex.uz).

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Mahalla institutini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-4944-son Farmoni//. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y., 3 fevral.

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 2 fevraldagi "Xotin - qizlarni qo'llab-quvvatlash va oila institutini mustahkamlash sohasidagi faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi 5325-son Farmoni [www//lex.uz](http://www.lex.uz).

4. Alimova G, .Kamolov J, Abdullaeva SH. Oila-mahalla –ta'lim muassasasi hamkorligi. Mahalla kutubxonasi. O'zbekiston "Mahalla" xayriya jamoat fondi. T.: 2015, -7b.

5. Begmatov A. Globallashtirish, milliy ma'naviyat va axborot tizimlari. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat va jamiyat qurilishi akademiyasi joriy arxivi, 2006. – 54 b.

BO'LAJAK MUTAXASSISLARNI PROFESSIONAL-KOMMUNIKATIV FAOLIYATGA TAYYORLASHDA "GOOGLE SCHOLAR", "SCOPUS", "SCIENCEDIRECT" XALQARO ILMIY MA'LUMOTLAR BAZASIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI

X.I. IBRAIMOV,

p.f.d., professor, O'zDJTU Pedagogika va psixologiya kafedrası,

O.I. YADGAROVA,

Samarqand davlat chet tillar instituti 2-kurs doktoranti

Mazkur maqolada O'zbekiston Respublkasi oliy ta'im tizmidagi mavjud muammolar tahlil qilinadi, bo'lajak mutaxassislarni professional-kommunikativ faoliyatga tayyorlash muammosi, bunda "Google scholar", "Scopus", "Sciadirect" xalqaro ilmiy ma'lumotlar bazasidan foydalanish imkoniyatlari ochib beriladi.

Kalit so'zlar: *oliy ta'lim, bo'lajak mutaxassilar, professional-kommunikativ faoliyat, "Google scholar", "Scopus", "Sciadirect" xalqaro ma'lumotlar bazasi.*

В статье анализируются существующие проблемы в системе высшего образования Республики Узбекистан, проблема подготовки будущих специалистов к профессиональной и коммуникативной деятельности, раскрывается возможность использования международных научных базы данных как «Google Scholar», «Scopus», «Sciadirect».

Ключевые слова: *высшее образование, специалисты, профессионально-коммуникативная деятельность, «Google Scholar», «Scopus», «Sciadirect».*

The article analyzes the existing problems in the higher education system of the Republic of Uzbekistan, the problem of preparing future specialists for professional and communicative activities, reveals the possibility of using the international scientific database Google scholar, Scopus, Sciadirect.

Key words: *higher education, future specialists, professional and communication activities, Google Scholar, Scopus, Sciadirect.*

O'zbekiston Respyblikasi Prezidenti Sh.Mirziyoev prezidentlik faoliyatining dastlabki kunlaridanoq mamlakatimiz uchun eng katta muammo, by – bugungi zamon talablariga mos kadrlar yetishmasligini, barcha sohada innovation va kreativ fikrlaydigan, ilg'or texnologiyalarni o'zlashtirgan mutaxassislarga ehtiyoj juda yuqori ekanini ta'kidlab keladi. Davlatimiz rahbari 2020 yil 30 sentabrda o'qituvchilar va murabbiular kuni mynosabati bilan o'tkazilgan tadbirda so'zlagan nutqida kadrlar masalasiga to'xtalar ekan "Bugun biz yashayotgan jamiyatga yangi fikr, yangi g'oya, eng myhimi, islohotlarni amalga oshirishga qodir bo'lgan yangi avlod kadrlari kerak. Har kuni seni nima qiynaydi, deb so'rashsa, hech ikkilanmasdan kadrlar qiynaydi, kadrlar zaxirasi qiynaydi, deb javob beraman" deya ta'kidlaydi.

Ushbu vazifalarni xalq etish maqsadida 2019 yil 8 oktyabr kuni O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi imzolandi. Konsepsiyada:

1. Oliy ta'lim muassasalari ilmiy jurnallarining Scopus, Sciencedirect va boshqa xalqaro ilmiy-texnik ma'lumotlar bazalariga bosqichma-bosqich kiritilishini ta'minlash;

2. Talabalar, o'qituvchilar va yosh tadqiqotchilarning elektron ta'lim resurslari, zamonaviy ilmiy adabiyotlarning elektron kataloglari va ma'lumotlar bazalaridan bepul foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish vazifalarini muvaffaqiyatli hal etish bo'yicha tegishli tashkilotlarga topshiriqlar berildi [1].

“Kommunikatsiya” so'zi lotincha “communico” so'zidan olingan bo'lib, “umumiy qilayapman, bog'layapman, muomala qilayapman” degan ma'nolarni anglatadi. “Kommunikatsiya” so'zi bilan o'zaro hamkorlik bo'lgan “kommunikabellik” – “muomala qilishga layoqati bor” ma'nosida, “kommunikabel” – “kirishimli, dilkash” ma'nosini bildiradi [2].

Xozirgi globallashgan zamonaviy jamiyatda inson muloqotini internetsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Chunki har bir mutaxassis yoki talaba albatta virtual muloqot turi bilan ham mashg'ul bo'ladi, bu virtual muloqotning “kommunikativ”, “interaktiv” va “perseptiv” tomonlarida o'ziga xoslikning namoyon bo'lishiga olib keladi. Tadqiqotchi A.A.Bodalyovning izohlashicha, “muloqotning kommunikativ tomoni insonlar orasida ma'lumotlar bilan o'rtoqlashishdan, muloqotning interfaol tomoni individlar orasida o'zaro hamkorlikni tashkillashdan, ya'ni nafaqat bilim va g'oyalar, shu bilan birga xatti-harakatlar bilan axborot almashinishdan..., muloqotning perseptiv tomoni bir-birlarini qabul qilish jarayonini muloqotdagi sherik deb qabul qilishi va shuning zaminida hamjihatlik munosabatidan iborat [3].

Bo'lajak mutaxassis xalqaro ma'lumotlar bazasidan foydalanish jarayonida yangi axborotlar bilan tanishadi (muloqotning kommunikativ tomoni), o'z yo'nalishi va mavzusiga mos boshqa yo'nalishlarda ilmiy izlanish olib borayotgan tadqiqotchilar orasida akademik hamkorlik yuzaga keladi, ularning izlanishlaridan ilmiy gipotezalarini tekshirishda foydalanadi (muloqotning interaktiv tomoni), hamda ular faoliyatini bevosita idrok etib o'z-o'ziga va boshqalar mehnatga baho berish (muloqotning perseptiv tomoni) ko'nikmalarini shakllantiradi.

O'zbekistonda eng ko'p foydalaniladigan ilmiy-texnik ma'lumotlar bazasiga “Google Scholar”, “Scopus”, “Sciencedirect” ma'lumotlar bazalarini misol qilib keltirish mumkin.

Google scholar o'zining «keltirilgan» funksiyasi orqali maqola keltirilgan maqolalarning tezislari kirishni ta'minlaydi. Aynan shu funksiya, ilgari faqat Scopus va Internetda mavjud bo'lgan ma'lumotlarning indekslarini taqdim etadi. Google scholar o'zining «Tegishli maqolalar» xususiyati orqali bir-biriga chambarchas bog'liq maqolalar ro'yxatini taqdim etadi.

Ushbu xizmat turidan foydalanishdan avval ro'yxatdan o'tish va talabaning o'z shaxsiy profilini ochish tavsiya qilinadi (1-rasm). Google scholar tizimiga kirganidan so'ng talabada quyidagi imkoniyatlar paydo bo'ladi: – iqtiboslar sonini ko'rish; – o'xshash maqolalarni izlash; – maqolaning barcha ko'rinishlarini izlash; – maqolani kutubxonada saqlash; – maqolaga iqtibos olish (turli formatlarda).

“Elsevier” kompaniyasi “Ilm-fan – 2020” milliy rivojlanish Dasturida mamlakatimiz ilmiy markazlari va oliy ta'lim muassasalari, shuningdek, olimlarning dunyo ilmiy reytingidagi o'rini ko'tarish, respublika ilmiy jurnallarini Scopus va Sciencedirect xalqaro ilmiy ma'lumotlar bazasi tizimiga kiritish, yosh olim va doktorantlarga ilmiy maqolalar tayyorlash va ularni yuqori impakt-faktorga ega bo'lgan ilmiy nashrlarda chop etishlariga ko'maklashish ko'zda tutilgan.

“Sciencedirect” to'liq matnli ma'lumotlar bazasi Elsevierning yetakchi ma'lumotlar platformasi hisoblanib, olimlar, o'qituvchilar, talabalar va izlanuvchilar uchun tibbiyot va sanoat sohasidagi jamiyki ma'lumotlarning 25 % ini o'zida jamlagan. “Sciencedirect” multiditsiplinar platformasi bo'lajak mutaxassisga ilmfanning barcha sohalarini bo'yicha adabiyotlarni qamrab olish imkonini beradi va Elsevierning 25000 ortiq jurnallaridagi 14 millionga yaqin nashrlar, 37000 ga yaqin kitob va qo'llanmalari, shuningdek boshqa nufuzli nashriyotlarning nashrlari bilan tanishish imkoniyatini yaratadi. Sciencedirectda qidiruv (ПОИСК) ning zamonaviy usullari joriy qilingan va bu platformadan foydalanish juda qulay.

Scopus – dunyoning eng nufuzli ilmiy-tahlil reyting platformasi bo'lib, u ilmiy maqolalar mualliflari, olimlar reytingi, jurnallar, tashkilotlar, mamlakatlar reytinglarini tuzish imkonini beradi. Scopusda indeksatsiya qilish butun dunyo bo'ylab jurnallar uchun katta yutuq hisoblanadi va bu jihat ilmiy jamiyatning boshqa a'zolari uchun jurnalning sifatini tasdiqlab beradi. Scopus 5 mingga yaqin nashriyotlarning 24000 ortiq ilmiy jurnallarini indekslaydi. Scopusni egasi va ta'sis etuvchisi Elsevier nashriyot korporatsiyasi hisoblanadi.

Scopus tarkibi: - 24,000 dan ortiq jurnallar; - 280 nomdagi savdo nashrlari; - 562 kitoblar seriyasi (chop etish davom etayotgan nashrlar); - 8 milliondan ortiq konferensiya materiallari; - 60 milliondan ortiq qaydlar mavjud.

Функционал имkoniyatlari:

- ilmiy soha va ko‘rib chiqilayotgan adabiyotlarni izlash va tahlil qilish (alohida maqola tahliliga qadar);
- barcha mumkin bo‘lgan qidiruv manbalari (ilmiy jurnallarda, patentlarda, ilmiy saytlarda) va jurnallar, mualliflar va hamkorlar, tashkilotlar, yillar, nashrlarning turlari va boshqalar;
- alohida muallif, tashkilot faoliyatini tahlil qilish (samaradorlik, taklif va h. k.);
- jurnallarni bir nechta ko‘rsatkichlar bo‘yicha qidirish, tahlil qilish va taqqoslash (3-rasm);
- istalgan mualliflar haqida to‘liq ma’lumotlarni olish (muallifning ismi, ish joyi, nashrlar mavzusi, takliflar va boshqalar).

The screenshot shows the Scopus search interface. The search term is 'Улучшенный Scopus'. The results table shows two entries:

Название источника	Scopus	Наивысший процент	Цитирование 2016-16 г.	Документы 2016-16 г.	% цитирований
Ca-A Cancer journal for Clinicians	425.4	99% (2016 Scopus)	47,455	309	94
MLAIB Recommendations and Reports	104.5	99% (1275 MLAIB (social science))	2,288	15	83

3-rasm: Scopus xalqaro ma’lumotlar bazasida jurnallarni bir nechta ko‘rsatkichlar bo‘yicha qidirish oynasi

Yuqorida keltirilgan xalqaro ilmiy ma’lumotlar bazasida foydalanish bo‘lajak mutaxassislarining professional-kommunikativ malakalarining rivojlanishiga sabab bo‘ladi. Tadqiqotchilik ko‘nikmalari va sifatli ma’lumotlar bilan ishlash ko‘nikmalari shakllanadi.

Bo‘lajak mutaxassislarda professional-kommunikativ malakalarining shakllanganlik me’zonlarini quyidagicha belgilash mumkin:

1. Kasbiy o‘z-o‘zini rivojlantirishga ongli munosabat;

2. O'z burchini anglash, o'z-o'zini namoyon etish, kasbiy takomillashishga tayyorlik;
3. Yangiliklar va innovatsiyalarga yuqori darajadagi tolerantlik;
4. O'z xulq-atvorini boshqarishga qobiliyatlilik;
5. Kasbiy faoliyatga qadriyatli munosabatning tarkib topganligi;
6. Yuqori darajadagi kommunikabellik;
7. O'zgalar bilan muloqot qilish va fikr almashishga yuqori darajadagi tayyorlik;
8. Maqsadga yo'naltirilgan faoliyatni amalga oshirishga tayyorlik;
9. O'z-o'zini, o'z shaxsini rivojlantirib borishga qaratilgan ongli fe'l-atvorga egalik;
10. Faoliyatning ijodiy tavsifga egaligi;
11. O'z-o'zini rivojlantirish bo'yicha natijaviylikka erishish.

Xulosa sifatida, bo'lajak mutaxassislarning professional-kommunikativ malakalarini rivojlantirish borasida quyidagi **takliflarni** bildirish o'rinli:

1. Bo'lajak mutaxassislarda tanqidiy fikrlash, axborotni mustaqil izlash va tahlil qilish ko'nikmalari shakllantirish jarayonida xalqaro ilmiy ma'lumotlar bazasi imkoniyatlaridan foydalanish;
2. Kurs ishi, bitiruv malakaviy ishi, fanlar bo'yicha mustaqil ishlar, uyga vazifalar topshiriqlarini shakllantirishda produktiv ta'lim metodlari va xalqaro ilmiy ma'lumotlar bazasi imkoniyatlaridan foydalanishga qaratilgan vazifalar va keyslar bankini shakllantirish;
3. Amaldagi malaka talablari, o'quv reja va dasturlarini mazmyn jihatidan bitiruvchilarda amaliy ko'nikmalarni, professional-kommunikativ sifatlarini shakllantirishga yo'naltirish;
3. Ixtisoslik fanlari va umumkasbiy fanlari mazmunini zamonaviy kommuikatsion texnologiyaga oid bilimlar va ko'nikmalar bilan boyitish;
4. Oliy ta'lim muassasalarida olib borilayotgan ilmiy tadqiqotlar sifatini oshirish, ularni statistik, texnik va boshqa ma'lumotlar bilan ta'minlash mexanizmlarini yaratish, bu borada tegishli me'yoriy-huquqiy hujjatlarni qabul qilish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi <https://lex.uz/docs/4545884>
2. Бегимқулов У.Ш. Педагогик таълим жараёнларини ахборотлаштиришни ташкил этиш ва бошқариш назарияси ва амалиёти. //Пед. фан. док. дисс. – Т., 2007.- 305 б.
3. Бодалёв А.А. Личность и общение. М.:1995 г. 328 с. – ISBN 5 - 87977 – 027 – 3.

MA'NAVIY-AXLOQIY QADRIYATLAR VA YOSHLAR DUNYOQARASHINI TARBIYALASHDA OILANING ROLI

S.B.SHARIPOVA,

O'DJTU "Pedagogika va psixologiya"
kafedrasi dotsenti p.f.f.d. (PhD)

Mazkur maqolada bugungi globallashuv va tez sur'atlar bilan o'zgarib borayotgan murakkab va shiddatli davrda mamlakatimiz yoshlari ma'naviyatini turli tahdidlardan asrash, ularning xalqaro maydonda sodir bo'layotgan jarayonlarning tub mohiyatini anglab etishi, ushbu voqe'liklar yuzasidan xolis va mustaqil fikrga ega bo'lishi, to'g'ri va maqbul xulosa chiqara olish salohiyatini shakllantirish hamda rivojlantirish masalalari ilmiy nazariy jihatdan atroflicha yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: jamiyat, oila, yoshlar, globallashuv davri, ijtimoiy talab, ma'naviyat, tarbiya, mahalla, ma'naviy sog'lom, ma'rifiy etuk.

Данная статья посвящена защите духовности молодежи страны от различных угроз в условиях современной, сложной и стремительно меняющейся глобализации, формированию у них понимания сути процессов, происходящих на международной арене, их способности объективно и самостоятельно делать выводы.

Ключевые слова: общество, семья, молодежь, эпоха глобализации, социальная востребованность, духовность, воспитание, духовное здоровье.

The article is devoted to the protection of the spirituality of the country "s youth from various threats in the conditions of modern, complex and rapidly changing globalization, the formation of their understanding of the essence of the processes taking place in the international arena, their ability to objectively and independently draw conclusions.

Key words: society, family, youth, the era of globalization, social relevance, spirituality, upbringing, neighborhood, spiritual health, enlightened maturity.

Jamiyatimiz taraqqiyoti ma'naviy va jismoniy sog'lom avlodni tarbiyalash masalasi davlat siyosatiga ko'tarilgan bir paytda hayotning o'zi har bir fuqarodan, ayniqsa yoshlardan ma'naviy sog'lomlik va ma'rifiy etuklikni talab qilmoqda. Darhaqiqat, globallashuv davri ijtimoiy talablari nuqtai nazaridan qaraganda jamiyatimizni ayniqsa, yoshlarni yana bir bor sezgir, ogoh va hushyor bo'lishga chorlabgina qolmay, ularni ma'nau sog'lom, teran fikrlovchi, etuk ilmiy salohiyatga ega insonlar sifatida kamol topishida mazkur "uzviylik" muhim pedagogik ahamiyat kasb etadi.

Albatta, oilada yoshlarning ma'naviy tarbiyasida o'sib kelayotgan yosh avlod qalbi va ongi, sog'lom tafakkuri uchun kurashmoqlik bugungi ijtimoiy hayotimizning asosiga aylanmoqda. Bu borada jamiyatimizda keng ko'lamlil ishlar amalga oshirilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "O'zbekiston Respublikasi mahalla va oilani qo'llab-quvvatlash vazirligi huzuridagi «Mahalla va Oila» ilmiy-tadqiqot instituti faoliyatini tashkil etish

to'g'risida Qarorida "mahallalar va oilalarda sog'lom va barqaror ijtimoiy-ma'naviy muhit hamda tinchlik, totuvlik va osoyishtalikni ta'minlash, umuminsoniy va milliy qadriyatlarini, shu jumladan oilaviy qadriyatlarini mustahkamlash" masalalariga jiddiy e'tibor qaratilib milliy qadriyatlarimiz asosida yoshlarni tarbiyalash tizimi shakllantirildi[1;].

Shuning bilan bir qatorda yoshlar tarbiyasida jamiyatning har bir a'zosi o'z mas'uliyatini oshirishga zaruriyat ham bor. Chunki, yoshlarning qalbi, ongi, tafakkuri sog'lom g'oyalari asosida shakllanishi uchun har bir shaxs mas'uldir. Bugungi akseleratsiya jarayoni, globalashuv davri yoshlarning bo'sh vaqtlarini qanday o'tkazayotganligi har bir ota-ona, mahalla ahli, o'qituvchi-pedagogning e'tiborida bo'lishi zarurligini ko'rsatmoqda. Buning uchun, ayniqsa oila, maktabgacha ta'lim, umumiy ta'lim, o'rta maxsus kasb-hunar va oliy ta'lim muassasalari, mahallalarning ijtimoiy-pedagogik imkoniyatlarini "Hamkorlik strategiyasi" tamoyillari asosida tashkil etish maqsadga muvofiq. Aksariyat yoshlarning tarbiyasi oiladan, qolaversa, u tug'ilib o'sgan mahalladan boshlanadi. Shunday ekan, mazkur masalalarga nihoyatda jiddiy va e'tibor bilan yondashishni bugungi adolatli siyosat barchadan talab qilayotganligi tabiiy.

Tabiiy va haqli savol tug'iladi: yoshlar muammolari bilan butun bir tizim shug'ullanmoqda, lekin ba'zan ularning yovuz niyatlilar tuzog'iga tushib qolayotganligiga sabab nima?

Ma'lumki, shaxsning ma'naviy olamini shakllantirishda uning dunyoqarashi markaziy o'rinni egallaydi. U o'z tarkibida: 1) tevarak olamni anglash (nazariy dunyoqarash); 2) olamni idrok etish (yoki his etish); 3) borliqqa bo'lgan munosabatni ifodalovchi me'yoriy ko'rsatmalar majmui sifatida atrof – olamga munosabat, hayot ma'nosini tushunishi kabilarni qamrab oladi[2;].

Ilk ma'naviy maskan oila hisoblanadigan bo'lsa, tarbiya komponentlarini to'g'ri va oqilona tashkil etish ota-ona va oiladagi yoshi katta insonlardan mas'uliyat talab etadi. Shu ma'noda, oiladan boshlaboq, ma'naviy-axloqiy qadriyatlar asosida yoshlar dunyoqarashini tarbiyalash quyidagi aspektlar asnosida amalga oshirilsa maqsadga muvofiq. Mazkur aspektlar o'z ichiga barcha tarbiya komponentlari: ekologik, aqliy, axloqiy, jismoniy,.....iqtisodiy qamrab oladi[3;].

Hozirgi zamon kishisining olamni tushunishi ko'pincha ham ekologik, ham ijtimoiy-ekologik jihatdan barcha masalalar majmuini anglash darajasiga qarab belgilanadi. Tabiat va jamiyat o'zaro munosabatlarining murakkab mexanizmi va qonunlarini bilish, tabiat, jamiyat, texnika va texnologiyalarning o'zaro aloqadorligini aniqlash nafaqat ma'lum dialektik tamoyillarga tayanadi, balki umumdunyoqarash uchun boy material ham beradi.

Tabiatga bo'lgan estetik munosabat shaxsning bilish ehtiyojlarining rivojlanishi bilan tabiat hodisalari va qonunlarini ilmiy bilishning chuqurlashuvi bilan bevosita aloqada bo'ladi. Bu ayniqsa, biosfera haqida hozirgi zamon ta'limiga tegishlidir. Shunday qilib, ekologik bilim nafaqat olamni tushunish bilan yaqin

dialektik o'zaro aloqada, balki olamga munosabat va olamni idrok etish bilan ham, ya'ni shaxs dunyoqarashi tizimining barcha elementlari bilan «uning barcha ma'naviy olami bilan» ham o'zaro aloqadadir.

Barcha tarbiya komponentlari o'zaro bog'liq va uzviylikda amalga oshirilishi nuqtai nazaridan qaraganda oiladan estetik madaniyat, dunyoqarashni shakllantirish umummadaniy dunyoqarashni to'ldirib, barkamol shaxs shakllanishida asosiy rol o'ynaydi. Estetik madaniyat ma'naviy madaniyatning tarkibiy qismi sifatida faqat san'atdagina emas, balki hayotning har qanday ko'rinishi: mehnatda, turmushda, inson xulqida go'zallikni xunuklikdan, yaxshilikni yomonlikdan ajrata olishi ko'nikmasining paydo bo'lganligiga aytiladi. Estetik madaniyat go'zallikni tez ilg'ab oladi, o'z hayotini go'zallik qonuniyatlari asosida quradi. Estetik madaniyat axloqiy, aqliy, mehnat, jismoniy madaniyat bilan bog'liq. Insonda estetik madaniyatni faqat san'at asarlarigina emas, balki uning yaxshi ishlari, o'z atroflaridagilarga xushmuomalaligi, vijdonan mehnat qilishi ham kiradi. Lekin yuqori madaniyatlilik ham go'zallik tuyg'usini rivojlantirmasdan turib amalga oshmaydi[4;].

Jismoniy madaniyatning juda ko'p go'zallik elementlari go'zallik manbai sifatida muhim ahamiyatga ega: inson gavdasining rivojlanishida uyg'unlik, yaxshi qaddi-qomat, yurish – turishi, nozik va harakatchanlik inson hayoti va xulqini, hatto uning fikrini ham bezab turadi. Texnika va texnologiyalarning rivojlanib borishi inson madaniyatiga, jumladan, inson mehnatining go'zalligi, hozirgi sharoitda aqliy va emotsional madaniyat bilan, insonning yaxlit shaxs sifatida kamol topishi bilan estetik xarakteriga ham ta'sir etmoqda.

Mehnat madaniyati har qanday ishga ham yuksak mahorat bilan munosabatda bo'lishni nazarda tutadi. Estetik madaniyatni shakllantirishda xulq - atvor va turmush estetikasi ham katta ahamiyatga ega. Bu borada bolalarlar ichki va tashqi madaniyat haqida tasavvurga ega bo'lishi zarur. Ichki madaniyatga – insonning aqliy va axloqiy rivojlanganligi, dunyoqarashi va hayotiy qiziqishlarining kengligi, shuningdek, murakkab masalalarni mustaqil hal eta olish, konkret hayotiy vaziyatlarda to'g'ri yo'l topa olish, axloqiy poklik, vijdonan harakat qilish, o'z zalmi hurmatini saqlash, o'z sha'ni va xulqini idora qila olish, o'z qadr –qimmatini saqlash kabilar kiradi. Tashqi madaniyat esa jamiyatda qabul qilingan axloq qoidalari, odob normalariga rioya etishdan iborat bo'lib, bular xushmuomalalik, kishilar bilan muomala qila olish, turmushda poklik, o'z tashqi qiyofasiga e'tibor berish kabilarni o'z ichiga oladi.

Aytish o'rinliki, o'zida ichki va tashqi madaniyatni uyg'unlashtira olgan kishigina haqiqiy madaniyatli bo'ladi. Oila tarbiyasidan bolalar umummadaniy dunyoqarashini shakllantirishni rejalashtirishda uning eng muhim yo'nalishlari hisobga olish maqsadga muvofiq.

Alohida e'tirof etib ztish lozimki, aksariyat ota onalarimizga pedagogik bilim

etishmaydi. Shu nuqtai nazardan albatta, bu yoʻnalishlar boʻyicha tarbiyaviy ishlarni tashkil etishda “oila, mahalla va taʼlim muassasalari” hamkorligini keng yoʻlga qoʻyish, ota onalar uchun maxsus seminar treninglar, oʻquv kurslari tashkil etish muhim pedagogik ahamiyat kasb etadi. Bu borada eng muhim qadriyat hayotsevarlik boʻlib, bolalar oʻrtasida oʻz joniga va boshqalar hayotiga suiqaqd qilish katta gunoh ekanligini tushunib etishlariga erishish muhim.

Umummadaniyatning ikkinchi tarkibiy qismi – insoniy qadriyat boʻlib, bu erkdir. Shuningdek, hozirgi davrda axloqiy madaniyat vatanparvarlik, baynalmilallik, or–nomus, burch, vijdon, tartibli, samimiylik, adolatlilik va boshqa fazilatlar sifatida yanada yuksak ahamiyat kasb etmoqda. Hozirgi davrda axloqiy madaniyat bolalarlarning jinsiy tarbiya, mehnatga munosabatida ham dolzarb boʻlib turibdi. Tekinxoʻrluk, narkomaniya, alkogolizm, fohishalik, johillik, zolimlik bilan har kuni, har soatda toʻqnash kelish mumkin. Bular axloqiy madaniyatning pastligidan dalolat beradi[5;]

Alohida eʼtirof etib oʻtish lozimki, oilada axloqiy madaniyatga doir tarbiyaviy ishlarni amalga oshirish ancha murakkab boʻlib, buni har bir bolaning individual xususiyati, hayotiy fazilatlarini hisobga olgan holda tashkil etish ijobiy natijalar berishi mumkin. Axloqiy madaniyatga doir tarbiyaviy ishlarga inson maʼnaviy madaniyatining tarkibiy qismiga doir ishlarni kiritish talab etiladi. Maʼnaviyatga doir tasavvurlar asosida eʼtiqod muhim sanalib, maʼnaviy xulq – odob hayotiy faoliyatga aylansagina axloqiy madaniy shakllanadi.

Xulosa qilib aytganda, globallashuv davri ijtimoiy muhit talablaridan kelib chiqib oila va mahallalarda yoshlarning maʼnaviy tarbiyasi va madaniyatni shakllantirish, oʻsib borayotgan yosh avlodni jamiyatda mustaqil yashashga tayyorlash vazifasining dolzarbligi, jamiyat rivoji uchun yangi fuqarolar zahirasini tarbiyalab voyaga etkazish masalasining ustuvorligini koʻrsatmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Oʻzbekiston Respublikasi mahalla va oilani qoʻllab-quvvatlash vazirligi huzuridagi “Mahalla va Oila” ilmiy-tadqiqot instituti faoliyatini tashkil etish toʻgʻrisida”gi Qarori, Qonun hujjatlari maʼlumotlari milliy bazasi, 11.06.2020 y., 09/20/367/0741).
2. Tulenov J. Qadriyatlar falsafasi. – T.: Oʻzbekiston, 1998. – 72 b.
3. Musurmanova O. Farzandlarimga nasihatlar. Toshkent. Yoshlar nashriyot uyi, 2020, -186 bet.
4. Quronov M. Maktab maʼnaviyati va milliy tarbiya. – T.: FAN, 1995. – 118 b.
5. Sharipova S.B. Boʻlajak chet tili oʻqituvchilarida umummadaniy dunyoqarashni shakllantirish mexanizmlarini takomillashtirish / P.f.b.f.d. (PhD) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya, Samarqand 2019.

XALQ MUSIQIY PEDAGOGIKASI TUSHUNCHASINING MAZMUN VA MOHIYATI (QORAQALPOQ XALQ MUSIQASI ASOSIDA)

BI.J.MOYANOV,

*O'zbekiston Davlat san'at va madaniyat instituti
Nukus filiali "Xalq ijodiyoti" kafedrası dotsenti v.b., p.f.b.f.d. (PhD)*

Maqolada xalq musiqiy pedagogikasi tushunchasining mazmun va mohiyati (qoraqalpoq xalq musiqasi asosida) ilmiy nazariy jihatdan yoritib berilgan.

***Kalit so'zlar:** xalq musiqiy pedagogikasi, musiqa san'ati, musiqiy qobiliyati, milliy baxshichilik, dostonchilik, ma'naviy-ma'rifiy talab.*

В статье раскрыто содержание и сущность концепции народной музыкальной педагогики (на основе каракалпакской народной музыки) с научно-теоретической точки зрения.

***Ключевые слова:** народная музыкальная педагогика, музыкальное искусство, народное благородство, эпическая поэзия, способности.*

The article reveals the content and essence of the concept of folk music pedagogy (based on Karakalpak folk music) from a scientific and theoretical point of view.

***Key words:** folk music pedagogy, musical art, musical ability, folk nobility, epic poetry, spiritual and educational needs.*

Jahonda har bir mamlakat musiqa san'atining shaxsiy, milliy, umumbashariy badiiy qiymatlarining birligidan iborat ma'lum xalq, jamiyat, tarixiy davrlarga xos ma'naviy-ma'rifiy talablariga javob beradigan qobiliyatli va ijodkor insonlarni jamiyat taraqqiyotiga tayyorlash ustuvor vazifa sifatida belgilangan. YUNESKO tomonidan maqom san'atining gultoji bo'lgan "Shashmaqom" insoniyatning nomoddiy madaniy merosi sifatida e'tirof etilgani o'quvchilarning musiqiy qobiliyatini ro'yobga chiqarish uchun muhim ahamiyat kasb etib, yuz berayotgan globallashuv va texnogen sivilizatsiya sharoitida o'quvchi-yoshlarning estetik madaniyatini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Respublikamizda har bir xududning san'ati va musiqa madaniyati, urf-odatları, marosimlari, badiiy an'analarini targ'ib qilish, xalq musiqasi mazmun mohiyatini yoshlar ongiga singdirish masalalariga alohida e'tibor berilmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 1 noyabrdagi "Xalqaro baxshichilik san'ati festivalini o'tkazish to'g'risida"gi Qarorida "O'zbek milliy baxshichilik va dostonchilik san'atining noyob namunalarini asrab-avaylash va rivojlantirish, uni keng targ'ib qilish, yosh avlod qalbida ushbu san'at turiga hurmat va e'tibor tuyg'ularini kuchaytirish, turli xalqlar o'rtasidagi do'stlik va birodarlik rishtalarini mustahkamlash, ijodiy hamkorlik, madaniy-ma'naviy munosabatlar doirasini xalqaro

miqyosda yanada kengaytirish”[1] vazifalari belgilandi.

O‘quvchi-yoshlar xalq musiqiy pedagogikasi mazmun mohiyatini teran anglashga erishishlari masalalari hukumatimizning yoshlarni ma’naviy-axloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga ta’lim - tarbiya berish tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish borasida olib borayotgan qo‘yidagi ustuvor yo‘nalishlarida o‘z aksini topganligi ayni haqiqatdir:

- yoshlarni ma’naviy-axloqiy tarbiyalash bo‘yicha normativ-huquqiy bazani takomillashtirish, kamol topayotgan avlodning manfaatlarini himoya qilish ularni olib borilayotgan islohotlarning faol ishtirokchisiga aylantirish yuzasidan olib borilayotgan chora-tadbirlarni keng yoritish;

- o‘quvchi - yoshlarga qoraqalpoq xalqining urf –odatları, ustozdan – shogirdga o‘tib kelayotgan jirov baxshi qo‘shiqlari va dostonlari orqali ta’lim berish, ularni tarbiyalash va kamolga etkazish sifatini oshirish;

- ta’lim muassasalarida sog‘lom ma’naviy-axloqiy muhitni shakllantirish, o‘quvchi-yoshlarni tarbiyalash uchun munosib shart-sharoitlar yaratish;

- milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik, diniy bag‘ri kenglik va millatlararo totuvlikni mustahkamlash;

Bunday imkoniyatlarning yaratilishi, birinchidan, o‘quvchilarda xalq musiqa san’atiga muhabbat uyg‘otib, kuy-qo‘shiqqa, cholg‘uchilik, ijrochilik kabi bilim, ko‘nikma va malakalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Ikkinchidan, musiqa san’ati asosida o‘quvchi shaxsining ma’naviy, axloqiy madaniyatini, milliy g‘urur va vatanparvarlik tarbiyasini amalga oshiradi. Ijodiy mahorat, nafosat va badiiy didni o‘stiradi, fikrlash darajasini kengaytiradi. Uchinchidan, musiqa san’ati navqiron avlodimizni yuksak ma’naviyat ruhida kamol topishiga kuchli ta’sir ko‘rsatadi. SHuni alohida ta’kidlash kerakki, mustaqillikning birinchi yillaridanoq mamlakatimizda Qoraqalpoq xalq musiqa san’atini keng rivojlantirishga alohida ahamiyat berildi. Ayniqsa, mumtoz musiqiy merosimizni asrab-avaylash va o‘rganish, uni yosh avlodlarga bezavol etkazishga davlat siyosati darajasida e’tibor qaratildi.

Aytish mumkinki, Qoraqalpoq xalqi tarixida shakllangan va rivojlangan musiqa san’ati bugungi kunda sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarildi. Milliy musiqa san’ati yutuqlarini o‘rganish bo‘yicha katta imkoniyatlar ochildi. Bu soha rivojiga ko‘rsatilayotgan doimiy e’tibor natijasida yosh iste’dodlarning o‘zini namoyon etish uchun qulay shart-sharoitlar yaratildi. Shunday bo‘lsada, Qoraqalpoq xalq musiqasi asosida o‘quvchi yoshlarning ma’naviy axloqiy ma’naviyatini shakllantirish dolzarb muammolardan biriga aylanganligi sir emas. Aslida, qoraqalpoq musiqa san’ati, jumladan, xalq qo‘shiqlari millatning ma’naviy-musiqiy boyligi hisoblanishi bilan birga, uning mazmunida milliy urf-odat va an’analar, milliy mentalitet o‘z ifodasini topgan. Qoraqalpoq xalq musiqasi o‘zining jozibadorligi, sokinligi bilan muhim didaktik vosita sanalanadi. Shuning uchun ham umumiy o‘rta ta’lim maktablarida “Musiqa madaniyati” o‘quv fani jarayonida

Qoraqalpoq xalq musiqasi asosida o'quvchi yoshlarning ma'naviy - axloqiy ma'naviyatini shakllantirish o'quvchilarning san'at asarlarini his etish, ulardan ma'naviy zavq olish, go'zallikka intilish kabi xislatlarining shakllanishida alohida ahamiyatga ega[2].

Tadqiqotlarning ko'rsatishicha, Sharq mutafakkirlari va Qoraqalpoq milliy musiqa san'ati namoyondalari merosi asosida xalq musiqiy pedagogikasi mazmun mohiyatini o'rganish, xalq qo'shiqlari, jirov baxshichilik qo'shiqlarining tarbiyaviy ta'sirini o'quvchi yoshlar ongiga singdirish orqali, eng yaxshi an'analarimiz va urf-odatlarimiz orqali o'sib kelayotgan yosh avlodni Vatanga va xalqqa muhabbat, sadoqat, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat bilan munosabatda bo'lish ruhiyat tarbiyalashga erishamiz[3].

Haqiqatda, Qoraqalpoq xalqining avloddan-avlodga o'tib qon-qoniga singib ketgan san'at turi baxshichilik va jirov baxshichilik xalq ohanglari, nola qochirimlari va boshqa milliy bezaklarini tinglagan odam unga befarq bo'la olmay bevosita unga ergashib, qo'shilishib kuylab, ya'ni musiqa uni o'zining sehrli olamiga etaklab ketayotganligi qalban his qiladi. Bu esa, xalq qo'shiqlari faqat estetik joziba olami bo'libgina qolmay o'ziga xos katta bir ta'lim-tarbiya quroli ekanligini bildiradi. Chunki inson his-hayajonining zamirida ma'naviy-axloqiy tushunchalar, hislar, xulosalar ham yotadi.

Xalq qo'shiqlari o'quvchi yoshlarda eng yaxshi insoniy fazilatlar: vatanparvarlik, mehnatga muhabbat, odamlarga ishonch, do'stlarga sadoqat tuyg'ulari va uning o'z-o'ziga nisbatan talabchanligini shakllantiradi. Xalq qo'shiqlari o'quvchilar uchun ilk tarbiya darsligi, ma'naviy-axloqiy boylklarning bitmas-tuganmas xazinasidir.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, Qoraqalpoq xalqida eng kuchli va tez rivojlanayotgan "xalq og'zaki ijodi" otadan-bolaga milliy meroslar, qadriyatlar, she'rilar, hunarlar, zanjirma-zanjir yozish, o'qish, ya'ni musiqa savodi bo'laman degunga qadar bir-biri bilan bog'lanib kelmoqda. Ikkinchi jihat Qoraqalpoq milliy musiqasiga qiziqish ortib bormoqda. Dunyoga kelgan har bir go'dak, milliy musiqa bilan tarbiyalanib, voyaga etishi tabiiy hol. Birgina allaning o'zida qanchalar chuqur ma'no, tarbiyaviy mazmun mohiyat mujassam. Shunday ekan, milliy musiqada ta'lim-tarbiyaga, aql-idrokka, insonparvarlikka yo'rig'lovchi, tarbiyalovchi, nasihatguy she'rilar xalqning milliylikiga xos ekanligidan dalolatdir[4].

Milliy musiqa san'ati barcha ananalarni o'z ichiga qamrab, o'zining yoqimli, ta'sirchang tuyg'ulari bilan kimni bo'lsa ham erkin boshqarib, o'ziga bo'ysindira olish qadriga ega. Bizning tarixiy voqealarimizni ta'riflovchi kuylar bilan o'tmishni, tarixni anglasak, ayrim qo'shiqlar ajoyib ohangi bilan halol-insonparvarlikka, elni sevishga chaqirib turgandek tuyuladi. Insonning ma'naviy boyligiga, o'sib-unishiga, odob-axloqiga o'zining har xil go'zal ohang kuylariga boy milliy musiqaning ahamiyati ham alohida bir dunyo hisoblanadi.

Qoraqalpoq xalq musiqasi –xalq ijodiyotining barcha sohalarini qamrab oladi. Xalq musiqasi ayrim hollarda “Musiqahli” deb ham yuritiladi. Xalq qo’shiqlari og’izdan–og’izga, avloddan–avlodga o’tib to’ldiriladi va sayqal topadi. Qoraqalpoq xalq musiqasining o’ziga xos xususiyatlaridan biri, ularning g’oyaviyligidadir.

Milliy musiqaning eng ommalashgan turi jirov baxshichilik qo’shiqlaridir. Jirov baxshichilik qo’shiqlarida voqea–hodisalar shaxsning botiniy kechinmalari o’z aksini topadi va bu holat jamoaning his tuyg’ulari bilan uyg’unlashgan holda ifodalanadi. Shu boisdan ham jirov baxshichilik qo’shiqlari o’quvchi–yoshlarni ma’naviy–axloqiy fazilatlarini shakllantirishda ularda insonparvarlik, mehr sadoqat, tuyg’ularini tarbiyalashda muhim manba hisoblanadi.

Userbay Aleo’ovning ta’lim–tarbiyaviy qarashlarida yoshlarning estetik tarbiyasi, bunda san’atning, ayniqsa musiqaning ahamiyatiga katta e’tibor berilgan. Uning ta’kidlashicha, “Musiqahli san’ati insondagi abstrakt tafakkurni, go’zallikni sezishni tarbiyalash uquviga ega, o’ziga xos bo’lgan hodisa. Bunda so’z bilan ifodalab berish mumkin bo’lmagan, ba’zan sezgi bilan tushunib oladigan bilimlar ayniqsa ko’p”[3].

Xalq musiqasi mazmunini o’quvchi yoshlar qalbi va tafakkurida singdirishda o’quvchining ongigina emas, balki his–tuyg’ularini ham o’sтира borish, unda jamiyatning shaxsga qo’yadigan ahloqiy talablariga muvofiq keladigan hulqiy malaka va odatlarni hosil qilish lozim. Xalq musiqasi asosida o’quvchi–yoshlarni ma’naviy–axloqiy fazilatlarini shakllantirishda bularning birontasi (ongi, xissiyoti, irodasi) e’tibordan chetda qolsa maqsadga erishish qiyinlashadi. Shuning uchun xalq musiqasi asosida o’quvchi–yoshlar dunyoqarashini shakllantirish ko’p qirrali va murakkab jarayon hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. “Xalqaro baxshichilik san’ati festivalini o’tkazish to’g’risida” O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 1 noyabrdaqi qarori. www.uza.uz.
2. Aleuov U. Музыкалыq estetikalыq mazmuny. // Material RNTK «Rol Amir Timura v istorii kultury sentralnoy Aziy» Nukus, KGU. 2006. – 20–28 b.
3. Aleuov U. «Музыка ham estetikalыq tarbiya». Vestnik Karakalpakskogo otdeleniya AN Resp. Uzb. Nukus. 2005. 1–2 son – 174 b.
4. Allazarov D. «Qaraqalpaq milliy alamoynaq duo’tar sazendeshiligi sabaqlыg’ы». Bolalar musiqa maktablari uchun 1–2–3–4–5–sinflar. Toshkent. «G’afur G’ulom atymdag’ы baspa–poligrafialыq d’retio’shilik uyi» 2013.

SHAXSGA YO'NALTIRILGAN TA'LIM TEXNOLOGIYALARINI TATBIQ ETISH ORQALI TALABALARDA KOMMUNIKATIV QOBILIYATLARNI RIVOJLANTIRISH TAMOYILLARI VA MEXANIZMLARI

X.I.IBRAIMOV,

p.f.d., professor, O'zDJTU Pedagogika va psixologiya kafedrası,

M.Y.EGAMNAZAROV,

Jizzax davlat pedagogika instituti mustaqil izlanuvchisi

Ushbu maqolada shaxsga yo'naltirilgan ta'lim muhitida OTM talabalarining kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirish tamoyillari va mexanizmlari haqida so'z boradi. Shuningdek mazkur sohada mavjud muammolar va ularning yechimi bo'yicha muallif o'z takliflarini bayon etadi.

Kalit so'zlar: *ta'lim sifati, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, innovatsion metodlar, "Pedagogika va psixologiya" ta'lim yo'nalishi, texnologik xarita.*

В статье обсуждаются принципы и механизмы развития коммуникативных навыков студентов вузов посредством применения личноно-ориентированных технологий. Также автор описывает существующие проблемы в этой области и способы их решения.

Ключевые слова: *качество образования, личноно-ориентированные технологии, инновационные методы, направление "Педагогика и психология", технологическая карта.*

The article discusses the principles and mechanisms of the development of communication skills of university students through the use of personality-oriented technology. The author also describes the existing problems in this area and ways to solve them.

Key words: *quality of education, personality-oriented technologies, innovative methods, direction «Pedagogy and psychology», technological map.*

Jahonda shaxsga yo'naltirilgan o'qitish texnologiyalari orqali sifatli ta'lim muhitini shakllantirish, innovatsion metodlar, interaktiv dasturiy vositalar, fasilitatsion modellar, refleksiv texnologiyalardan foydalanish usullari va ularning samaradorligiga oid salmoqli ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Mazkur tadqiqotlarning asosiy vazifalari qatorida shaxsga yo'naltirilgan o'qitish texnologiyalari orqali sifatli ta'lim muhitini takomillashtirish, kelgusidagi pedagogik faoliyatga tayyorlash sifatini oshirish, tabiiy-ilmiy dunyoqarashini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik yondashuvlarni o'rganish va fan xususiyatlaridan kelib chiqib, mazkur metodikalarni takomillashtirish masalalari muhim o'rin egallaydi.

Shaxsga yo'naltirilgan o'qitish texnologiyalarini ta'lim jarayoniga tatbiq etish ijtimoiy pedagogik hodisa sifatida o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, davlat,

jamiyat va fuqarolarning ehtiyojlarini qondirishga yo‘naltirilgan uzluksiz pedagogik jarayonning natijasi ifodasidir. Shuningdek, shaxsga yo‘naltirilgan o‘qitish texnologiyalarini ta‘lim jarayoniga tatbiq etish talabalar egallashi lozim bo‘lgan moddiy olamga nisbatan ijtimoiy jihatdan muvofiqlashgan munosabatlar tizimini yaratishga zamin hozirlaydi.

Ilmiy manbalarning tahlili shuni ko‘rsatadiki, shaxsga yo‘naltirilgan ta‘lim texnologiyalariga asoslangan pedagogik jarayonni tashkil etish o‘qituvchining kasbiy mahoratiga ko‘p jihatdan bog‘liq. R.Safarova, B.R.Adizov, O.A.Abdullina, G.A.Bojovich, V.S.Ilin, E.A.Kryukova, A.N.Leontev, N.V.Kuzmina, L.M.Mitina, G.I.Shukinalarning ishlarida mazkur yondashuv o‘z ifodasini topgan.

Zamonaviy auditoriya mashg‘ulotlarida shaxsga yo‘naltirilgan ta‘lim texnologiyalarini tatbiq etish tamoyillari, mexanizmlari o‘ta murakkab, ko‘p hadli pedagogik jarayonda amalga oshadi [1].

Shaxsga yo‘naltirilgan o‘qitish texnologiyalarining asosiy negizi-o‘qituvchi va talabaning belgilangan maqsaddan kafolatlangan natijaga hamkorlikda erishishlari uchun tanlagan texnologiyalariga bog‘liq. O‘qitish jarayonida, maqsad bo‘yicha kafolatlangan natijaga erishishda qo‘llaniladigan texnologiyasi o‘qituvchi va talaba o‘rtasida hamkorlik faoliyatini tashkil etadi, talabaning kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirish orqali ularning mustaqil fikrlash, ijodiy izlanish, o‘quv materiallarini tahlil etish, xulosa chiqarishga keng imkoniyat yaratiladi. Har bir dars, mavzu, o‘quv predmetining o‘ziga xos texnologiyasi bor. O‘quv jarayonidagi shaxsga yo‘naltirilgan texnologiya – bu aniq ketma-ketlikdagi yaxlit jarayon bo‘lib, u talaba ehtiyojidan kelib chiqqan holda bir maqsadga yo‘naltirilgan, oldindan puxta loyihalashtirilgan va kafolatlangan natija berishga qaratilgan pedagogik jarayondir [2].

Zamonaviy auditoriya mashg‘ulotlarida shaxsga yo‘naltirilgan ta‘lim texnologiyalarini tatbiq etish holati o‘rganilganda, respublikamizning oliy ta‘lim muassasalari “Pedagogika va psixologiya” ta‘lim yo‘nalishida samarali texnologiyalarni amaliyotga qo‘llanilayotganligi aniqlandi. Biroq, bugungi kunda OTMlarda tadqiqot doirasida bir qator muammolar ham o‘z yechimini kutayotgan masalalar sirasiga kiradi. Bular:

1) umumiy maqsad va vazifalar taqsimoti (Bugungi kunda bakalavriat talim yo‘nalishida asosiy o‘quv hajmi 9288 soat etib belgilangan bo‘lib, shulardan 4128 soati (44,5%) sof auditoriya soatlari hisoblanadi. Pedagogikaga oid fanlar uchun o‘rtacha 250-350 soat (turli fakultetlarda turlicha) ajratilgan bo‘lib, shundan

200-300 soati auditoriya, o‘rtacha 90 soati mustaqil ta‘lim hisoblanadi. Bundan tashqari o‘rtacha 144 soat pedagogik amaliyot belgilangan. Pedagogika fani tarmoqlariga ajratilgan o‘quv soatlari turli yo‘nalishlarda turlicha bo‘lib, mazkur belgilangan o‘quv xajmlari hech bir jihatdan (ilmiy, amaliy) asoslanmagan. Mazkur holatda ixtisoslik fanlarini o‘qitishdan ortib qolgan soatlarni teng taqsimlanganligiga e‘tibor qaralilib, talabalarni pedagogik faoliyatga tayyorlash va bunda bo‘lajak mutaxassislarining kommunikativlik qobiliyatlarini rivojlantirish masalasiga ahamiyat berilmagan, o‘quv yuklamalarini belgilash davridayoq pedagogik tayyorlashga nisbatan o‘ta past nazar va mas‘uliyatsizlik bilan qarab kelinmoqda;

2) “Fanni o‘qitish metodikasi” pedagogika fanining maxsus tarmog‘i hisoblanishiga qaramay, uni o‘qitishda yo‘nalish bo‘yicha mutaxassisni jalb etishga katta ahamiyat qaratgan holda, pedagogik ilmiy daraja yoki ta‘lim muassasalarini metodik ta‘minlash malakasiga ega bo‘lganlikka ahamiyat qaratilmasligi kuzatilmog‘da. Talabalarning kommunikativlik texnikasini rivojlantirish sifatini takomillashtirish zarurati mavjud;

3) Universitetlarda pedagogika faniga oid o‘quv modullari bo‘yicha mashg‘ulot o‘tkazilgan bitiruvchilar sonining o‘rtacha 90% umumta‘lim fanlarini o‘qitish uchun maktablar, kollejlari va akademik litseylarda mehnat faoliyatini olib borayotganliklaridan kelib chiqib, o‘rtacha 60% bitiruvchilarning o‘qish davrida pedagogik amaliyot mobaynida kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirishga yetarlicha e‘tibor qaratilmayapti;

3) “Umumiy pedagogika”ning maqsadi bo‘lajak o‘qituvchilarni zamonaviy pedagogika fani nazariy-tarixiy asoslari va o‘qituvchi mahoratiga doir bilimlar bilan qurollantirishdan iborat, “Fanni o‘qitish metodikasi”da asosan o‘qitish uslublarining nazariy asoslari va o‘quv eksperimentlari turlari va uning vazifalari, masala va misollar echish uslublarini o‘rgatish nazarda tutilgan. Biroq, ushbu o‘quv modullari o‘zaro integratsiyalashtirilmaganligi, o‘quv mazmunining izchillashtirilmaganligi “Umumiy pedagogika”ga Pedagogika kafedrası, “O‘qitish metodikasi”ga ixtisoslik bo‘yicha tegishli kafedra mas‘ul bo‘lganligi sababli bu ikki tarmoq o‘zaro muvofiqlashtirilmagan) natijasida, bitiruvchilarning pedagogik ishga tayyorlanganligiga qo‘yiladigan fundamental talablar (dars berish mahorati; kommunikativlik qobiliyatini rivojlantirish; tarbiyalash mahorati; o‘quv-tarbiya jarayonida gumanitar omilni ta‘minlaydigan shaxsiy sifatlar; ta‘lim olayotganlarning bilimlarini xolisona nazorat qilish va baholash mahorati) va ta‘lim turiga ko‘ra

alohida talablarga to'liq javob berishi ta'minlanmay qolmoqda. "Pedagogik amaliyot" mazmuni esa ushbu fanlarning mantiqiy davomi sifatida shakllantrilmay qolmoqda;

4) o'qitishda ilg'or ta'lim texnologiyalarini qo'llash (talabalarning pedagogik faoliyatga tayyorgarlik darajasi ularda bevosita o'qitish jarayonida qo'llaniladigan texnologiyalar, metodlar, vositalar va yondashuvlarning zamonaviy ko'rinishlari bilan tanishganligi va egallaganligida ko'rinadi).

5) tashkiliy va o'quv jarayoniga zamonaviy texnologiyalar, innovatsion yondashuvlar (ushbu muammoni kichik holat bo'yicha yoritish mumkin: pedagogik ishga tayyorlashda asosiy ko'rsatkichlaridan biri bu pedagogik kommunikativlik mahorati hisoblanadi. Talabada pedagogik mahoratni baholash uchun juda ko'p parametrlarga murojaat qilish kerak. Biroq, zamonaviy ta'limda ushbu parametrlar ichida asosiy talab sifatida o'qituvchining zamonaviy texnologiyalar va innovatsion yondashuvlardan samarali foydalana olishi turadi. Ming afsuski, o'quv mashg'ulotlari jarayonida ayrim namoyish fayllari (slyadlar)dan foydalanishni aytmasa, deyarli AKTdan foydalanilmasligi ko'zga tashlanadi. Video darslar, masofaviy ta'lim elementlarini qo'llash, elektron resurslarni ishlab chiqish, pedagogik faoliyatga oid ma'lumotlar bazalarini tuzish, o'zaro pedagogik muloqotning zamonaviy turlari va shakllaridan foydalanish tizimlashtirilmagan.

Yuqoridagi muammolar bugungi kunda quyidagi amaliy harakatlarga ahamiyat qaratilishini belgilab beradi:

1. Shaxsga yo'naltirilgan texnologiyalar asosida talabalarni pedagogik faoliyatga tayyorlash tizimiga oid ilmiy tadqiqotlar olib borish;

2. Ilmiy asoslangan holda pedagogik faoliyatga tayyorlash modelini takomillashtirishga oid takliflar ishlab chiqish;

3. Talabalarning kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirish pedagogik faoliyatga tayyorlash mexanizmi sifatida baholanib, shular yuzasidan tegishli huquqiy-me'yoriy hujjatlar ishlab chiqish.

Shaxsga yo'naltirilgan texnologiyalar talabalarning kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirish bilan birga ular faoliyatini tezkor nazorat qilish imkoniyatini beradi; ta'lim beruvchining vaqti tejaladi; ta'lim oluvchining yakuniy bilimi baholarning soniga qarab emas, sifatiga qarab baholanadi; yozma nutqining o'sishi kuzatiladi; yozma va og'zaki nutqda xato va kamchiliklarni aniqlash imkoniyati vujudga keladi; talabalarning bilim olishga bo'lgan ishtiyoqining sezilarli darajada oshadi.

"Pedagogika va psixologiya" ta'lim yo'nalishi talabalarida kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantirishning pirovard maqsadi, jamiyat tomonidan belgilangan me'yor darajasiga mosligini aniqlash, mehnat va ta'lim xizmatlari bozorida paqobatbardoshlik ta'minlanganligini aks ettiruvchi umumlantirilgan xususiyat hisoblanadi.

Ta'lim muassasalarida o'qitish sifatini nazorat qilish va baholash asosida amalga oshirilgan pedagogik tadbirlar talabalarning bilim, malaka, ko'nikmalari va kompetensiyalari darajalarini taqqoslash, ularni ta'limning keyingi bosqichiga tayyorlash, kasb-hunar tanlashga yo'naltirish tizimini takomillashtirish, tahsil oluvchining to'laqonli bilim olishi uchun unga eng maqbul pedagogik, didaktik, psixologik shart-sharoitlarni yaratishda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

“Pedagogika va psixologiya” ta'lim yo'nalishi talabalarida kommunikativlikni rivojlantirish tizimi talaba bajaradigan amal (harakat), ya'ni yozishdan tortib, matni idrok etib tushunish va o'z fikrini bayon etishgacha bo'lgan amalni o'z ichiga oladi.

Rasmdan ko'rinib turibdiki, “Pedagogika va psixologiya” ta'lim yo'nalishi talabalarida kommunikativlikni rivojlantirish uchun taqdim qilinadigan o'quv materiali talabalarda nutq ko'nikma va malakalarini hosil qilish yo'lidagi amaliy faoliyatdir.

Shunday qilib, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalarini tatbiq etish orqali talabalarda kommunikativ qobiliyatlarni rivojlantirish tamoyillari va mexanizmlarini chuqur tadqiq etish zarurati mavjud.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ma'murov B. B. Bo'lajak o'qituvchilarni shaxsga yo'naltirilgan ta'lim-tarbiya jarayonini loyihalashga tayyorlashda qo'llaniladigan tamoyillar // Современное образование. – 2017. – №. 3.

2. Sharipov S. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim asosida o'quvchi faolligini oshirish // Архив научных публикаций ЖДПИ. – 2020.

3. Kamoliddin K., Islam A. Ta'lim tizimini takomillashtirish tamoyillari // Academic research in educational sciences. – 2020. – №. 4.

4. Egamnazarov M. Y. On the question of a personality oriented approach to learning and education // International scientific review of the problems and prospects of modern science and education. – 2020. – S. 94-97.

UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMIDA YOSHLARDA MILLATLARARO TOTUVLIK VA DINIY BAG'RIKENGLIKNI TA'MINLASHNING IJTIMOY-HUQUQIY ASOSLARI

G. KUSHAKOVA,

Jizzax davlat pedagogika instituti, Maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrası dotsenti v.b.

Ushbu maqola yoshlarda millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikni ta'minlashning ijtimoiy-huquqiy asoslariga bag'ishlanadi.

Kalit so'zlar: yoshlar, millat, diniy bag'rikenglik, taminlash, ijtimoiy, huquqiy, inson, tamoyillar, deklaratsiya.

В статье рассматриваются социально-правовые основы обеспечения межнационального согласия и религиозной толерантности молодежи.

Ключевые слова: молодежь, нация, обеспечение, социальное, юридическое, человеческое, тенденции, декларация.

This article focuses on the socio-legal basis for ensuring interethnic harmony and religious tolerance at a young age.

Key words: Youth, Nation, Religious Tolerance, Provision, Social, Legal, Human, Trends, Declaration.

O'zbekiston Respublikasining dunyoviy va demokratik jamiyat qurish maqsadi va uni amalga oshirish shart-sharoitlari mamlakat pedagogik ta'lim tizimi va uning istiqboldagi yo'nalishlarini belgilash jarayonlariga o'zining tabiiy ta'sirini o'tkazadi. Chunki, ta'lim jarayoni har doim davlatning istiqbol rivojlanish zaxirasini tashkil qiluvchi fuqarolik tarbiyasi masalalari bilan chambarchas bog'liq bo'lgan. Fuqarolik tarbiyasi masalasi davlatning strategik maqsadlari sirasida alohida o'rin egallab kelgan.

Dunyoviy davlatchilik tolerantlik g'oyalariga tayanadi. Zamonaviy XXI asr takomilini tolerantlik tafakkurisiz tasavvur etib bo'lmaydi. Chunki, tolerantlik tafakkuri millatlar, elatlar, xalqlar, madaniyatlar, qarashlar, mafkuralar xilma-xilligi sharoitida ularning o'zaro hamkorlik va bir-birini qabul qilish, tenglik va hurmat asosida yashash tartibi va jarayonlarini bildiradi.

Tolerantlik sog'lom aqida va g'oya sifatida insonlararo munosabatlarni tartibga soladi, ularni sog'lom muloqot qilishga o'rgatadi. Shu nuqtai nazardan, tolerantlik tushunchasi genotsid, rasizm, ksenofobiya, etnotsentrizm, ekstremizm kabi tushunchalarga qarshi bo'lib, falsafiy-ijtimoiy ong tarkibidan joy oladi va inson tafakkurida, xulqida, fe'l-atvorida namoyon bo'ladi.

Tolerantlik davlat va din, din va inson munosabatlari, insonning davlat oldidagi majburiyatlari kabi masalalarda har bir fuqaroning aniq bilimlarga ega bo'lishini taqozo etadi. Tolerantlik inson va davlat hamda insonlar o'rtasidagi rang-barang munosabatlarni tartibga solish tamoyillaridan iborat. SHunday ekan, tolerantlik tafakkurini yoshlar dunyoqarashining uzviy bo'g'iniga aylantirish, shuningdek, ularni diniy bag'rikenglik ruhida tarbiyalash dolzarb ijtimoiy-pedagogik ahamiyat kasb etadi.

Tolerantlik tafakkurini shakllantirish davlatni mustahkamlash, xavfsizligini muhofaza qilish, yoshlarni turli mafkuraviy yot g'oyalardan asrash, ularni bag'rikenglik asosida hayotga tayyorlashda alohida'rin tutadi. Tolerantlik dunyoviy davlatning eng zarur xususiyatlaridan biridir.

Dunyoviy va demokratik jamiyat qurishning muhim asoslaridan biri yoshlartolerantlik tafakkurini shakllantirishdir. Shu bois, ta'lim-tarbiya tizimining barcha bosqichlarida tolerantlik nima, uning asoslari va g'oyalari nimalardan iborat, din va davlat munosabatlari qanday bo'lishi kerak, inson va e'tiqod, sog'lom e'tiqod asoslari, turli konfessiyalar davlat doirasida qanday munosabatda bo'lishlari kerak, dinlarni bir-biriga qarama-qarshi qo'yib bo'ladimi, insonlararo munosabatni qanday rivojlantirishzarur kabi o'nlab dolzarb masalalar bo'yicha yoshlar, xususan, talabalarda zamonaviy, ilmiy asoslangan, milliy va umumbashariy qadriyatlarga tayangan bilim va ko'nikmalar majmuini shakllantirish bugungi kunning muhim ijtimoiy vazifalaridan hisoblanadi.

Hozirgi davrga xos bo'lgan turli mafkuraviy ziddiyatlarning kuchayishi inson sog'lom tafakkuriga, uning mafkuraviy jihatdan ogohliligiga, milliy manfaatlar asosida qurilgan g'oyalarni shakllantirishga bo'lgan ehtiyojini kuchaytiradi. Demak, demokratik jamiyat qurish sharoitida yoshlarning tolerantlik tafakkurini shakllantirish masalasini milliy g'oya va mafkura, milliy manfaatlar, davlat ahamiyatiga molik vazifalar qatoriga kiritish to'g'ri bo'ladi.

Dunyo miqyosida e'tiqod va maslak kurashining keskinlashuvi ziyolilar, yoshlar, xotin-qizlar, o'zini fuqaro sifatida anglayotgan barcha insonlar tomonidan amalga oshirilayotgan siyosiy islohotlar, turli ichki va tashqi qarshi kuchlar orqali mamlakat mustaqilligiga qilinayotgan tajovuzlar mohiyatini to'g'ri anglash, fikr yuritish, muayyan xulosalarga kelish, bunyodkorlik va bag'rikenglikka asoslangan dunyoviy tafakkur g'oyalarini aholi o'rtasida keng targ'ib va tashviq qilishni talab etadi.

Har qanday murakkab voqelik qatorida mafkuraviy qarama-qarshiliklar ularning qaysi kuchlarga tayanishi, qanday g'oyalarni targ'ib etishi, qanday yo'l va usullar bilan omma ongini zaharlashi, buzg'unchilikka asoslangan yot g'oyalarga qarshi xalq immunitetini shakllantirish choralarini kabi yo'nalishlar doirasida faoliyat olib borish, tolerantlik asosida yoshlar tafakkurini shakllantirish bo'yicha muammolarni belgilashni dolzarb vazifaga aylantiradi. Davlat va din o'rtasidagi munosabatlar, din va inson munosabatlari, insonning o'z davlati oldidagi majburiyatlari kabi masalalarda har bir fuqaro aniq belgilangan bilimlarga ega bo'lishi lozim.

“Bag'rikenglik tamoyillari deklaratsiyasi”ning preambulasida ta'kidlanishicha, “Biz, Birlashgan Millatlar tashkiloti xalqlari, yosh avlodni urush talofotlaridan muhofaza qilish maqsadida yana bir bor inson huquqlari, inson hayotining qadr-qimmatiga bo'lgan e'tiborini tiklash uchun tolerantlik g'oyalari tayanib, insonlarning birgalikda, yaxshi qo'shnichilik an'analari asosida yashashlarini istaymiz”[1; B.15] deyiladi.

Respublikada mustaqillik yillarida tolerantlik g'oyasi mazmunini jamiyat a'zolari ongiga singdirish, uning turli qirralari va xususiyatlarini tarbiyalash davlat ahamiyatiga molik vazifaga aylandi.

Ayniqsa, mustaqil davlatchilik asoslari va mamlakat taqdiriga diniy aqidaparast guruhlar tomonidan qilingan tahdidlar butun aholi, ayniqsa, yoshlar tafakkurini tolerantlik asosida shakllantirishni eng dolzarb ijtimoiy vazifaga aylantirdi. Yoshlar tafakkuriga qaratilgan turli tahdidlarning ortishi esa, aynan bolalikdan boshlab shaxsni tolerantlik asosida tarbiyalash muhim ijtimoiy-siyosiy masala ekanligini tasdiqlaydi. Demak, jamiyat taraqqiyotining kun tartibida turgan dolzarb masala – yoshlar tolerantlik tafakkurini shakllantirishning pedagogik asoslarini ilmiy tadqiq etish yangi pedagogik tadqiqotlar jarayonining muhim bosqichlaridan birini tashkil qiladi.

Yurtimizda qadimdan diniy ta'lim tizimi shakllangan bo'lib, Samarqand, Buxoro, Xiva, Toshkent madrasalari O'rta asrlarning universitetlari vazifasini bajargan. O'rta asrlardayoq Buxoro o'zining madrasalari va ulamolari bilan shuhrat qozongan va haqli ravishda “Islom olamining quvvati” unvoniga sazovor bo'lgan.

Musulmon Renessansi, ya'ni ma'rifiy Uyg'onish davriga asos solgan ulug' ajdodlarimiz tomonidan yaratilgan va hanuzgacha dunyoni hayratga solib kelayotgan ilmiy merosni o'rganish borasida izlanishlar olib borish, ular

yaratgan yo‘nalishlar va maktablar an‘analarini davom ettirish bugungi avlod oldida turgan dolzarb vazifalar sirasiga kiradi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 16 apreldagi “Diniy-ma‘rifiy soha faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5416-son Farmoni bilan oliy diniy-ma‘rifiy ta‘lim muassasasi shaklidagi Hadis ilmi maktabining tashkil etilishi yoshlarning mukammal diniy ta‘lim olishlari imkoniyatini yaratdi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 16 apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi din ishlari bo‘yicha qo‘mita faoliyatini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-3668-sonli qarori bilan qo‘mitaning Diniy-ijtimoiy jarayonlarni o‘rganish axborot-tahlil markazi faoliyati yo‘lga qo‘yildi. Markaz din ishlari bo‘yicha qo‘mitaning diniy mavzularga oid adabiyotlar, internet va ommaviy axborot vositalari materiallarini chuqur tahlil qilish, diniy-ijtimoiy muhitning barqarorligiga salbiy ta‘sir ko‘rsatuvchi omillarni barvaqt aniqlash va bartaraf etish yuzasidan tavsiyalar ishlab chiqish faoliyatini amalga oshiradigan axborot-tahliliy tuzilmasi sanaladi. Qo‘mita diniy-ma‘rifiy ta‘lim muassasalari faoliyatini muvofiqlashtirib boruvchi vakolatli organ hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 19 maydagi “Millatlararo munosabatlar va xorijiy mamlakatlar bilan do‘stlik aloqalarini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5046-son Farmoniga muvofiq O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Millatlararo munosabatlar va xorijiy mamlakatlar bilan do‘stlik aloqalari qo‘mitasining tashkil etilishi jamiyatda barqarorlik, tinchlik va totuvlikni ta‘minlash, fuqarolar ongida katta, ko‘p millatli yagona oilaga mansublik tuyg‘usini mustahkamlash, milliy madaniy markazlar va do‘stlik jamiyatlari faoliyatini har tomonlama qo‘llab-quvvatlash va yanada rivojlantirish, xorijiy mamlakatlar bilan madaniy-ma‘rifiy aloqalarni kengaytirishga qaratilgan sa‘y-harakatlarning yaqqol namunasidir.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Islomsivilizatsiyasi markazi, Imom Buxoriy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, Mir Arab oliy madrasasi, Imom Buxoriy va Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazlari, O‘zbekiston musulmonlari idorasi muassisligidagi oliy diniy-ma‘rifiy ta‘lim muassasasi shaklidagi Hadis ilmi maktabi (2018 y.) boy ilmiy-tarixiy merosimizni o‘rganish va targ‘ib qilishga xizmat qilmoqda. Oliy ta‘lim muassasalarida yoshlarning tolerantlik tafakkurini shakllantirishning asosiy maqsadi ularning kelgusi pedagogik faoliyatida dunyoviy va diniy

bag‘rikenglik, o‘zga din va millat vakillariga ehtirom, o‘zga madaniyatlarga, milliy boyliklarga hurmat bilan qarash, sabr-toqatli bo‘lish, do‘stlik munosabatlarini o‘rnatish, oila va jamiyatda bardoshlilik sifatlarini ko‘rsatish, birodarlik, hamdardlik, hurfikrlilik, sadoqat, boshqalarni kamsitmaslik, xatolari ustidan kulmaslik, xo‘rlamaslik, o‘z kuchiga ishonch, tinchlik va totuvlikni qadrlash, insonlarni barqarorlikka safarbar eta olish kabi ko‘nikmalarni tarbiyalashga qaratilishi bilan xarakterlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bag‘rikenglik tamoyillari deklaratsiyasi. YUNESKO vakolatxonasi nashri. Nashr uchun mas‘ullar: A.Saidov, K.Jo‘raev. – T.: YUNESKO, 1999. – B. 15.
2. Kushakova G. O‘qituvchilarda bag‘rikenglik fazilatlarini shakllantirish metodikasi. Maktab va xayot. 1-son, 2020. – B. 28-30.

UMUMIY O'RTA TA'LIM TIZIMIDA MA'NAVIY TARBIIYANI AMALGA OSHIRISHNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI

DJ.A.PULATOV,

O'DJTU "Pedagogika va psixologiya" kafedrası
katta o'qituvchisi, p.f.b.f.d. (PhD)

Mazkur maqolada umumiy o'рта ta'lim tizimida ma'naviy tarbiyani amalga oshirish pedagogik shart-sharoitlari ilmiy-nazariy jihatdan yoritilgan. Shuningdek maqolada boy milliy madaniy-tarixiy an'analar, urf-odatlar hamda umumbashariy qadriyatlarga asoslangan samarali tashkiliy-pedagogik mexanizmlarni ishlab chiqish va ta'limni insonparvarlashtirish muhim pedagogik ahamiyat kasb etishi to'g'risida fikr bildirilgan.

Kalit so'zlar: umumiy o'рта ta'lim, modernizatsiya, ma'naviy tarbiya, ta'lim, fan, madaniyat, axborot, ilm-ma'rifatlilik bo'lish, insonparvarlik.

В статье научно и теоретически описаны педагогические условия реализации духовного воспитания в системе общего среднего образования. Также подчеркивается важное педагогическое значение разработки эффективных организационно-педагогических механизмов, основанных на богатых национальных культурно-исторических традициях, обычаях и общечеловеческих ценностях.

Ключевые слова: общее среднее образование, модернизация, духовное воспитание, образование, наука, культура, информация, просвещение.

The article scientifically and theoretically describes the pedagogical conditions for the implementation of spiritual education in the system of general secondary education. The article also emphasizes the important pedagogical importance of developing effective organizational and pedagogical mechanisms based on rich national cultural and historical traditions, customs and universal values, humanization of education.

Key words: general secondary education, modernization, spiritual education, science, culture, information, enlightenment, humanities, education.

Dunyo miqyosida ta'lim, fan, madaniyat va axborot sohasidagi mintaqaviy, submintaqaviy hamkorlikni yuksaltirish masalalarining yuzaga kelishi tufayli yangi ijtimoiy ehtiyoj va zamonaviy talablarga mos jamiyat hayotining barcha sohalarini izchil va barqaror rivojlantirishga doir ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Bu esa o'z navbatida, ilg'or xorijiy tajribalarga tayanib ma'naviy-ma'rifiy ishlar rivojini fan va umumiy o'рта ta'lim tizimida ma'naviy tarbiyani amalga oshirish pedagogik shart-sharoitlarini takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Respublikamizda umumiy o'рта ta'lim maktablarida innovatsion va texnologik g'oyalar bilan fikr almashadigan muloqot markazlarini tashkil etish xususiyatlaridan kelib chiqib, ta'lim-tarbiya jarayonlarini tashkil etishning takomillashtirilgan dasturiy-metodik ta'minoti yaratildi. Natijada umumiy o'рта ta'lim tizimida ma'naviy tarbiyani amalga oshirish jarayonida boy milliy madaniy-tarixiy an'analar, urf-

odatlar hamda umumbashariy qadriyatlarga asoslangan samarali tashkiliy-pedagogik mexanizmlari ishlab chiqildi va ta'limni insonparvarlashtirishning ustuvorligi ta'minlandi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 14 avgustdagi "Yoshlarni ma'naviy-axloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga ta'lim-tarbiya berish tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish chora-tadbirlari to'g'risida" gi PQ-3907-sonli Qarori, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 31 dekabrda 1059-son "Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi Qarorida "o'quv fanlari doirasidagi ma'naviy tarbiya indikatorlarini amaliyotga joriy etish, ularni amaliyotda qo'llay olish imkonini beruvchi amaliy mashq va topshiriqlar bilan boyitish (ma'naviy-axloqiy kompetensiyalar) ustuvor vazifa sifatida ko'rsatib o'tilgan[1;].

Aytish o'rinliki, ayni paytda umumiy o'rta ta'lim tizimida ma'naviy tarbiyani takomillashtirish omili sifatida ma'naviy-ma'rifiy kompetentlikni rivojlantirish texnologiyasini rivojlantirish, o'quvchilarning ijtimoiy faolligi va tashabbuskorligini qo'llab-quvvatlashga yo'naltirilgan multimedia vositalarini yaratish; o'quvchilarni ta'lim jarayonida va darsdan tashqari tarbiyaviy faoliyatlarda ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etishga tayyorlashning diagnostik tizimini takomillashtirish; o'quvchilar bilan ta'lim jarayonida ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etishning neyrolingvistik dasturlashtirish texnologiyalarini takomillashtirish; ularda jahon va milliy kitobxonlik va mutolaa madaniyatini rivojlantirishning pedagogik mexanizmlarini takomillashtirish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Pedagoglar orasida ta'limda tarbiyalaymiz, tarbiyalab turib ta'limni shakllantiramiz degan tushuncha bor. Demak, o'quvchilarni ta'lim jarayonida ma'naviy-ma'rifiy ishlarini samarali tashkil etish uchun ham tarbiyaviy, ham ta'limiy, ham rivojlantiruvchi, ham mafkuraviy, ham kasbga yo'llash yo'nalishi bo'yicha tahlil etishimiz lozim. Zero elektron ta'lim muhitida ma'naviy - tarbiyaviy ishlarni samarali tashkil etish mexanizmlarini takomillashtirish tarbiyaning maqsadi, mazmuni, metodlari va shart-sharoitlarining mushtarakligiga bog'liq.

Ammo har qanday pedagogik jarayonda bo'lgani kabi umumiy o'rta ta'lim tizimida ma'naviy tarbiyani amalga oshirish, ma'naviy-tarbiyaviy ma'rifiy tadbirlarni tashkil etishda juda ko'p omillarning amaliyligi o'quvchi shaxsiga, uning irodasi va xohish-istagiga, shaxs sifatida ma'naviy kamolot tushunchasini nechog'li anglab etib, o'zining turmush tarziga singdira olishiga bog'liq bo'ladi. Ma'naviy tarbiya o'zida inson mohiyatini, uning ijtimoiy biosotsial mavjudot sifatidagi olamni ifoda etuvchi tushuncha sifatida anglanadi.

Umumiy o'rtta ta'lim tizimida ma'naviy tarbiyani amalga oshirish jarayonida o'quv mashg'ulotlarini innovatsion ta'lim texnologiyalari asosida loyihalashtirish, o'zaro bir-biri bilan bog'liq va aloqador ekanligi nuqtai nazaridan qaraganda madaniy– ma'rifiy yuksaklik, ijtimoiy – didaktik taraqqiyot, imyon-e'tiqodning butunligi, falsafiy–pedagogik o'sish, milliy axloq –odob me'yorlariga to'la rioya qilish, ilm – ma'rifatli bo'lish, insonparvarlik, vatanparvarlik, xalqparvarlik, adolatparvarlik, milliy qadriyatlarga muhabbat, fidoyilik, mardlik, jasurlik, tashabbuskorlik, poklanish, islom diniga e'tiqodlik, Vatan va xalq mustaqilligini doimiy himoya qilish va unga xizmat qilish, ajdodlar va ularning merosiga chuqur hurmat va tarixiy dunyoqarashning integrallashgan tavsifi sifatida belgilanadi[2;].

Tajriba va pedagogik so'rovnomalar tahlili asosida shu narsaga amin bo'ldikki, o'quvchilar o'zlari yashab turgan hayot tarzini sog'lom turmush tarzi deb tan oladilar. Eng achinarlisi, milliy istiqlol g'oyalariga zid mafkuraga asoslangan pornografik, erotik asarlar, gazeta va jumallarning yurtimizga kirib kelishi va yoshlar ma'naviy tarbiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatayotganligi, internet xabarlaridan foydalanish imkonining kengligi natijasida yoshlarning milliy madaniyatiga zid bo'lgan ma'lumotlarni olishi va ulardan noto'g'ri xulosa chiqarishi, (ayrim qiz bolalar o'rtasida madaniyatimizga zid ravishda o'z jinsini o'zgartirishga bo'lgan ehtiyojning kuchayganligi) ya'ni axborot olish madaniyatining etishmasligi ko'zga tashlanayapti[3;].

Tadqiqotlarning ko'rsatishicha, umumiy o'rtta ta'lim tizimida ma'naviy–ma'rifiy tadbirlarni kuchaytirishga bo'lgan talab yuzasidan yagona konsepsiyaning ishlab chiqilmaganligi, to'garaklar faoliyatining qoniqarsizligi hamda maxsus dasturlar ishlab chiqilmaganligi, o'quvchilar o'rtasida zararli odatlar ta'siriga tushib qolmaslik uchun etarli darajada tushuntirish ishlari olib borilmaganligini ko'rsatayapti. Bilamizki, ma'naviy–ma'rifiy tadbirlarning sifatini ta'minlashda tarbiya mazmuni birinchi darajali mohiyat kasb etadi. Alohida qayd etish lozimki, bugungi globallashuv, akseleratsiya va texnogen sivilizatsiya yoshlar tarbiyasiga "ijobiy" va "salbiy" ta'sirini ko'rsatayotgani nafaqat pedagoglarimiz, balki ota–onalarimizga ham ma'lum.

Fikrimizcha, ma'naviy–ma'rifiy ishlarni samarali tashkil etish uzviylikini ta'minlashda mediatexnologiyalardan foydalanish, tarbiya vositalarini bir vaqtning o'zida bir necha yo'nalishlarda qo'llash imkonini beradi. Ayni vaqtda "Apparat–matnlar" tizimidan (videokitoblar, o'quv diskleri, matnli albomlar va boshqalar) ommaviy ravishda foydalanilmoqda. Bu esa pedagoglarning o'zaro muloqot va bahs munozara qilish imkoniyatini kengaytirishi bilan birga, tarbiya loyihalarini yaratishda pedagog–texnolog va metodistlarning kasbiy mahoratlarini oshirishga yordam beradi.

Ma'naviy tahdidlar haqida to'xtalar ekanmiz, ochiq axborot tizimi va adabiyotlar tahlilidan ma'lumki, bugun kunda bu tahdidlarning yigirmadan ortiq turlari mavjudligi hech kimga sir emas.

Multimadaniyat, polietniklik, monomadaniyat, polimadaniyat, madaniyatlararo dialog, genotsid, rasizm, ksenofobiya, ekstremizm, etnotsentrizm, fundamentalizm, radikalizm, millatchilik, separatizm, mahalliychilik, milliy va guruhli xudbinlik, diniy aqidaparastlik, Diniy riyokorlik, soxta demokratiyalar, rangli inqiloblar, preventiv revolyusiyalar, ikki xil standartlar va boshqalar[3;].

Adabiyotlar tahlili va kuzatuvlarimiz natijasida biz o'quvchi-yoshlar ma'naviy qiyofasi potretini chizishga harakat qildik. Unga ko'ra: bilimdonlik, mehnatsevarlik, mustaqil fikr, zukkolik, zamonaviy va dunyoviy ilmdan xabardorlik, vatanparvarlik, jamiyatda o'z o'mini topishga intilish, kiyinish va so'zlashuv madaniyatiga rioya qilish.

Shuningdek biz kuzatuvlarimiz davomida o'quvchi-yoshlar orasida starizmga ro'ju qo'ygan, ya'ni sub'ektiv ehtirolarga berilgan holda, estrada artistlari, aktyorlar, sportchilar, telediktorglarni ilohiylashtirish, o'z ruhiy hissiyotlarini jilovlay olmaslik, hissiyotlarni aqlga bo'ysunmasligi holatidagi manzaralarning ham guvohi bo'ldik. Aynan "starizm" mavzusi yuzasidan yosh yigit – qizlar bilan suhbatda bo'lsangiz, ular yo chet el aktyori, yo chet el qo'shiqchisi, yo chet el telediktorgi yoki chet el sportchisining bir necha yuzlab rasmlarini kolleksiya qilganlarini guvohi bo'lasiz. Eng qizig'i va achinarlisi ular bunday holatni tabiiy va to'g'ri qabul qilishadi.

Xulosa qilib aytganda, tarbiya jarayonining eng yuksak natijasi har tomonlama va uyg'un kamol topgan yuksak ma'naviyatli shaxsni shakllantirishdir. Ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil qilish muddatilik, murakkablikni, ketma-ketlik, muntazamlilik va davomiylik tamoyillariga rioya qilish taqozo etadi. Ma'naviy kamolotni inson tafakkuriga birdaniga singdirib bo'lmaydi. Shunday ekan, uning shakllanish jarayoni ham bosqichma-bosqich tashkil qilinishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 14 avgustdagi "YOshlarni ma'naviy-axloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga ta'lim-tarbiya berish tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish chora-tadbirlari to'g'risida" gi PQ-3907-sonli Qarori. Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi. (www.lex.uz).

2. Gaipnazarov R. Ma'naviy-axloqiy qadriyatlar va yoshlar tarbiyasida uyg'unlik: Ped. fan. nom. ... dis. – Toshkent: O'zDJTU, 2011. – 132 b.

3. Jo'raev N. Ma'naviyat – inson qalbining sarchashmasi. - Toshkent: Ma'naviyat, 2015. – 30 b.

OILANING YOSHLAR TARBIYASIDAGI VAZIFALARI

D. H. NARZIKULOVA,

Navoiy davlat pedagogika instituti "Umumiy pedagogika" kafedrasida dotsenti p. f. b. f.d. (PhD)

Maqolada oilaning yoshlar tarbiyasidagi vazifalari ilmiy nazariy jihatdan tahlil qilingan. Ota-onalar o'z farzandlarining ruhiy xususiyatlarini yaxshi bilishi, bola tarbiyasiga to'g'ri yondashishi oilaviy totuvlik, hamjihatlik, o'zaro munosabatlarda mehr-oqibat va ma'naviy barqarorlikni ta'minlashi ilmiy izlanishlar asosida yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: oila, yoshlar, tarbiya, ota-ona, farzand, oilaviy totuvlik, hamjihatlik, o'zaro munosabatlar, mehr-oqibat, tarixiy meros.

В статье дается научно-теоретический анализ роли семьи в воспитании молодежи. Научные исследования показали, осведомленность об умственных особенностях своих детей, правильный подход к их воспитанию обеспечивает семейную гармонию, солидарность, доброту и духовную стабильность в отношениях членов семьи.

Ключевые слова: семья, молодежь, родители, дети, семейное согласие, солидарность, отношения, привязанность, историческое наследие.

The article provides a scientific and theoretical analysis of the role of the family in the upbringing of young people. Scientific research has shown that awareness of the mental characteristics of their children, the correct approach to their upbringing ensures family harmony, solidarity, kindness and spiritual stability in the relationships of family members.

Key words: family, youth, upbringing, parents, children, family harmony, solidarity, relationships, affection, historical heritage.

Mamlakatimizda boy madaniy tarixiy meros va an'anaviy oilaviy qadriyatlar asosida zamonaviy oilani rivojlantirish, oilaviy ajrimlar va konflikt (nizo)larni oldini olish, oila institutini mustahkamlash, yosh avlodda ma'naviy - axloqiy, odob qadriyatlarini shakllantirish, oilaning tarbiyaviy va madaniy ilmiy salohiyatini takomillashtirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Shuningdek, ota-onalarning farzand tarbiyasidagi vazifalarini amalga oshirishda pedagogik nuqtai nazardan yondashish, farzand tarbiyasida oilaning javobgarligini oshirish, bolalarni huquqiy va ijtimoiy himoya qilish, ruhiy qo'llab quvvatlash tizim va mexanizmlar samaradorligini rivojlantirishga e'tibor kuchaytirildi[1].

Jamiyatdagi globalashuvning keskin o'sib borishi, dunyoning turli hududlarida keskin qarama-qarshiliklar sodir bo'layotgan bugungi tahlilkali zamonda yoshlar tarbiyasi umummilliy, umumdavlat siyosati sifatida yanada dolzarblik kasb etmoqda. Shuningdek, oila institutini mustahkamlash mazmunidagi islohotlar, oila va oilada yoshlar tarbiyasiga jiddiy e'tibor qaratishni talab etadi. Buning uchun esa dunyo ilm-fanida oila, oilada bola tarbiyasi masalalarini

shakllantirish tizimini takomillashtirish bo'yicha pedagog, filosof, sotsiolog, psixolog, huquqshunos olimlar tomonidan ilgari surilgan ilg'or nazariy qarashlarni ilmiy o'rganmoq zarur.

Yoshlar: O'zbekistonda yoshlar o'ziga xos ijtimoiy qatlam sifatida davlatning muntazam e'tiboridagi yo'nalish sifatida baholanadi. "O'zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosatining asoslari to'g'risida»gi Qonunda 14 yoshdan 30 yoshgacha bo'lgan fuqarolarga taalluqli yoshlarga oid davlat siyosatining asosiy negizi belgilangan va uning maqsadi yoshlarning ijtimoiy shakllanishi va kamol topishi, ijodiy iqtidori jamiyat manfaatlarini yo'lida imkoni boricha to'la-to'kis ro'yobga chiqishi uchun ijtimoiy, iqtisodiy, huquqiy, tashkiliy jihatdan shart-sharoit yaratish hamda ularni kafolatlashdan iborat[2].

Demak, yoshlar jamiyat hayotining butun bir biologik va ijtimoiy qatlamiga teng kelar ekan, oilada yoshlar tarbiyasiga ma'suliyat bilan yondashish istiqbolli ahamiyat kasb etadi. Nazariy va metodologik adabiyotlarning tahlili va amaliy tajribalarga tayanib aytishimiz mumkinki: - oilalar tarkibiga ko'ra: to'liq, noto'liq, katta, kichik, yosh; - ijtimoiy xususiyatiga ko'ra: tinch, notinch, ijtimoiy xatarli, ijtimoiy himoyaga muhtoj, o'ziga to'q, boquvchisini yo'qotgan; - jamiyatdagi mavqeiga ko'ra: ziyolilar, ishchi-xizmatchilar, dehqonlar, tadbirkorlar va boshqa guruhlarga bo'linadi[3].

Shundan xulosa chiqarib aytishimiz mumkinki, ota-onalarning pedagogik bilimlarini oshirish uchun pedagogik sharoit yaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Bilamizki, pedagogik sharoit tashqi va ichki tarzda namoyon bo'ladi. Tashqi pedagogik sharoit bolaning ijtimoiy muhit, tarbiya jarayonidagi tayyorgarligi bilan bog'liq bo'lib, ota-ona yoki oiladagi yoshi katta kishilar bilan bola, bola bilan qo'ni-qo'shni, jamoa munosabatlarida o'z aksini topadi. Ichki sharoit har bir yoshning ruhiy faoliyati bilan bog'liqligiga ko'ra shaxs va uning qobiliyatlarini, psixik xususiyatlarini aniq maqsadga yo'naltiradi.

Ota-onalarning yoshlar tarbiyasidagi pedagogik bilimlarini oshirish uchun quyidagi pedagogik tamoyillarga amal qilishni taqozo etadi: - yoshlar tarbiyasida uzviylik va uzluksizlikni ta'minlash; - yoshlar tarbiyasida izchillik va sistemalilik; - yoshlar tarbiyasida nazariyaning amaliyot bilan aloqasi; - o'rnak namuna; - insonparvarlik, demokratlashtirish; - tarbiyada ob'ekt-sub'ekt emas, sub'ekt-sub'ektlilikni, ko'p bosqichlilikni ta'minlash; - tarbiyaviy ish shakl, metod va vositalarining bir-biriga mosligi; - yosh avlodning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olish; - tarixiylik, ilmiylik; - umuminsoniy va milliy qadriyatlar musharakligi[4].

Haqiqatdan ham, shaxsni har tomonlama tarbiya komponentlarini uyg'unlikda tarbiyalab, voyaga etkazishning eng asosiy bo'g'ini bu oiladir. To'g'ri shakllangan inson jamiyatga to'g'ri va adolatli munosabatda bo'ladi, o'z xalqining milliy qadriyatlarini ham e'zozlaydi va o'zligini hech qachon unutmaydi. Oila tarbiya

tizimidagi shunday bo'g'inki, butun jamiyatning, millatning bugungi kuni va kelajagi uning qanday tashkil etilishi, oiladagi ijtimoiy-ma'naviy muhitga bog'liq. Oilada bolalar shaxsini shakllantirish, eng muhim ruhiy jihatlar bilan qurollantirish ko'pincha o'zaro munosabatlarga bog'liq bo'ladi. Oilaning kamol topgan a'zolari, birinchi navbatda ota-onalar o'z farzandlarining ruhiy xususiyatlarini yaxshi bilishi, bola tarbiyasiga to'g'ri yondashishi oilaviy totuvlik, hamjihatlik, o'zaro munosabatlarda mehr-oqibat va iliqlik, ma'naviy barqarorlikni ta'minlaydi.

Oilaviy muhitda farzandlarga nisbatan qilingan qo'pol, noo'rin, noxush muomala ularning shaxsi va ruhiyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi, tasavvur hamda taassurotlari olamida ma'lum iz qoldiradi, bola kayfiyatida tushkunlik, umidsizlik, tanholik ruhini vujudga keltiradi. Oilaning muhim vazifalaridan biri shaxsni insonparvarlik ruhida tarbiyalashdan iborat. Tajriba va kuzatuvlarimiz asosida aytishimiz mumkinki mazkur tarbiyaviy tadbirlarni amaliyotda qo'llash uchun ota-onalarning pedagogik bilimlarini boyitish, bolalarga hayotiy misollardan, badiiy adabiyot materiallaridan, mashhur kishilar haqidagi xotira va esdaliklardan, shuningdek ularning tarjimai holidan foydalanish yaxshi natija beradi.

Ota-onalar, katta yoshdagi oila a'zolari o'g'il-qizlarda xalq marosimlariga nisbatan iliq munosabatni, samimiy his-tuyg'uni tarbiyalash ham oilaning muhim vazifalariga kiradi. Jumladan, milliy bayramlar, to'y, milliy kurash va musobaqa, sayllar va ularni o'tkazish yo'llari, qoidalari, mavsumi, mavridi to'g'risida aniq tushuncha berish zarur. Mahalla, qarindosh, qo'ni-qo'shnilarnikida o'tkaziladigan tadbirlarga yoshlarni jalb etish ijobiy samara beradi.

Milliy an'analardan, urf-odatlardan, marosimlardan va rasm-rusumlardan kelib chiqqan holda oilada kattalarga, ota-onaga, qarindosh-urug'larga, o'qituvchilarga hurmat-ehtirom hissini shakllantirish, o'ttmish avlod tomonidan yaratilgan, to'plangan milliy boyliklarga, obidalarga mehr-muhabbat ruhini singdirish oilaning muqaddas vazifasidir.

Ayniqsa, oila davrasida ota-onalar va oilaning katta a'zolari kichik yoshdagi o'g'il-qizlarga atrof-muhit, tabiat muhofazasi haqida ma'lumotlar berishlari shartdir. Oilada insonparvarlik tarbiya masalalarida eng muhim xususiyatlardan biri – shaxsni mehnatda va mehnat orqali tarbiyalashdir. Oilada mehnat taqsimotini to'g'ri amalga oshirish farzandlarda har xil ko'nikma va malakalarni tarkib toptiradi, ularda mehnatsevarlik, mehnat kishisiga hurmat, uning mehnatini qadrlash tuyg'ularini vujudga keltiradi. Mehnatning ijtimoiy turmushdagi roli, taraqqiyot, mo'l-ko'lichilik manbai ekanligini farzandlar ongiga singdirish yaxshi samara beradi. Mehnat tarbiyasi orqali bolalar mehnat kundalik ehtiyoj, zaruriyat ekanligini bilib boradilar, mehnat qilishni ijtimoiy va farzandlik burchi deb hisoblay boshlaydilar. Bolalarda mehr-muhabbat, insonparvarlik tuyg'usining namoyon bo'lishida onalarning sehrli allasi alohida ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun har bir qiz-juvon alla aytishni o'rganishi kerak. O'z navbatida oilada buvi va momolar, onalar

voyaga etayotgan farzandlariga alla aytishni o'rgatishlari zarur. Hozirgi kunda allalar mutlaqo kamayib ketgan. Ko'pgina opa-singillarimiz hatto alla aytishni ham bilmaydilar, aytganlari ham yuzaki, maroqsiz, bola qalbini to'ldirilmaydi. Eng yaxshi ezgu niyat bilan yana allalar olamiga qaytadan murojaat qilsalar, xayrli ish bo'lur edi. Chunki alla sehrini his qilmagan farzand insonning, atrof-muhit, tabiatning go'zalligini chuqur bilmaydi. Milliy odatimizga ko'ra beshik alla bilan o'z mohiyatini ochadi, bo'lg'usi allomalarga nur-ziyo baxsh etadi, ularda xush kechinmalar hosil qiladi, tozalik, ozodalik qoidalariga to'la javob beradi[4].

Shuningdek, yoshlar tarbiyasida ta'sir ko'rsatadigan vositalar quyidagilardan iborat: ilmiy-nazariy, siyosiy-metodik, badiiy, ommaviy adabiyotlar; milliy va umuminsoniy qadriyatlar (xalq pedagogikasi, Sharq va G'arb mutafakkirlari merosi, xalq san'ati, an'analar, urf-odatlar, madaniy-ma'rifiy maskanlar va b.q); pedagogik va axborot texnologiyalari, texnika vositalari; radio, telemostlar; teatr; ommaviy axborot vositalari va matbuot; ta'lim-tarbiya (ta'lim muassasalari); oila; jamoat muassasalari, nodavlat va notijorat tashkilotlar; jismoniy tarbiya va sport kabi vositalar muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu vositalar orqali ta'lim-tarbiya jarayonini boshqarish yoshlarni milliy g'oya va milliy mafkura ruhida tarbiyalashda samaralar garovidir.

Xulosa qilib aytganda, oilada insonparvarlik tarbiyasi, bolaning etuk shaxs sifatida shakllanishi uchun ota-onalar va katta yoshdagi oila a'zolari bolaning o'ziga xos sifatlarini yaxshi o'rganishlari kerak. Shaxsni o'rganishda kuzatish, suhbat, tajriba, mehnat mahsulini tahlil qilish, milliy urf-odat, qadriyatlarni singdirish kabi usullardan foydalanish yaxshi samara beradi. Demak, oilada yoshlar tarbiyasini to'g'ri yo'lga qo'yish uchun aniq reja asosida, uzluksiz ravishda tarbiyaviy ta'sir o'tkazish yo'llarini takomillashtirib borish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "O'zbekiston Respublikasi mahalla va oilani qo'llab-quvvatlash vazirligi huzuridagi «Mahalla va Oila» ilmiy-tadqiqot instituti faoliyatini tashkil etish to'g'risida Qarori, Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 11.06.2020 y., 09/20/367/0741).

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi Qonuni// Ma'rifat gazetasi. 2016 y 17 sentyabr.

3. Gajpazarov R. Ma'naviy-axloqiy qadriyatlar va yoshlar tarbiyasida uyg'unlik: Ped. fan. nom. diss. – T.: 2011.- 132 b.

4. Akramova SH., Salomov N. Yoshlarda mafkuraviy immunitetni shakllantirish omillari. – T.: Ma'naviyat, 2015. – 30 b.

MALAKA OSHIRISH JARAYONIDA MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI TARBİYACHILARINING IJODKORLIK SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH USULLARI

S. S. RAXIMOVA,

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari direktor va mutaxassislarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti "Maktabgacha ta'lim metodikasi" kafedrasini mudiri

Maqolada malaka oshirish jarayonida maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachilarining ijodiy sifatlarini rivojlantirish omillari va samarali usullari, shuningdek, ijodkorlikni rivojlantirish o'quv-tarbiyaviy jarayonning sifat ko'rsatkichlarini oshirish omili ekanligi haqida bayon etilgan.

Tayanch so'z va tushunchalar: ta'lim sifati, pedagog ijodkorligi, ijodiy fikrlash, maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachisi, malaka oshirish jarayoni.

В статье описаны факторы и эффективные способы развития творческих качеств воспитателей дошкольного образования в процессе профессионального развития, а также то, что развитие творческих способностей является фактором повышения качества образовательного процесса.

Ключевые слова: качество образования, педагогическое творчество, творческое мышление, воспитатель дошкольного образования.

The article describes the factors and effective ways of developing the creative qualities of preschool educators in the process of professional development, as well as the fact that the development of creative abilities is a factor in improving the quality of the educational process.

Key words: Quality of education, pedagogical creativity, creative thinking, preschool educator, professional development process.

Hozirgi davrda yoshlarning bilim olish motivatsiyalarini shakllantiruvchi mexanizmlarni va o'qitishning yangi shakl, noan'anaviy metodlari orqali ularning bilish jarayonlarini faollashtirish tizimini takomillashtirish, ulardagi kasbiy-pedagogik ijodkorligini shakllantirish hamda indikatorlar tizimi orqali ta'lim-tarbiya jarayoni sifatini boshqarish mexanizmlarini ishlab chiqib amalga joriy etish metodlari mavjud bo'lib, aynan mana shular maktabgacha ta'lim tizimini mazmunan modernizatsiyalashni, ta'lim-tarbiya samaradorligini yangi sifat bosqichiga ko'tarishga xizmat qiladigan ta'sirchan choralarni ko'rishni taqozo qiladi.

Bugungi kunda nutqimizda "ijodkor bola", "ijodkor pedagog" kabi tushunchalar tez-tez uchrab turadi. "Ijodkorlik" tushunchasi faqat pedagogga xos tushunchami? Bu tug'ma xususiyatmi yoki uni rivojlantirish mumkinmi? Agar rivojlantirish mumkin bo'lsa, qanday qilib? kabi savollar tug'ilishi tabiiy holdir.

Shaxsning ijodkorligi uning tafakkurida, muloqotida, his-tuyg‘ularida, muayyan faoliyat turlarida namoyon bo‘ladi. Ijodkorlik shaxsni yaxlit holda yoki uning muayyan xususiyatlarini tavsiflaydi. Ijodkorlik iqtidorning muhim omili sifatida ham aks etadi. Qolaversa, ijodkorlik zehni o‘tkirlikni belgilab beradi, ta’lim jarayonida esa, tinglovchi e’tiborini ta’lim jarayoniga faol jalb etishni ta’minlaydi.

Ijodkorlik – bu insonning borliqni bilish va o‘zgartirishga yo‘naltirilgan ongli, maqsadli faoliyati bo‘lib, uning natijasida yangi, original, ilgari mavjud bo‘lmagan, jamiyatning moddiy va ma’naviy hayotini yaxshilashga qaratilgan buyumlar va boshqalar yaratiladi.

Shuningdek, kutilmagan vaziyatlarda, o‘zgarib turadigan sharoitlarda harakat qilish kerak bo‘lganda o‘zini namoyon qiladi. Ijodkorlik o‘z negizida ijodiy yondashuvni, ijodiy fikrlashni nazarda tutadi.

Ijodiy fikrlash har bir ijtimoiy sohada yaqqol aks etadi. Pedagogning ijodkorligi esa, u tomonidan tashkil etiladigan kasbiy faoliyatni tashkil etishga ijodiy yondashuvida aks etadi. Sunggi yillarda ushbu holat “pedagogik kreativlik” tushunchasi bilan ifodalanmoqda.

Pedagogik kreativlik (ijodkorlik) - pedagogning an’anaviy pedagogik fikrlashdan farqli ravishda ta’lim va tarbiya jarayonining samaradorligini ta’minlashga xizmat qiluvchi yangi g‘oyalarni yaratish, shuningdek, mavjud pedagogik muammolarni ijobiy hal qilishga bo‘lgan tayyorgarligini tavsiflovchi qobiliyatidir.

Ijodkorlik nafaqat pedagog kasbiga xos tushuncha, balki barcha soha kasb egalari uchun ham juda muhim va zarur hisoblanadi.

Biz pedagogning ijodkorligi haqida so‘z yuritar ekanmiz, ijodkorlik pedagogik faoliyatning etakchi tarkibiy qismi hisoblanib, mutaxassisni pedagogik mukammallik cho‘qqisiga ko‘taruvchi omil hisoblanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolani hamma narsani bilishni, hamma narsani tushunishni va anglab olishni xohlaydigan tinimsiz tadqiqotchil desak bo‘ladi. Uning atrof-muhit haqida o‘ziga xos tasavvurlari mavjud. U atrofida bo‘layotgan voqea-hodisalarga zavq va ajablanish bilan qaraydi. Predmetlarni ko‘rish bilan cheklanib qolmasdan, qo‘llari bilan ushlab ko‘rishni, boshqa predmetga urganda chiqayotgan tovushga quloq tutishni, ta’mini bilishni va hokozolar orqali sirli va noma’lum bo‘lgan ajoyib dunyoni kashf etadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarga zerikish hamda befarqlik umuman xos emas. U o‘zida tug‘ilgan barcha savollarga javob olishni xohlaydi va tinmasdan savollar bilan murojaat etadi.

Pedagogning asosiy vazifasi esa, bolalarning qiziquvchanligi va o‘rganishga

bo'lgan faolligini saqlash hamda rag'batlantirish, faoliyatning turli sohalariga bo'lgan qiziqishlarini kuchaytirish, qo'llab-quvvatlash, bilim olishga bo'lgan ehtiyojlarini qondirish, mustaqilligini rag'batlantirish va ularda javobgarlikni kuchaytirish, bolalar tomonidan mustaqil faoliyatni tashkil etilishi uchun imkoniyatlar yaratishdan iboratdir. Boladagi mana shunday sifatlar pedagog va ota-onalar tomonidan qo'llab-quvvatlansa, ularda ijodkorlikning ilk ko'rinishlari namoyon bo'la boshlaydi.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachisining ijodkorligi haqida fikr yuritar ekanmiz, avvalo ijodkorlikning mohiyatini mukammal tahlil qilib olish zarur. Ijodkorlik mohiyatini o'rganish, o'ta murakkab masala sanaladi, chunki uning zimmasiga insonni va tabiatni o'rganishning muhim metodologik masalalarini echishdek vazifa qo'yiladi. Ijodkorlikni rivojlantirish manbaalari, biologik va ijtimoiy, ob'ektiv va sub'ektiv, individual va jamoa o'rtasidagi o'zaro mutanosiblikni o'z ichiga qamrab oladi. Bularning natijasida mutaxassisning kasbiy, kommunikativlik mahorati va ko'nikmalari shakllanadi, loyihalash, tajribaviy va texnologik vazifalarni ijobiy echish imkoniyatlari paydo bo'ladi.

Kasbiy kompetentsiya va pedagogik ijodkorlik o'z tuzilishi jihatdan kognetiv, tezkor-faoliyatlilik, kundalik, individual shaxsiy va sababiy unsurlar yig'indisidir.

Mazmun-mohiyatiga ko'ra, mutaxassisning kasbiy kompetentsiyasi bilimlardan iborat: funksional, ya'ni turli fan sohalarini tashkil etish tamoyillari haqidagi bilimlar, harakat haqidagi amaliy bilimlar, ya'ni metodik va texnologik hamda shaxsning o'z bilimlaridan iborat. Bularning natijasida mutaxassisning kasbiy, kommunikativlik mahorati shakllanadi va pedagogik ijodkorligi rivojlanadi, loyihalash, tajribaviy va texnologik vazifalarni ijobiy echish imkoniyatlari paydo bo'ladi.

Bo'lajak mutaxassisning o'z kasbiy faoliyatini amalga oshirishi uchun quyidagi shaxsiy sifatlar zarur: ijodkorlik, texnik fikr yuritish, o'z kuchiga ishonish, o'z kasb mahoratini tinmay oshirib borish, jarayonlarni emotsional-qat'iylik bilan boshqara bilish, kasbiy kompetentsiyani yuzaga chiqishi natijalari shular jumlasidandir.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachisining kasbiy kompetentligini rivojlantirishda insonning ijodkorlik faoliyati, ijodiy fikrlashining asosiy unsurlari shakllanishi darajasi katta ta'sir ko'rsatadi va tarbiyachilik faoliyatining samaradorligini oshiradi.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachilarining ijodiy (kreativ) kompetentligini amalga oshirish uchun, psixologik-pedagogik shart-sharoitlar yaratilishi lozim. Tarbiyachilarning ijodkorlik faoliyati pedagogik shart-sharoitlar

yaratishni tasniflash negizida shaxs faoliyatining tarkibiy komponentlari: bilish, ijodiy, kommunikativ, badiiy faoliyatlar yotishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiyachilar faoliyati samaradorligini oshirish bir qancha omillarga bog'liq bo'ladi. Har bir omil o'ziga xos samaradorlikka erishish garovidir. Tarbiyachi faoliyati samaradorligini oshirish, takomillashtirish orqali biz yosh avlodni har tomonlama etuk, barkamol, komil inson bo'lib etishishlariga erishamiz.

Ijodkorlik qanday namoyon bo'ladi?

Shu savolga javobni oddiy misol orqali ko'rib chiqamiz. Ta'lim jarayonini yuksak mahorat bilan olib borayotgan, uni o'ziga xos va qiziqarli tarzda jo'shqinlik, zavqu shavq bilan tashkil etayotgan, mavzu mazmunini yanada yoritish uchun rang barang ko'rgazmalar hamda tarqatmalardan foydalanayotgan, auditoriyadagi tinglovchilarni o'ziga mahliyo etgan pedagogni tasavvur qilamiz. U, garchi, o'zini kreativ shaxs yoki ijodkor deb bilmasada, biroq, ijodkorlikni namoyon etuvchi ta'lim jarayonini tashkil etayotganidan, unga imkon beradigan metod, usullarni qo'llayotganidan o'zi ham mamnun bo'ladi, qolaversa, tinglovchilarning hurmatiga va minnatdor bo'lishlariga erishada. Pedagog ta'lim jarayonida ijodiy metod, usullardan qancha ko'p foydalansa, o'ziga va o'zining ijodiy imkoniyatlariga nisbatan ishonchi shuncha ortadi.

Tinglovchilarni ijodiy fikrlashga o'rgatish, ularda ijodiy tafakkurni shakllantira olish uchun avvalo o'qituvchining o'zi ijodkor shaxs bo'lishi zarur. Bordi-yu, uning o'zi ijodiy sifatlariga ega bo'lmasa, u holda qanday qilib, tinglovchilarni ijodiy fikrlashga yo'naltirish mumkin?

Tinglovchilarning ta'lim olishga bo'lgan qiziqishini, ularning darslardagi faolligini pedagogning qay darajada ta'lim jarayoniga ijodkorlik bilan yondashuvi orqali aniqlash mumkin.

Pedagogning qay darajada ijodkor ekanligi ta'lim jarayonini tashkil etishidan aniqlab olinsa, auditoriyada ishtirok etayotgan tinglovchini ham qay darajada ijodkorligini aniqlash mumkin bo'ladi.

Pedagogning ijodkorlik qobiliyati ma'lum vaqt ichida izchil o'qib-o'rganish, o'z ustida ishlash, mustaqil o'qib o'rganish orqali shakllantiriladi va u asta-sekin takomillashib, rivojlanib boradi. Har qanday mutaxassisda bo'lgani kabi bo'lajak pedagoglarning ijodiy qobiliyatiga ega bo'lishlari uchun talabalik yillarida poydevor qo'yiladi va kasbiy faoliyatni tashkil etishda izchil rivojlantirib boriladi. Bunda pedagogning o'zini o'zi ijodiy faoliyatga yo'naltirishi va bu faoliyatni samarali

tashkil eta olishi muhim ahamiyatga ega. Pedagog ijodiy faoliyatni tashkil etishda muammoli masalalarni echish, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, shuningdek, pedagogik xarakterdagi ijod mahsulotlarini yaratishga alohida e'tibor qaratishi zarur.

Pedagogik faoliyat – bu doimiy, ko'p qirrali ijodkorlikni talab etadi. Pedagogda ijodiy qobiliyatlar va fazilatlar majmui mavjud bo'lib, ular orasida faollik va tashabbus, diqqat va kuzatuvchanlik, kuzatuvchanlik va fikrlash san'ati, boy tasavvur va sezgi mujassam bo'ladi. Chaqaloq dunyoga kelganida bir necha xil qobiliyat bilan dunyoga kelar ekan. Demak, har bir inson ijodiy g'oyalarini namoyon qilishi uchun zarur bo'lgan qobiliyatlarga ega ekan. Ammo biz bu boradagi imkoniyatlarimizdan to'liq foydalanmas ekanmiz. Har bir shaxs o'z qobiliyati va diqqati, layoqati va tafakkuri, iqtidori va ijodi hamda xarakter xususiyatlari ustida ishlasa, ularni to'g'ri yo'naltira olsa, bu nafaqat shaxsning o'zining rivojlanishi uchun, balki jamiyat rivojlanishi uchun ham xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 22 dekabrda "Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to'g'risida"gi PQ-802-son qarori.
2. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirining 2019 yil 30 avgustdagi "Davlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari pedagoglarining ish hujjatlari to'g'risida"gi 155-sonli buyrug'i.
3. Turdieva M. Oliy ta'lim muassasalari talabalarida pedagogik tafakkurni shakllantirish. – T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2008. 15-b.
4. Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem solving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014.

YOSHLAR G'OYAVIY-SIYOSIY MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH DOLZARB PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

B.Q.HUSANOV,

«Ma'rifat» targ'ibotchilar jamiyati raisii

Mazkur maqolada yoshlar g'oyaviy-siyosiy madaniyatini shakllantirish dolzarb pedagogik muammo sifatida ilmiy asoslab berilgan. Shuningdek maqolada yoshlarimizni jamiyatimizga keng tarqalayotgan "ommaviy madaniyat" ta'siridan himoya qilish, yon atrofidagi voqealarga daxldorlik tuyg'usini rivojlantirish, ongli yashashga – o'z aqli va fikriga, ezgu, insoniy mafkuraga, aniq g'oyaga suyanib yashashga o'rgatish muhim pedagogik vazifa sifatida e'tirof etib o'tilgan.

Kalit so'zlar: yoshlar, g'oyaviy-siyosiy, madaniyat, ilm-fan taraqqiyoti, innovatsiya, ijtimoiy faollik, diniy aqidaparastlik, milliy ma'naviy qadriyatlar.

В статье представлена научная база формирования идейно-политической культуры молодежи как актуальная педагогическая проблема. Также важно защитить науку молодежь от распространения «поп-культуры» в нашем обществе, развить чувство причастности к окружающим событиям.

Ключевые слова: молодежь, культурное, научное развитие, инновации, общественная активность, религиозный фанатизм, духовные ценности.

The article presents the scientific basis for the formation of the ideological and political culture of youth as an urgent pedagogical problem. It is also important to protect our youth from the spread of "pop culture" in our society, to develop a sense of involvement in the surrounding events.

Key words: youth, ideological and political, cultural, scientific development, innovation, social activity, religious fanaticism, national spiritual values.

Jamiyatimiz hayotida demokratik jarayonlar kechayotgan bir davrda uzluksiz ta'lim tizimida ham bir qator islohotlar amalga oshirilmoqda. "UCHINCHI RENESSANS" – ilm-fan taraqqiyoti innovatsiyalarga asoslangan iqtisodiy taraqqiyot modellari va yuqori natijalari yuksak e'tirof etilayotganligi yoshlar zimmasidagi ma'suliyatni bir muncha murakkablashtirib qo'ydi. Endi yoshlarimiz mamlakatimizda ilm-fan taraqqiyotining, iqtisodiyot va jamiyatning, xalqqa xizmat qilish va ajdodlarimiz merosini asrab avaylab, o'zlarining aqlu zakovatini, iqtidor va iste'dod quvvatini bilan yanada yuqori marralarni zabt etishi lozim.

Jamiyatimizda demokratik tamoyillarga asoslangan boshqaruvni tashkil etish, yosh mustaqil davlatimiz ravnaqiga soya solayotgan vayronkor g'oya va mafkuralarga nisbatan aholining mafkuraviy immunitetini qaror toptirish, ayniqsa endigina shakllanib, unib-o'sib kelayotgan yoshlar ongida g'oyaviy-siyosiy

madaniyatni shakllantirish tizimini takomillashtirish, umumbashariy insonparvarlik aqidalariga xos insoniy fazilatlarini tarbiyalash jamiyatning bugungi kungi hayotida bosh va eng dolzarb masalaga aylandi.

Shuni ta'kidlash joizki, yoshlarda g'oyaviy-siyosiy madaniyatini shakllantirish tizimini takomillashtirish mustaqillikni mustahkamlashda muhim vazifani hal etadi. Chunonchi, g'oyaviy jihatdan etuk shaxs jamiyatning barqaror rivojlanishida, uning taraqqiyotini ta'minlovchi asosiy sub'ekt bo'lib xizmat qiladi. Shu nuqtai-nazardan kelib chiqib, yoshlar g'oyaviy-siyosiy madaniyatini shakllantirish tizimini takomillashtirishga innovatsion yondashuv zaruriyati yuzaga keldi. Yoshlar g'oyaviy-siyosiy madaniyatini shakllantirish tizimini takomillashtirishga innovatsion yondashuv yaxlit pedagogik jarayon sifatida:

– birinchidan, jamiyatda mafkuraviy va g'oyaviy-siyosiy barqarorlikni ta'minlash, jamiyat va fuqarolar manfaatlarini himoya qilish asosida jamiyatdagi tinchlik va osoyishta muhitni yaratish, yot g'oyalarga qarshi yoshlarda mafkuraviy immunitetni shakllantirish va shu asosda yagona ezgu maqsadimiz bo'lmish «ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayot barpo etish» uchun zamin hozirlash;

– ikkinchidan, jamiyat taraqqiyotida jiddiy to'siq bo'layotgan diniy aqidaparastlik, ekstremizm va terrorizm kabi ijtimoiy illatlarning oldini olish, unga qarshi kurashish va yoshlar orasida keng ko'lamda tarqalmasligiga erishish;

– uchinchidan, yoshlarimizni jamiyatimizga keng tarqalayotgan “ommaviy madaniyat” ta'siridan himoya qilish, yon atrofdagi voqealarga daxldorlik tuyg'usini rivojlantirish, ongli yashashga – o'z aqli va fikriga, ezgu, insoniy mafkuraga, aniq g'oyaga suyanib yashashga o'rgatish;

– to'rtinchidan g'arb ommaviy axborot vositalaridagi axloqsizlik targ'iboti, o'zining demokratiya modelini olg'a siljitishning asl maqsad-muddolarini tushuntirish;

– beshinchidan, jamiyat hayotida saqlanib qolayotgan eski mafkuraviy sarqitlar-ma'naviy buzulqik, boqimandalik, mahalliychilik kabi noaxloqiy holatlarning oldini olish, yoshlarning o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlash, yoshlarning tarixiy tafakkurini boyitish, yoshlarda milliy g'ururimiz manbai bo'lgan intellektual salohiyatni shakllantirishda muhim sanaladi.

Jamiyatimizni yanada demokratlashtirish va fuqarolik jamiyati institutlarini shakllantirish, avvalo aholi ayniqsa yoshlar siyosiy faolligini o'sishi, uning g'oyaviy-siyosiy, ijtimoiy va jamiyat hayotida nechog'li faol ishtirok etishi bilan bevosita bog'liq. G'oyaviy-siyosiy madaniyat shakllanishining milliy-ma'naviy

negizlarini, har ikkala ijtimoiy hodisalarning munosabat muammolarini pedagogik nuqtai nazardan o'rganishning dolzarbligi quyidagilar bilan asoslanadi.

Ta'kidlash lozimki, mamlakatimizda yoshlar tarbiyasiga alohida e'tibor qaratilayotganligi, murakkab o'tish davrida yoshlar g'oyaviy-siyosiy madaniyatini shakllantirish va ma'naviyatining o'sishi bilan mushtarak holda kechadi. Bu muammo jamiyatimizda ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va madaniy islohotlar amalga oshirilayotgan, yangilanish jarayoni kechayotgan hozirgi davrda, ayniqsa dolzarblik kasb etmoqda. Chunki olamshumul voqealarga boy, intellektual va axborot texnologiyalari rivoj topayotgan media ta'lim tizimi rivojlanayotgan, g'arb ommaviy axborot vositalaridagi axloqsizlik targ'iboti, o'zining demokratiya modelini olg'a siljitishning asl maqsad-muddaolari bilan kirib kelayotgan hozirgi davrda yoshlar g'oyaviy-siyosiy madaniyatini shakllantirish, ulardan yuqori darajadagi siyosiy madaniyatga ega bo'lish talab etiladi. Buni shakllantirishni esa bolalikdan boshlash maqsadga muvofiqdir.

Albatta yoshlarda g'oyaviy-siyosiy madaniyatni shakllantirish tizimini takomillashtirish, oilaviy tarbiya unda amalga oshirilayotgan huquqiy, estetik, axloqiy, vatanparvarlik, mehnatsevarlik, ekologik, iqtisodiy tarbiya zamirida amalga oshiriladi.

"G'oya" tushunchasining hozirgi zamon ilmiy talqiniga muvofiq, u ob'ektiv voqelikning inson tafakkuridagi in'ikosi bo'lib, ayni paytda, in'ikosi bo'lib, ayni paytda, inson ongi, borliqni aks ettirish bilan birga, o'zida bilish jarayonini yanada chuqurlashtirish va amaliy hayotni ijodiy o'zgartirishning keng, chuqur imkoniyatlarini mujassam etadi hamda o'z navbatida, uning o'zi ham ularning rivoji negizida muttasil taraqqiy topib boradi. G'oya borliqni to'g'ri yoki noto'g'ri aks ettirish mumkin. Shunga qarab, u jamiyatning rivojiga yoki tanazuliga xizmat qiladi".

G'oyaviy-siyosiy madaniyat-huquqiy siyosiy bilimlar, milliy g'oya va mafkura asoslarini chuqur va atroflicha o'rganish, axloqiy bilim, malaka va ko'nikmalar, ahloqiy ishonch, axloq qoidalari yordamida yoshlarning xulq-atvori, hatti-harakatlarini boshqarish tizimidir. G'oyaviy-siyosiy madaniyat yoshlarning ko'p qirrali faoliyati davomida shakllanadi va takomillasha boradi.

G'oyaviy-siyosiy madaniyatning ko'rinislari, uning qirralari va namoyon bo'lish shakllari xilma-xil. Insonparvarlik, halollik, tashabbuskorlik, vatanparvarlik, mehnatsevarlik, erksevarlik, faollik, ijodkorlik, haqiqatgo'ylik, ma'suliyatlilik, saxiylik, kamtarlik, poklik va shu kabi qator muhim tushunchalar g'oyaviy-siyosiy madaniyat tushunchalaridir. Bu xislatlar faoliyat jarayonida g'oyaviy madaniyatning boshqa madaniyat qirralari bilan birgalikda yoshlar ongi va xulqiga ta'sir etadi.

G'oyaviy-siyosiy ong siyosiy madaniyatning negizini tashkil etadi. G'oyaviy-siyosiy madaniyat faoliyat jarayonida o'z ifodasini topadi. Uning mezonini milliy o'zlikni anglash, huquqiy bilim va savodxonlikka ega bo'lish, fikr va tafakkur erkinligi hisoblanadi. Yoshlarning g'oyaviy-siyosiy onglilik darajasi uning tabiatida vatanparvarlik, adolatparvarlik, millatiga xalqiga sadoqat, do'stlik, baynalminallik, toleriantlik kabi axloqiy sifatlarni namoyon etadi. Shuning uchun g'oyaviy-siyosiy madaniyatning muhim vazifalaridan biri-g'oyaviy siyosiy ongni yuqori pog'onaga ko'tarishdir. Shu boisdan g'oyaviy-siyosiy onglilik darajasini etukligiga erishish nihoyatda uzoq davom etadigan va murakkab jarayon bo'lib, u insoniyat qo'lga kiritgan barcha milliy siyosiy g'oyaviy yutuqlarni o'zlashtirish va shu bilan bir qatorda, muayyan sharoit taqozo etgan muammolarni bartaraf etish jarayonida amalga oshadi.

G'oyaviy-siyosiy madaniyat insonning ma'naviy, madaniy, ijtimoiy, siyosiy, huquqiy jihatdan kamolga etkazuvchi jarayondir. G'oyaviy-siyosiy madaniyatni shakllantirish jarayoni bolalikdan boshlanadi. Yoshi ulg'aygan sari g'oyaviy-siyosiy fikrlash jarayoni kengaya boradi. G'oyaviy-siyosiy madaniyatni kishi faqat oilada, bolalar bog'chalarida, maktabda, kollej, litseylarda, maktabdan tashqari o'quv jarayonida, oliy o'quv yurtlarida emas, balki umr bo'yi hayotdan ham oladi. Hayot o'sib rivojlanib borganidek, g'oyaviy-siyosiy fikrlash jarayoni ham o'sib, yangi-yangi qirralar kasb etib boradi. G'oyaviy-siyosiy madaniyat inson tafakkuri mahsuli bo'lib, u insonning ma'naviy etukligini, tarbiyali ekanligini ko'rsatadi. U ta'lim-tarbiyaning jarayonining asl mahsulidir. Ong, fikrning suyanchig'i bo'lgan g'oyaviy-siyosiy madaniyat- barcha fazilatlarining sha'ni va hikmatidir.

G'oyaviy-siyosiy madaniyat-Vatanga, jamiyatga, millatga, tilga, urf-odatga, tarixga, kelajakga, tabiatga, jamiyatga bo'lgan munosabatlarda kishilarning bir-birlariga, oilaga qilgan hatti-harakatlarida, fe'l-atvorning, dunyoqarashning norma va qoidalarida namoyon bo'ladi. Jamiyat manfaatini ko'zlash, ma'suliyatli bo'lish, g'oyaviy-siyosiy mdaniyatli kishining vazifasidir. Chunki, ma'suliyat, ongli faoliyat jamiyat, oila va inson hayotining o'ziga xos maromini belgilaydi. Kishi o'z hayotida qanchalik g'oyaviy-siyosiy darajasini boyitib borsa, shunchalik o'z dunyoqarashini boyitib kamchiliklarini tuzatib anglab boradi va bu jarayon bevosita, odamniig o'zini- o'zi anglashi davomida, u nisbiy barqarorlikka erishguniga qadar, uni o'rab turadigan va ko'shinchasi uning «Men» ining shakllanishiga ham pozitiv, ham negativ ta'sir etadigan ijtimoiy maskan oilada amalga oshiriladi.

G'oyaviy-siyosiy madaniyat hozirgi zamon yoshlari kundalik ma'naviy fazilat bo'lib qolishi, ikkinchidan, yoshlarimizning ongi va faoliyati demokratik jamiyat yaratishga qaratilgan bo'lishi, uchinchidan, huquqiy davlat yaratishga o'z hissasini qo'shishga tayyor bo'lishini taqozo etadi. To'rtinchidan esa, har bir g'oyaviy-siyosiy jihatdan madaniyatli bola o'z faoliyatida oshkorlik uchun kurash olib borishi zarur. Bunday xususiyatlarni o'z xulq-atvorida mujassam eta olgan farzandlarimiz o'z hayotida har qanday og'ir vaziyatda paydo bo'lgan muammolarni muzokara, munozara, musohaba yo'li bilan hal qilishga intiladi.

Xulosa qilib aytganda, yoshlar g'oyaviy-siyosiy madaniyatini shakllantirishda ularning aqliy, axloqiy, estetik, badiiy, siyosiy, diniy va dunyoviy huquqiy va ekologik qirralari yaxlib, bir-biri bilan o'zaro aloqada ta'sir ko'rsatadi. Bu ta'sirning samaradorligi esa ta'lim-tarbiya jarayonida yoshlarning ma'naviy qiziqishi, talab va ehtiyojini hisobga olish, bu xususiyatlarning jamiyat ma'naviy taraqqiyoti talablari bilan mosligi, ma'naviy-madaniy manbalardan bolalar yosh va ruhiy xususiyatlariga mos ravishda samarali foydalanish, ta'lim-tarbiya jarayonini samarali shakl, usul va vositalari asosida tashkil etish, ta'lim tarbiya mazmunini umuminsoniy va milliy qadriyatlar negiziga qurish kabi muhim pedagogik talablarga rioya etishga bog'liq.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi Qonuni// Ma'rifat gazetasi. 2016 yil 17 sentyabr.
2. Mamashokirov S, A.O'tamurodov, E.R.Qodirova, M.Ortiqov, Sh.Tog'ayev, O.Muxammadiyeva. Milliy taraqqiyotning g'oyaviy-mafkuraviy asoslari. O'quv qo'llanma T.: 2010. - 42 b.
3. Muxtorov A. Globallashuv sharoitida ma'naviy tahdidlarni bartaraf etish omillari. – T.: Ma'naviyat, 2015. – 31 b
4. Erkaev A. Ommaviy madaniyat va ma'naviy tarbiya. – T.: Ma'naviyat, 2015. – 30 b.

BO‘LAJAK IQTISODCHILARNI O‘QITISHDA «JUST IN TIME» KONSEPSIYASIDAN FOYDALANISH

N.P.KURBANOVA,

Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti
“Ingliz tili” kafedrası

There are a lot of claims about the term “Just in Time” concept and its appropriateness in teaching process. Some researchers even doubt about the target term being a concept at all. The current article demonstrates the utilization of the “Just in Time concept” in ESP teaching process and its drawbacks as well. Not a secret, the profession of Economist requires the specific skills and abilities, due to the importance of data they provide, to be correct and detailed.

Key words: ESP, Concept, drawbacks, economists, “just in time” exercises.

“Just in Time” konsepsiyasi va uning o‘quv jarayoniga mosligi to‘g‘risida ko‘plab da‘volar mavjud. Ba‘zi tadqiqotchilar, maqsadli atama kontsepsiya bo‘lishiga umuman shubha qilishadi. Hozirgi maqola ESP o‘qitish jarayonida “Just in Time” kontsepsiyasidan foydalanish va uning kamchiliklarini namoyish etadi. Sir emaski, iqtisodchi kasblari ma‘lumotlarning to‘g‘ri va batafsil bo‘lishi muhimligi sababli o‘ziga xos mahorat va ko‘nikmalarni talab qiladi.

Kalit so‘zlar: ESP, kontsepsiya, kamchiliklar, iqtisodchilar, “just in time” mashqlari.

Существует много претензий к понятию «точно в срок» и его уместности в учебном процессе. Некоторые исследователи даже сомневаются в том, что целевой термин вообще является понятием. В данной статье демонстрируется использование концепции «точно в срок» в процессе обучения ESP, а также ее недостатки. Не секрет, что профессия экономиста требует определенных навыков и умений из-за важности точных и подробных данных, которые они предоставляют.

Ключевые слова: ESP, концепция, недостатки, экономисты, цели “just in time”.

O‘tgan o‘n yilliklar ichida Iqtisodiyot yo‘nalishi bo‘yicha ta‘lim muassasalarida, xususan, o‘qitishning dastlabki bosqichlarida faol bo‘lgan ta‘lim yo‘riqnomalari boshqa fanlarda samarali qo‘llaniladigan ilg‘or o‘qitish pedagogikasini birlashtirishga qodir emas, degan xavotir kuchaymoqda. . Bekker va Uotts tomonidan olib borilgan ilmiy tadqiqotlar (1995, 2001a, 2001b); Zigfrid, Sonders, Stinar va Chjan (1996); va Benzing va Xrist (1997) ma‘ruzalari shuni ko‘rsatadiki, iqtisod yo‘nalishida 80 foizga yaqin o‘ziga xos o‘qitish usullari, kooperativ o‘quv sxemalari, guruh muhokamalari yoki turli bilim darajasiga yo‘naltirilgan sinf mashg‘ulotlariga e‘tibor samarali bo‘lish uchun yetarlicha ahamiyat berilmagan.

Bekerning (1997) fikriga ko‘ra, iqtisodiyot bo‘yicha ta‘lim boshqa

mutaxassisliklarda tahsil oladigan o'quvchilardan farq qiladi, xususan talabalarning bilim olish ko'nikmalarini kengaytirishda dolzarbligini ko'rsatgan dinamik ta'lim ko'rsatkichlari amaliyotida sinxronlashtirilmaydi. Bundan tashqari, veb-ma'lumotlarga asoslangan bilimlardan foydalanish o'rganishni yaxshilash uchun ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishga va o'zgartirishga olib keladi, Katz va Beker (1999) «iqtisod mutaxassisligidagi talabalarni faolroq jalb qiladigan (texnologiyalarga asoslangan) o'quv yangiliklarini amalga oshirishda» boshqa fanlardan orqada qolmoqda «, deb ta'kidlaydilar. Iqtisod mutaxassisligidagi talabalarni o'qitishning samaradorligini oshirish maqsadida foydalanila boshlagan «Just in time» konsepsiyasi aslida davstavval fizika fanini o'rgatish uchun qo'llanilgan bulib, keyinchalik iqtisod kurslarining dastlabki bosqichlarida foydalanish uchun o'zgartirildi va moslashtirildi.

«Just in time» kontsepsiyasi printsiplaridan kelib chiqqan holda, ushbu oqitish metodi Kats va Beker tomonidan ilgari surilgan ikkita muhim mavzu haqida to'g'ridan-to'g'ri xabar beradi: faol o'qitish uchun o'qitish uslublarining qiyosiy yetishmovchiligi va o'quv jarayonida ijodiy ko'rsatmalarning yetishmasligi. Qisqacha ma'lumotni etkazib berish va o'qitish vakolatlaridan foydalanib, internet manbalariga asoslangan kurslarni tashkil etish vositalari va o'quvchilarning akademik ishlarining sinfda o'qitish bilan aniq aloqasi paydo bo'ldi, «Just in time» konsepsiyasi o'quvchilarning ta'lim jarayonidagi faol ishtirokini rag'batlantiribgina qolmay, talaba va o'qituvchi o'rtasidagi mulohazalarning bog'liqligini oshiradi, o'quvchilarni o'rganish bo'yicha ayni talab qilingan vaqtda tezlik bilan fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishi bilan bir qatorda, sinfda bajariladigan mashg'ulotlarni a'lo darajada namoyish etishlariga ilhom bag'ishlaydi.

Mazkur maqola «Just in Time» konsepsiyasi, uning puxta o'rganilgan instruktiv qadriyatlarga asoslanishi va ushbu tushunchaning taraqqiyot omillari, qo'llanilishi va pedagogikadagi o'rni haqida talqin etadi. Maqolada «Just in time» konsepsiyasi qanchalik foydali?» va «Kontsepsiyaning kamchiliklari bormi?» kabi savollarga javoblar, olimlarning fikrlari va farazlariga asoslanib muhokama qilinadi.

Munozara.

«Just in time» tushunchasi haqida gap ketganda, «Just in time teaching»ni joriy etgan Novak, Patterson, Gavrin va Kristian (1999, 3-bet), quyidagilarni ta'kidlaydi; ushbu o'qitish usuli o'qitish jarayoni, unga aniqlik kiritish uchun o'quv yondashuvi ikkita asosni o'z ichiga oladi: sinfda o'qitish jarayonining samaraliligi hamda internet manbalardan foydalanish. Ko'rsatilgan ikkala komponent ham bir biriga bog'liq bo'lib, bu talabalarning tayyorgarlik va o'z-o'zini o'rganishga ilhomlantirishi va o'quv materiallarini nazariy anglashi to'g'risida tezkor fikr bildirish uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Aslida, nofilologik talabalarga, xususan Iqtisod yo'nalishidagi talabalarga ingliz tilini o'qitishda, «just in time» konsepsiyasidan foydalanish ularning kognitiv bilim olish ko'nikmalariga ijobiy ta'sir qiladi. Mashg'ulotlar davomida talabalar ehtiyotkorlik

bilan topshiriqlarni bajaradilar - avval o'rganilmagan materiallar haqida mulohaza yuritib, ularni analiz qilishadi. Ushbu mashqlarga misol tariqasida asosan kelgusi mashg'ulot materiallariga bag'ishlangan qisqa uy vazifalarini kiritish mumkin. O'quvchilar topshiriqlarini bajarishi bilanoq, o'qituvchi talabalarning «tezkor» javoblarini tekshiradi, keyingi dars mashg'ulotlarini tashkil qilishda, o'quvchilarning kuchli va zaif tomonlarini aniqlash imkoni tug'iladi. O'quvchilarning javoblaridan ko'chirmalar sinf mashg'ulotlarida muhokama qilish uchun kiritiladi. Ushbu uslub an'anaviy ma'ruza turini o'zgartiradi va talabalarni ko'proq munozara qilishga hamda ulardagi o'rganish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Talqin qilinayotgan konsepsiyadan foydalanish sinf ichidagi faoliyatning tarkibiy qismini namoyish etishda va o'quvchilarning sinfdan tashqari uy vazifalariga puxta tayorlanishga hamda konstruktiv sharhlar doirasini tashkil qilishda samarali natija beradi, bu esa o'z navbatida o'quvchilarning bilimlarini yaxshilaydi. Talabalar sinfda bajarilgan o'z ishlarida kuzatadigan aniq natijalar tufayli bilim olish ko'nikmalarini keskin rivojlantiradilar; natijada, ular «Vaqtida» mashqlarini bajarish va keyingi bahs va tadbirlarda qatnashish imkoniyatini qo'lga kiritishadi. Binobarin, talabalar yaxshi tashkil etilgan mashg'ulotlardan samaraliroq bilim olishadi. Bundan tashqari, talabalar mashqlar davomida tasvirlangan tushunchalarni tushunishlari to'g'risida tezkor fikr-mulohazalar olishlari mumkin, faqat uy vazifasi yoki viktorinalar uchun an'anaviy topshiriqlar bilan kifoyalanish yetarli emas. Shu bilan birga, o'qituvchilar materiallarni ishlab chiqishda yordam beradigan foydali mulohazalarni olishlari mumkin, bu esa sinfda o'qitish va o'rganishni yanada tezkor qiladi. Mashg'ulotlar oralig'idagi vazifalarni bajarishga muvofiq, o'qituvchilar dars oldidan talabalarning iqtisodiy tushunchalardagi chalkashliklarini engib o'tishlari va bu xatolar bilan shug'ullanish uchun sinf mashg'ulotlarini loyihalashtirishlari uchun ko'proq imkoniyatlar yaratiladi, shu bilan birga bir qatorda, o'rganilgan barcha ma'lumotlar o'quvchilar ongida doim saqlanib boradi.

Nofilologik talabalarga ingliz tilini o'qitishda «jaust in time» konsepsiyasining afzalliklari. Pedagogikada iqtisod mutaxassisligidagi talabalarni o'qitishda «Vaqtida» kontsepsiyasini ishlab chiqishga Chickering va Gamsinning «Yaxshi amaliyotning etti tamoyili» da mashhur va keng tarqalgan iqtibosli haqiqiy o'qitish va o'qitish korxonalarini bo'yicha uzoq vaqt davomida olib borilgan tadqiqotlar ta'sir ko'rsatdi. (1991). Chickering va Gamsinning ettita printsipti quyida keltirilgan bo'lib, kolleжда o'qitish uchun o'nlab yillar davomida shogirdlarni o'qitish bo'yicha olib borilgan tadqiqotlardan kelib chiqib, «eng yaxshi amaliyot» standartini taklif qiladi. Chickering va Gamsinning da'volaridan kelib chiqqan holda, talabalar ta'limi bo'yicha munosib tayyorgarlikni quyidagi omillarda ko'rish mumkin:

- talaba va o'qituvchining o'zaro munosabatini rivojlantiradi;
- o'quvchilar o'rtasidagi hamkorlikka ishonch hosil qiladi;
- dinamik o'rganishni kuchaytiradi;
- tezkor aloqani ta'minlaydi;

- vaqtni boshqarish ko‘nikmalarini ta‘kidlaydi;
- yuqori istiqbollarni bog‘laydi;
- turli xil moyilliklar va o‘rganish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Pedagogikada maqsadli kontseptsiyadan foydalanish Chikering va Gamsosning dastlabki ibratli mafkuralarining har birini muvaffaqiyatli ifodalaydi va talabalarning bilimlarini yaxshilaydigan motivatsion o‘quv muhitini yaratish manbasini taklif etadi. Yuqorida aytib o‘tilgan dalillarga asoslanib, o‘qitishda «Just in time» tatbiq etish usullari talabalarni o‘quv jarayonida faol ishtirok etishga, talabalarni kursga oid muhim kontsepsiyalarga jalb qilishga va u erda talabalarning bilimlari to‘g‘risida foydali fikr-mulohazalarni bildirishga qaratilgan. Aynan pedagogik maqsadlarda ushbu kontsepsiyadan foydalanish quyidagi ta’sirlardan birini ta’minlashi mumkin:

– o‘quvchi va o‘qituvchini bilimlar kohortasi rivojlanishida ko‘maklashadi; o‘quvchilarning vazifalarga javoblari sinf ichidagi munozarasi va faoliyati uchun asos ta’minlaydi;

– magistrantlarga ajratilgan o‘qish matnlari, iqtisodiy va veb-manbalar to‘g‘risidagi ma’lumotlardan foydalanishga undaydi, bu orqali ular tanish bo‘lmagan qiyinchiliklarni tushuntirishga qodir bo‘lishadi. sinfda o‘quvchilarni fikrlarini baham ko‘rishga va boshqa o‘quvchilar bilan xamfikirlikda echim topishga ishonitradigan mashqlarni guruhlariga bo‘lingan holda bajarishga imkoniyat yaratadi;

– o‘quvchilarning o‘qish vaqtining tezkor amaliyotini ta’minlaydi va yangi materiallar uchun uyushtirilgan konturni rivojlantiradi, maqsadli vazifalar o‘quvchilarga eng muhim tushunchalarga e’tibor berishiga yordam beradi, shu bilan bir qatorda sinfdan tashqari hamda sinf ichidagi faoliyatlarni bevosita bog‘laydi. sinfda o‘qitish vaqtdan unumli foydalanish ta’minlaydi;

– o‘qituvchi va o‘quvchiga bilim yo‘riqlari, aldanishlar va chalkashliklarni anglash va tushunishda yordam berib, o‘quvchilarni o‘rganish bo‘yicha tezkor mulohazalarni rivojlantiradi. Konsepsiya yordamida o‘quvchilarga o‘rgatilayotgan iqtisodiy tushunchalarni tushunadimi yoki yo‘qligini «anglashi» ga imkon berib, «O‘z vaqtida» javoblarini yig‘ish va taqsimlash uchun mehnatni tejoychi vositalarni taklif qiladi va o‘qituvchilar zarur bo‘lganda ma’lumot olish jarayoniga o‘z vaqtida aralashishlariga imkon beradi;

– o‘quvchilar sinfda bajarilishi kerak o‘lgan topshiriqlarni namoyish etganlarida o‘quv samaradorligi haqidagi xabarni kuchaytiradi.

– o‘quvchilarga turli xil usulalarda yordam berish uchun metodlarni taklif qiladi; vazifalarning aksariyati mavjud bo‘lgan iqtisodiy tushunchalarni taqdim etishni ta’kidlaydi va o‘quvchilarni iqtisodiy tushunchalarni o‘z so‘zlari bilan muhokama qilishga yoki ushbu g‘oyalarni o‘z hayotidagi amaliyot bilan bog‘lashga imkoniyat beradi. Yangi tanishtirilgan iqtisodiy tushunchalar va oldingi bilimlar o‘rtasidagi ushbu assotsiatsiyalar chuqurroq va uzoq muddatli ta’limni yaratish imkoniyatlarini oshiradi. Iqtisod sohasida «Faqat o‘z vaqtida» kontsepsiyasini tatbiq etish amaliyoti maqsadli

kontseptsiyadan foydalanishda qo'llaniladigan yo'riqlarni Chikering va Gamsonning etti printsiipi bilan bog'liq uchta umumiy mavzu atrofida rejalashtirishni tavsiya qiladi: (1) O'quvchilar uchun jihozlangan sinf; (2) sinfda bakalavriat javoblaridan foydalanish yanada o'rganishni rag'batlantiradigan konstruktiv qayta aloqa hosil qiladi; (3) "Just in time" konsepsiyasi asosida topshirilgan vazifalari o'qituvchilarga o'quvchilarning intellektual jarayonlariga yanada sergakroq bo'lishiga yordam beradi.

Xulosa.

Ba'zi tadqiqotlarga ko'ra, «Just in time» kontsepsiyasiga asoslangan pedagogika bilan pertseptiv o'rganishda kichik, baholanadigan, konstruktiv natija mavjud. Shunga qaramay, ushbu konsepsiyadan foydalanishning qat'iy talablari, ehtimol ushbu o'qitish pedagogikasini baholash jarayonida qo'llaniladigan maqsadli kontsepsiyaning umumiy qo'llanmalarini taqdim etadigan birlikda mavjud. O'quvchilar darsga yanada tirishqoqlik bilan qatnashishadi, natijada tezkor muzokaralar olib boriladi va vazifalarni bajarish va kontsepsiyadan foydalanish o'qituvchiga talabalarning iqtisodiy terminlarni sinf oldida tushunmovchiliklarini aniqlashda yordam beradi, ifodali «o'qitiladigan daqiqalar» uchun imkoniyat yaratdi. Ushbu kontsepsiyani pedagogikada qo'llash talabalarni o'rganish uchun passiv o'qitish pedagogikasiga qaraganda samarali natijalar beradi deb ishonish tabiiy. Shuningdek, «Just in time» metodikasi bo'yicha ishlab chiqarilgan o'quv natijalari uchun berilgan konstruktiv mulohazalar o'quvchilarni o'zlarining bilimlarini olishlari uchun ko'proq mas'uliyat sezishlarida va shu bilan ularning ta'lim salohiyatini oshirishga yordam beradi deb ishoniladi. Ushbu imtiyozlarning tekshirilgan ta'sirini ushlab qolish qiyin bo'lsa-da - ko'pincha aniq o'qitish texnikasining kognitiv xususiyatlarini o'rganayotganda ko'rinib turibdiki, olimlar tomonidan olib borilgan izlanishlar talabalarning o'quv rejalarida ham, sinfda tasodifiy asoslarda ham muhimligini ta'kidlamogda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Becker, W. E. & Watts, M. (2001a). Teaching methods in U.S. undergraduate economics courses. *Journal of Economic Education*, 33, 269-79.
2. Chickering, A. & Ehrmann, S. C. (1996). Implementing the seven principles: Technology as lever. *AAHE Bulletin*, October, 3-6. Also available online at <http://www.tlgroup.org/programs/seven.html>.
3. Chickering, A. & Gamson, Z. (1991). Applying the seven principles for good practice in undergraduate education. *New Directions for Teaching and Learning*, 47, San Francisco, CA: Jossey-Bass.
4. Novak, G., Patterson, E., Gavrin, A., & Christian, W. (1999). *Just-in-time teaching: Blending active learning with web technology*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
5. Siegfried, J. Saunders, P., Stinar, E., & Zhang, H. (1996). How is introductory economics taught in America - *Economic Inquiry*, 34, 182-92.

ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ЧУВСТВА ОТВЕТСТВЕННОСТИ У СТУДЕНТОВ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

Ж.Б.ГУЛЯМОВ,
преподаватель кафедры “Педагогика
и психология” УзГУМЯ

В статье рассматриваются проблемы развития чувства ответственности у студентов высших учебных заведений. Раскрывается понимание ответственности и её классификация, предлагается алгоритм деятельности педагога по формированию ответственности у студентов при организации учебно-воспитательного процесса вуза.

Ключевые слова: ответственность, виды ответственности, профессиональная ответственность, функции ответственности.

Мақолада олий ўқув юрглари талабалари ўртасида масъулият туйғусини ривожлантириш муаммолари ҳақида сўз боради. Масъулият ва унинг таснифи тўғрисидаги тушунча изоҳланади, ОТМнинг ўқув жараёнини ташкил этишда талабалар ўртасида масъулиятни шакллантириш бўйича ўқитувчи фаолиятининг алгоритми таклиф қилинади.

Калит сўзлар: жавобгарлик, жавобгарлик турлари, касбий жавобгарлик, жавобгарлик функциялари, жавобгарлик таркибий қисмлари.

In article formation problems responsibility at students of pedagogical HIGH SCHOOLS are considered. It is presented author's understanding of responsibility and its classification, the algorithm activity the teacher on formation of responsibility at students at the organization of teaching and educational process of pedagogical HIGH SCHOOL is offered.

Key words: responsibility, responsibility kinds, professional responsibility, responsibility functions, responsibility components.

В XXI веке именно высокий уровень образования рассматривается как основа свободного демократического общества и как фактор безопасности государства. Сегодня решающим фактором возможностей каждого государства, каждой нации являются знания и образованность, интеллектуальный и духовный потенциал людей. Современное образование предъявляет серьезные требования к личности обучающихся, цель которых – выявить и определить такие качества личности, которые помогли бы ей мобильно адаптироваться во всех сферах социальных отношений, позволили принимать самостоятельные решения и нести ответственность за свою деятельность. Одним из таких качеств является ответственность, которую следует считать наиболее значимым показателем социальной развитости личности.

Как отмечает учёный Д. И. Фельдштейн: «Личностью в полноценном

смысле этого слова может быть только общественно ответственный субъект» [1; С.38-46]. Под ответственностью мы понимаем интегративное качество личности, детерминирующее активность субъекта на основе свободного выбора и предвидения его результатов.

Ответственность можно классифицировать на следующие виды: юридическая, политическая, моральная, профессиональная и др. Сущность юридической ответственности заключается в том, что все граждане с момента рождения наделены правоспособностью, а также нуждаются в общении к правовой культуре общества и государства и формировании у них понятия юридическая «юридическая ответственность». Юридическая ответственность обеспечивает точное и неуклонное исполнение законов, указов, норм, правил, предписаний всеми государственными, муниципальными и общественными организациями, юридическими и частными лицами [2; С. 34-41].

Если сравнивать нравственную (моральную) и юридическую ответственности, то следует отметить, что первая призвана защищать моральные устои общества и направлена на совершенствование нравственных отношений между людьми, а вторая используется для восстановления юридических отношений и правопорядка. Воспитательное значение юридической ответственности мы видим в предупреждении правонарушений среди молодежи. При нарушениях дисциплины в образовательном учреждении применяется дисциплинарная ответственность, которая предусматривает наказания виновного за нарушения правил внутреннего распорядка.

Воспитание социальной ответственности у подрастающего поколения осуществляется в процессе его жизни при постепенном включении молодых людей в различные общественно полезные виды деятельности. Особое значение при подготовке студентов к будущей педагогической деятельности отводится воспитанию профессиональной ответственности. Профессиональная ответственность учителя проявляется в готовности и способности предвидеть результаты своей педагогической деятельности и держать за нее ответ как перед внешними (общество, педагогический коллектив, родители, учащиеся), так и внутренними (совесть) инстанциями.

Ответственность пронизывает все виды деятельности человека. Иными словами, прежде чем допустить студентов к профессиональной педагогической деятельности в школе, необходимо, чтобы учебно-воспитательный процесс в вузе был нацелен на формирование у них понимания последствий своих профессиональных действий, ответственности за эти действия. Для этого необходимо: – снабдить студентов системой знаний о правах и

обязанностях, ценностях, морали, нормах поведения, нравственности, допустимых и недопустимых социальных действиях; – сформировать позитивное отношение к ответственному поведению в целом и в педагогической деятельности в частности, осознанному восприятию и принятию предъявляемых обществом требований; – создать условия, обеспечивающие развитие и саморазвитие личности, ее готовности полноценно и нравственно, на основе партнерства и сотрудничества строить совместную деятельность.

Приступая к формированию ответственности в учебно-воспитательном процессе педагогического вуза, преподаватель должен действовать в соответствии со следующим алгоритмом.

1. Четко определить субъект ответственности (кто отвечает). Субъектом ответственности может выступать как отдельная личность, так и группа студентов, то есть те, чья деятельность может подлежать оценке.

2. Объект ответственности – это то, за что субъект несет ответственность.

3. Инстанцию ответственности – перед кем отвечает субъект [3; С.20-23].

Реализация предложенного алгоритма будет наиболее действенной, если знать и уметь учитывать системный характер ответственности, который можно интерпретировать как синтез четырех компонентов: когнитивного, эмоционального, мотивационного и поведенческого. Когнитивный компонент включает в себя осознание сущности ответственности как личностной характеристики, предвидение результатов своей деятельности, осмысление порученного задания, т.е. понимание правил, условий деятельности и составление мысленного плана работы. К нему же можно отнести осознание значимости обязательного и хорошо выполненного поручения, осознание необходимости своего труда для других и необходимости держать ответ за выполнение порученного дела перед окружающими.

Мотивационный компонент ответственности складывается из ряда постоянно изменяющихся побуждений (потребностей, мотивов, стимулов, чувств, желаний, интересов). Здесь идет речь о таких качествах личности студента, как целеустремленность, активность, настойчивость, самостоятельность, дисциплинированность, решительность, терпение и другие качества.

Эмоциональный компонент ответственности отражает переживания человека за качество своей работы, переживания в ситуации невыполнения деятельности, эмоциональное отношение к принятию на себя новых обязанностей, к обещаниям и эмоциональное отношение к трудностям. Известно, что негативные переживания человека по поводу невыполненного задания и состояние удовлетворения при успешном выполнении этого задания

повышают и укрепляют ответственность человека.

К поведенческому компоненту ответственности можно отнести такие параметры ответственности, как самостоятельность человека в выполнении задания, исключение опеки и внешнего контроля, доведение начатого дела до конца, качественное выполнение порученной работы, организованность деятельности, добровольность, дисциплина, преодоление трудностей.

Основными функциями ответственности являются: 1. Ценностно-ориентационная функция, исполнение которой предполагает выстраивание деятельности субъекта, исходя из ценностных ориентаций, регламентирующих поведение в данном обществе. Эта функция реализуется на основе организации и управления развитием нравственных, эстетических, познавательных и других отношений личности во взаимодействии с другими людьми (с однокурсниками, родителями, педагогами и т.д.) в основных сферах жизнедеятельности в соответствии с актуальными и предстоящими возрастными и личностными задатками развития. 2. Мобилизирующая функция, определяющая силу, действенность, устойчивость проявления личности в ходе реализации принятых решений, необходимый эмоциональный фон и динамику. 3. Функция внешнего контроля и коррекции поведения. Реализация этой функции требует подотчетности субъекта в плане реализации им требований общества с последующим применением санкций в зависимости от вины или заслуг. На основе контроля осуществляется коррекция поведения субъекта ответственности инстанцией ответственности. 4. Функция самоконтроля. Осуществление этой функции предполагает, что проявление элементов структуры ответственности может существовать в одном субъекте деятельности [3; С.20-23].

В процессе формирования ответственности у студентов педагогических вузов прежде всего следует уделять внимание воспитанию нравственных чувств, эмпатии, способности человека видеть внутреннее состояние другого человека, сочувствие, сопереживание ему. Реализуя систему принципов формирования ответственности у студентов педагогических вузов, необходимо учитывать, что все принципы находятся в тесной взаимосвязи друг с другом и реализация каждого из них зависит от эффективности и действенности остальных.

Основными критериями и показателями, позволяющими судить об уровне сформированности ответственности у студентов педагогических вузов, являются следующие: 1) в сфере учебной деятельности – общие показатели успеваемости; высокий уровень дисциплинированности студентов

во время лекций и семинарских занятий; систематичность и высокий уровень подготовки к практическим занятиям; инициатива и самостоятельность при подготовке творческих работ, рефератов, докладов; использование дополнительной информации на занятиях; оказание помощи студентам, испытывающим затруднения в освоении учебного материала; занятия по самообразованию и самовоспитанию. 2) в сфере воспитательной деятельности – качественное выполнение общественных поручений (инициатива и творческий подход), проявление стремления к участию в коллективных творческих делах; помощь товарищам, испытывающим затруднения в выполнении тех или иных поручений; негативное отношение к учащимся, не выполняющим поручения или не желающим участвовать в общественной работе группы; участие в реформировании и управлении деятельностью педагогического вуза; участие в студенческом самоуправлении; объективный взгляд на результаты своей деятельности; строгое выполнение разумных требований преподавателей.

Литература:

1. Фельдштейн Д.И. Особенности личностного развития подростка в условиях социально экономического кризиса // Мир психологии и психология в мире. – 1994. - №3. – С.38-46.
2. Момотов В. Формирование правового сознания молодежи // Высшее образование в России. – 2006. – №2. – С. 34-41.
3. Куницына С.М. Формирование ответственности у студентов педагогического вуза // Вестник, 2016. № 4. – С. 20-23.

СОЦИОЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ОБУЧЕНИЮ РУССКОМУ ЯЗЫКУ МЕСТНОГО НАСЕЛЕНИЯ ТУРКЕСТАНА (ВТОРАЯ ПОЛОВИНА XIX – НАЧАЛО XX ВЕКА)

Г. И. БЕРДИКУЛОВА,
преподаватель кафедры
Русского языка и литературы Карши ГУ

В статье рассматривается процесс изучения русскому языку местного населения, созданный царской администрацией в этом крае. Отмечается, что в методике преподавания русского языка как иностранного, наметились тенденции к усилению социолингвистической направленности в обучении. Анализируется interfering влияние родного языка местного населения на язык изучаемый.

Ключевые слова: образование, превосходство, обеспечение, развитие, традиции, языки, местное население, нравственность.

Мақолада Туркистон ўлкасида чор маъмурияти томонидан яратилган маҳаллий аҳолининг рус тилини ўрганиш жараёни кўриб чиқилган. Рус тилини чет тили сифатида ўқитиш методикасида ўқитишда социолингвистик йўналишни кучайтириш тенденциялари мавжудлиги таъкидланган. Маҳаллий аҳоли она тилининг ўрганилаётган тилга аралашув таъсири таҳлил қилинади.

Калит сўзлар: таълим, устунлик, таъминланганлик, ривожланиш, анъаналар, тиллар, маҳаллий аҳоли, маънавий ривожланганлик.

The article examines the process of studying the Russian language of the local population, created by the tsarist administration in this region. It is noted that in the methodology of teaching Russian as a foreign language, there are tendencies towards strengthening the sociolinguistic orientation in teaching. The interfering influence of the native language of the local population on the language being studied is analyzed.

Key words: education, excellence, provision, development, traditions, languages, local population, morality.

При социолингвистическом подходе к языковым фактам и к проблеме языковой нормы определяющим является положение о социальной дифференциации языка. Она обусловлена отражением в языке социальной дифференциации общества и влиянием на речевое поведение индивида таких социальных факторов, как социальное положение (статус), мировоззрение, возраст, образование, род занятий, место жительства, пол, канал коммуникации, обстановка, тема, форма, цель, характер общения — официальный, неофициальный.

И.А. Бодуэн де Куртенэ в конце XIX в. писал: «Так как язык возможен только в человеческом обществе, то, кроме психической стороны, мы должны отмечать в нем всегда сторону социальную». Ученый считал, что языки

необходимо различать не только в географическом и хронологическом планах, но и с точки зрения «общественных наслоений: языки разных возрастов, полов, сословий, классов общества» [1; С. 348.].

Языковая компетенция включает компетенцию коммуникативную, так как естественная коммуникация всегда строится с учетом структуры языка общения и комплекса экстралингвистических факторов. Общение, в том числе и такой его вид, как учебное общение, тесно взаимосвязано с процессом социализации человека. В условиях педагогически организованного общения на занятиях по русскому языку как иностранному происходит ознакомление с социокультурными особенностями стран изучаемого языка, осуществляется вторичная социализация иностранных студентов, причем в процессе ценностного изучения социально-культурного опыта народов стран родного и изучаемого иностранного языка происходит формирование личности на рубеже культур, для которой характерно сложное взаимодействие общечеловеческого, национального и социально-классового в бикультурном механизме ценностного восприятия мира.

В методике преподавания иностранных языков, в том числе русского языка как иностранного, наметились тенденции к усилению социолингвистической направленности в обучении.

Интерферирующее влияние родного языка на язык общения характерно и для межкультурного диалога. Определенный отпечаток накладывают социальные характеристики участников общения, такие как возраст, профессия, пол и др., поскольку представители разных лингвокультурных общностей обладают разными фоновыми знаниями. Специфику своего проявления в межкультурном диалоге имеют индивидуальные «приметы» говорящего: обстановка, мотив речевого действия, цели и функции общения.

В методике преподавания иностранных языков все больше внимания уделяется моделированию ситуаций не только бытового, но и социально значимого общения. При этом в тематику учебного иноязычного общения включают такие вопросы, как проблемы войны и мира, перспективы развития человеческой цивилизации, межнациональные отношения в обществе, политические и гражданские права человека в обществе, семья и общество, личность и общество, экологические проблемы современности.

В зарубежной и отечественной учебной литературе все больше реализуется социологизация иноязычной практики обучаемых. Это проявляется в том, что в учебники иностранных языков включаются социологические темы: социология личности, культуры, молодежи, города и деревни, социальная психология и др.

Для осуществления межкультурной коммуникации необходимы знания о системе ценностей, представлений, принятых в определенных социальных

группах (о религиозных убеждениях, табу, общественных, исторических фактах). Таким образом, каждый человек владеет определенной совокупностью знаний как присущих конкретной культуре, так и имеющих более универсальный характер. Совокупность индивидуальных характеристик человека, черт его характера, взглядов, представлений о себе и об окружающих, готовность к социальному взаимодействию относятся к экзистенциальной компетенции. Данная компетенция представляет собой набор постоянных характеристик человека и факторов, являющихся результатом воспитания. Личностные характеристики, взгляды человека могут быть как приобретенны, так и изменены в процессе использования и преподавания языка, их формирование рассматривается как одна из целей учебного процесса.

Общий анализ историографии имперского прошлого России позволяет сделать вывод о наличии ряда проблем, недостаточно исследованных. К их числу относится анализ стратегий продвижения русского языка в Туркестанском крае, развития киргизского языка, а также исследование феномена «туркестанской» русификации. Фрагментарность и поверхностность рассматриваемых вопросов определили выбор темы нашего исследования.

Язык – сложнейший общественно политический феномен, несущий в себе огромную функциональную и ролевую нагрузку, реализуемую как в оптимизации культурно-коммуникативных процессов, обеспечивающих стабильное развитие отдельно взятого этнического социума, так и в регулировании культуры межэтнического взаимодействия – одного из ключевых факторов национальной безопасности.

Являясь главным объектом, на котором фокусируются национальная идеология и национальные чувства, язык, как важнейший этноразличительный признак, еще с античных времен подвергался концептуализации не только в качестве средства общения, но и политического инструмента управления, задающего эталоны политического поведения граждан.

В зависимости от характера соотношения языка и политики исследователи выделяют два аспекта, в одном из которых язык выступает орудием, в другом – объектом политического влияния. И если в первом случае мы имеем дело с «языковым манипулированием» - видом языкового воздействия на сознание адресата для достижения определенных политических целей, то во втором – с собственно «языковой политикой» – составной частью политики национальной, – обуславливающей не только систему мер нормативного воздействия государства и его компетентных органов на развитие языковых процессов, но и часть политического контроля над языковой ситуацией, языковыми и связанными с ними, преимущественно этнополитическими, конфликтами.

Несмотря на то, что языковая политика является одним из давно конституировавшихся направлений деятельности современных государств, термин «языковая политика» по сей день остается неоднозначным, преимущественно по причине расхождения смыслов, вкладываемых в данное понятие различными научными школами мира. Об этом свидетельствует огромный перечень квазисинонимичных иноязычных терминов, входящих в семантическое поле концепта «языковая политика» – language development, language modernization, planification linguistique и пр. – перевод которых представляется нецелесообразным, поскольку за каждым из них стоят свои культурологические реалии.

Как отмечает исследователь Мечковская Н. Б., явление, когда профетическим языкам противопоставлялись местные мало престижные языки, было свойственно древним и средним векам (V - XV вв.). По мере секуляризации обществ, когда стали возможны переводы Писаний и богослужений на местные языки, исключительность профетических языков уходила в прошлое. В Среднеазиатском регионе процесс этот существенно затянулся, тормозя структурное развитие национальных языков.

Так, в стремлении своем привить мусульманской массе через посредство ее же конфессиональной школы начала русской государственности, Правительство в 1870 г. поставило обязательным условием для открытия новых училищ (мектебе и медресе) устройство при них русских классов. Однако правило это, встретившее, вообще говоря, противодействие, послужило вместе с тем для проводников панисламской идеи основанием для постепенного превращения конфессиональной магометанской школы в общеобразовательную. Действительно, данные применения этой меры показывают, что русские классы при мектебе и медресе там, где они открывались, не имели результатом усвоения учащимися русского языка, но только прикрывали собою введение в названные школы общеобразовательных предметов, изучавшихся исключительно по-татарски или по-турецки и при том в специфически пантюрокском освещении.

Литература:

1. Бодуэн де Куртенэ И. А. Избранные работы по общему языкознанию. М., 1963. Т. 1. – С. 348.
2. Сумарокова О.Л. Эволюция языковой политики Российской империи в Туркестанском крае (по материалам Киргизстана) // дисс. д. ист. наук. 2016.

UMUMTA'LIM MAKTABLARI O'QUVCHILARIDA EKSKURSIYA TURIZMI VOSITASIDA VATANPARVARLIK TUYG'USINI TAKOMILLASHTIRISHNING MAZMUNI VA MOHIYATI

E.A.ABDUMANNOTOV,
SamDU mustaqil tadqiqotchisi

Maqolada umumta'lim maktablari o'quvchilarida ekskursiya turizmi vositasida vatanparvarlik tuyg'usini takomillashtirishning mazmuni va mohiyati ilmiy nazariy jihatdan yoritib berilgan. Shuningdek, o'quvchilarda ekskursiya turizmi vositasida vatanparvarlik tuyg'usini takomillashtirish, vatanimiz tarixini o'rganish, milliy sayyohlik mahsulotlarini ishlab chiqishda o'z imkoniyatlarini namoyon etish samaradorligini ta'minlashda muhim pedagogik ahamiyat kasb etishi alohida e'tirof etib o'tilgan.

Kalit so'zlar: umumta'lim maktabi, ekskursiya turizmi, vatanparvarlik tuyg'usi, globallashtirish, aql zakovat, yoshlar turizmi, meros.

В статье раскрыто содержание и важность воспитания чувства патриотизма у школьников через экскурсионный туризм с научно-теоретической точки зрения. Также было отмечено, что он играет важную роль в повышении чувства патриотизма у студентов через экскурсионный туризм, изучение истории нашей страны, обеспечение эффективности демонстрации их потенциала в развитии национальных туристических продуктов.

Ключевые слова: средняя школа, экскурсионный туризм, чувство патриотизма, глобализация, интеллект, молодежный туризм, наследие.

The article reveals the content and importance of instilling a sense of patriotism in schoolchildren through excursion tourism from a scientific and theoretical point of view. It was also noted that he plays an important pedagogical role in increasing the feeling of patriotism among students through excursion tourism, studying the history of our country.

Key words: high school, sightseeing tourism, patriotism, globalization, intelligence, youth tourism, heritage.

Globallashtirish jarayonida chuqur bilim va zamonaviy dunyoqarashga ega, Vatanimizning taqdiri va kelajagi uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga qodir bo'lgan barkamol yosh avlodni tarbiyalash hamda voyaga etkazish uchun o'quvchi-yoshlarning aql zakovati va ma'naviyatini yuksaltirish asosiy muvofiqlashtiruvchi, rivojlantiruvchi omil va vosita ekanligi tobora namoyon bo'lmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 13 avgustdagi "O'zbekiston Respublikasida turizm sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5781-sonli Farmonida "Mamlakatimizda yoshlar turizmini rivojlantirish, yosh turistlar oqimini oshirish, yoshlarni mamlakatimizning madaniy-tarixiy merosi hamda turizm maskanlari bilan tanishtirgan holda ularni Vatanga muhabbat ruhida tarbiyalash, yoshlar orasida turizمنى ommalashtirish, yoshlarni jalb etuvchi turizm maskanlari sonini oshirish"[1:] muhim vazifa sifatida belgilab berilgan.

Ochiq axborot tizimi ma'lumotlari va Vazirlar Mahkamasining 2020-2025 yillarda O'zbekiston Respublikasida yoshlar turizmini rivojlantirish Konsepsiyasi loyihasida ko'rsatib o'tilgan statistik ma'lumotlarga qaraganda 2017 yilgacha bo'lgan davrda xorijiy tashrif buyuruvchi yoshlar sonining o'sish sur'ati o'rtacha yillik 4 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2018 yilda 12 foizni tashkil qilib, 1 million 525 ming nafardan oshganligi, 2019 yilning o'tgan davrida esa respublikaga 1 million 750 mingdan ortiq xorijiy yosh turistlar tashrif buyurganligi qayd etilgan[2;].

Umumta'lim maktablari o'quvchilarida ekskursiya turizmi vositasida vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirish mexanizmlarini takomillashtirishning pedagogik shart-sharoitlarini ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi. Buning uchun:

- **birinchidan**, yuqori samarali zamonaviy ta'lim va innovatsion texnologiyalar, ilg'or xorijiy tajribani keng joriy etgan holda, umumta'lim maktabi o'quvchilarida ekskursiya turizmi vositasida vatanparvarlik tuyg'usini takomillashtirishga xizmat qiladigan malaka talablari, o'quv rejaları, dastur hamda uslublarini tubdan yangilashni talab etmoqda;

- **ikkinchidan** umumta'lim maktabida o'quvchilarga saboq berayotgan pedagoglarni zamon bilan hamnafas bo'lishlariga, o'quv jarayoniga fanlar bo'yicha innovatsiyalar, shuningdek, ilg'or uslublarni keng joriy etishga zarur shart-sharoit yaratish, shu bilan birga, kasb mahorati, pedagogik va ilmiy faoliyatini muttasil rivojlantirib borishni talab etadi. Vaholanki, bugungi zamonaviy pedagog:

- har tomonlama shakllangan, ilmiy tafakkurga ega, kasbiga tegishli ma'lumoti bor, ya'ni o'z fanining chuqur bilimdoni, pedagogik muloqot ustasi, pedagogik-psixologik va uslubiy bilim hamda malakalarni egallagan bo'lishi hamda turli pedagogik vaziyatlarni tahlil qila olishi;

- pedagogik ta'sir ko'rsatishning didaktik usul va vositalarini tanlay olish qobiliyatiga ham ega bo'lishi, monodidaktik tizimning kombinatsiyasidan unumli foydalana olishi;

- o'qituvchi yuksak darajadagi pedagogik mahorat, chunonchi, kommunikativlik layoqati, pedagogik texnika (nutq, yuz, qo'l-oyoq va gavda harakatlari, mimika, pantomimika, jest) qoidalarini chuqur o'zlashtirib olishga erishishlari lozim[3;].

O'quvchi tomonidan qabul qilinayotgan real hayotning obrazi uning tashqi muhitni to'g'ri qabul qilish darajasi, imkoniyat faktorlari bilan bog'liq bo'ladi. Boshqacha aytganda, qabul qilish chegarasi bu yaxshi va yomon tushunchalarni anglash xususiyatiga bog'liq.

Jumladan, umumta'lim maktabining 5-9 sinf o'quvchilarida ekskursiya turizmi vositasida vatanparvarlik tuyg'usini takomillashtirish quyidagi bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirishni taqozo etadi:

- o'quvchilar ekskursiya turizmi vositasida o'z Vatani tarixini o'rganib borishi jarayonida milliy qadriyatlarimizni chuqur va ongli ravishda egallashi;

- jahon va Respublikamiz xalqlarining erishgan boy tarixiy, ma'naviy, madaniy, axloqiy qadriyatlarini bilan tanishtirish orqali o'quvchilarda milliy mafkura va vatanparvarlik kabi fazilatlarini kamol toptirish;

- "Milliy istiqlol g'oyasi", "Adabiyot", "Geografiya", "O'zbekiston tarixi", "Jahon tarixi" fanlarini sifatli va mazmunli o'qitilishi uchun o'qituvchilarni zamonaviy o'qitish texnologiyalarini ta'lim jarayonida qo'llay olish ko'nikmalarini rivojlantirish;

- o'quvchilarda ekskursiya turizmi haqida to'liq tasavvurni vujudga keltirish va vatanparvarlik tuyg'usini takomillashtirish maqsadida ichki turizmni amaliyot bilan integratsiyalashuvini ta'minlashga erishish.

Umumta'lim maktabi o'quvchilarida ekskursiya turizmi vositasida vatanparvarlik tuyg'usini takomillashtirish tuzilishiga ko'ra ijtimoiy munosabatlar va insoniyat faoliyatining turlari bilan belgilanadi. O'quvchilar faoliyati qanchalik xilma-xil, ularning ijtimoiy munosabatlari qanchalik boy bo'lsa, o'quvchilarning dunyoqarashi va qiziqishlari ham shunchalik keng va boy bo'ladi.

Vatanparvarlik tarbiyasi chuqur pedagogik asoslarga ega. Bunda bir tomondan jahon sivilizatsiyasidagi umuminsoniy qadriyatlar, ikkinchidan SHarq pedagogikasi va madaniyati, uchinchidan esa yurtimizda o'tgan qomusiy allomalarning pedagogik merosi o'z o'miga ega. Ana shu asosda yaratilgan ekskursiya va ziyorat turizmi hozirgi zamonda har bir o'quvchining jamiyat hayotidagi faoliyati, yurti, millati, o'zi va oilasi oldidagi burch va ma'suliyatini qay darajada his etayotgani va bajarayotganini belgilaydigan ma'naviy mezon zamiridagi vatanparvarlik tuyg'usi hamdir.

Umumta'lim maktabi o'quvchilarida ekskursiya turizmi vositasida vatanparvarlik tuyg'usini takomillashtirishda alohida andoza asosida ish olib borish o'quvchilarning vatanimiz tarixini o'rganishi, milliy sayyohlik mahsulotlarini ishlab chiqishda o'z imkoniyatlarini namoyon etish samaradorligini ta'minlashi bilan belgilandi. O'qituvchi va o'quvchi orasidagi vatanparvarlik tuyg'usini takomillashtirish bo'yicha dialektik munosabat to'laqonli amalga oshiriladi. Bu dialektik munosabatni yo'lga qo'yishda o'qituvchidan quyidagilar talab qilinadi. Bular: -yuksak axloqiy va insoniy fazilatlar; - kuchli va keng qamrovli bilim; -metodik mukammallik va sayqallangan kasbiy mahorat; -nutq madaniyati, notiqlik san'ati va imlo savodxonligi; -mustaqil o'z ustida ishlash va tarix ilmidan xabardorligi.

Umumta'lim maktablarida amalga oshiriladigan mashg'ulotlar o'qituvchining amaliy pedagogik faoliyati bilan etarli darajada bog'lanmagan[3]. Umuman bu fikrni quyidagi ob'ektiv va sub'ektiv sabablarga ko'ra izohlash mumkin: **Birinchidan**, umumta'lim maktabi o'quvchilarida ekskursiya turizmi vositasida vatanparvarlik tuyg'usini takomillashtirish bo'yicha o'quv rejasiga kiritilgan mavzular aksariyatining mazmuni qisqa va sanoqli mavzular bilan chegaralangan. Ushbu vaziyat o'qituvchining turizm sohasi bo'yicha o'quvchilarga chuqurroq

bilim berishida etarli emas va mavzuga oid umumiy bilimlar bilan chegaralaniladi. **Ikkinchidan**, umumta'lim maktabi o'quvchilarida ekskursiya turizmini tashkil etish ma'lum bir cheklangan ma'noda odatda iqtisodiy masalalar tangligiga borib taqaladi. Vaholanki, psixologiya ilmidan ma'lumki o'quvchilarda idrok qilish jarayoni va xotirasida saqlash protsessi ko'rish sezgilari orqali amalga oshirilsa uzoq muddatli va effektiv natijalar samaradorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Tadqiqotimiz shuni ko'rsatadiki, ta'lim jarayonida o'quvchilarda vatanparvarlik tuyg'usini tarbiyalashda pedagogik omillar bilan birga, psixologik, iqtisodiy, huquqiy omillar ham muhim rol o'ynaydi. Biz esa, mazkur omillar asosida ekskursiya turizmi vositasida o'quvchilarda vatanparvarlik tuyg'usini takomillashtirish indikatorlarini o'rganib chiqib, ularni quyidagicha tasnifladik: - turizm madaniyatini rivojlantirish malakasiga ega bo'lishi; -o'qitish jarayonida o'quvchilar ongiga vatanparvarlik g'oyasini singdirishning mazmuni, vositalari, metodlari va shakllarini bilishi; -o'quvchilarni jamoaga birlashtirish, ularning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etishi; -bajarilgan ishni baholay olishi; -umumiy o'rta ta'limda tashkil etiladigan ma'naviy-ma'rifiy ishlarning shakllarini, pedagogik etika me'yorlarini bilishi.

Xulosa qilib aytganda, o'z navbatida pedagog fan asoslarini mukammal bilishi bilan bir qatorda to'garak faoliyatini tashkil etishni bilishi o'ta muhimdir. Bu tizim asosida amalga oshiriladigan ta'lim-tarbiyaviy ishlarning uzviy aloqadorligi va uzluksizligini ta'minlash o'quvchilarda bag'rikenglik, mas'uliyatlilik, ishchanlik, insonparvarlik, sog'lom turmush tarziga amal qilish, muloqatchanlik, faollilik va tashabbuskorlik, etakchilik fazilatlarini tarbiyalashda muhim pedagogik ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 13 avgustdagi "O'zbekiston Respublikasida turizm sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni. // Xalq so'zi 2019 yil 14 avgust.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "O'zbekiston Respublikasida yoshlar turizmini rivojlantirishga oid chora-tadbirlar to'g'risida"gi QARORI Loyihasi. <https://regulation.gov.uz/ru/document/11004>.
3. Musurmonova O. Pedagogik texnologiyalar – ta'lim samaradorligi omili; monografiya / T.: "Yoshlar nashriyot uyi", 2020. 184.

XOTIN-QIZLARNING MA'NAViy-MA'RIFIY FAOLLIGI SAMARADORLIGINI OSHIRISH OMILLARI

SH.A.BERDIYOROVA,

*A.Qodiriy nomidagi Jizzax davlat
pedagogika instituti mustaqil tadqiqotchisi*

Maqolada xotin-qizlar ma'naviy-ma'rifiy faolligi samaradorligini oshirish – ijtimoiy-pedagogik muammo sifatida ilmiy nazariy jihatdan yoritib berilgan. Shuningdek, xotin-qizlar ma'naviyati va ma'rifatini yuksaltirishga qaratilgan tadbirlarni ijroga yo'naltirish muhim ahamiyat kasb etishi masalalari o'rganiladi.

Kalit so'zlar: davlat, xotin-qizlar, ma'naviy-ma'rifiy, ommaviy ong, qadriyat, ta'lim, tarbiya, odob-axloq, gender, huquqiy.

В статье научно и теоретически освещена проблема повышения эффективности духовно-воспитательной деятельности женщины как социально-педагогическая проблема. В нем также рассматривается важность реализации мер, направленных на повышение морального духа и просвещение женщин.

Ключевые слова: государство, женщины, духовное просвещение, нравственность, общественное сознание, ценности, гендерное равенство.

The article scientifically and theoretically highlights the problem of increasing the effectiveness of the spiritual and educational activities of woman as a socio-pedagogical problem. It also discusses the importance of implementing measures to improve morale and educate women.

Key words: state, women, spiritual education, morality, public consciousness, values, education, upbringing, gender, legal.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 5 martdagi PQ-5020-son "Xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash, ularning jamiyat hayotidagi faol ishtirokini ta'minlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarorida "hududiy xotin-qizlar jamoatchilik kengashlari, mahallalardagi "Ayollar maslahat kengashlari" faoliyatini muvofiqlashtirish, ularning davlat va jamoat tashkilotlari bilan samarali hamkorligini ta'minlash, ularga uslubiy-amaliy ko'maklashish" masalalariga alohida urg'u berib o'tilgan [1].

Ma'lumki, xotin-qizlarning huquq va manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan barcha qonun hujjatlari xalqaro huquqiy me'yorlarga asoslanadi. Aytish o'rinaliki, O'zbekiston Respublikasi Markaziy Osiyoda birinchilardan bo'lib ayollar huquqini xalqaro me'yor va huquqiy standartlarga muvofiqligini ta'minlash maqsadida "Ayollar huquqlari kamsitilishining barcha shakllariga barham berish to'g'risida"gi (CEDAW), ayollarning siyosiy huquqlari haqidagi, onalikni muhofaza qilish haqidagi xalqaro konvensiyaga qo'shildi.

Millatning o'ziga xos ma'naviyatini shakllantirish va yuksaltirishda,

shubhasiz, oilaning, oilada esa ayolning o‘rni va ta’siri beqiyosdir. Chunki insonning eng sof va pokiza tuyg‘ulari, ilk hayotiy tushuncha va tasavvurlari birinchi galda oila bag‘rida va ona tarbiyasi bilan shakllanadi.

Mamlakatimizda xotin-qizlarimizning jamiyatdagi o‘rni, ularning oilaga bo‘lgan munosabatlari, ijtimoiy hayotdagi roli g‘oyat muhim ahamiyatga egaligi bois ularning mavqei har jihatdan yuqori baholanmoqda. Huquqiy davlat va demokratik jamiyat qurish yo‘lidan dadil odimlab borayotgan mamlakatimizda xotin-qizlarning erkaklar bilan barcha sohada tengligini ta‘minlashga, ularni ulug‘lash va qadrlashga, qonuniy huquq va manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan milliy huquq tizimi yaratilayapti.

Tajriba va kuzatuvlarimiz asosida aytishimiz mumkinki, ilm-fan, texnika va ishlab chiqarish rivoji jamiyat ijtimoiy hayotida xotin-qizlarni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash, ular bilan maqsadli ishlarni tashkil etish, oilalarda ma‘naviy-axloqiy muhitni mustahkamlash va sog‘lomlashtirishning samarali mexanizmlarini yaratishga to‘sqinlik qilayotgan bir qator tizimli muammo va kamchiliklar ham mavjudligini ko‘rsatmoqda. Quyida mazkur kamchilik va muammolarning asosli echimi beriladi:

- xotin-qizlarning ma‘naviyati va ma‘rifatini yuksaltirishga qaratilgan ma‘naviy-ma‘rifiy ishlarni, loyihalarni ijroga yo‘naltirish;

- sharqona qadriyat va an‘analari asosida xotin-qizlarning ijtimoiy pedagogik bilimlarini yanada oshirish;

- xotin-qizlarning muammolarini o‘z vaqtida aniqlash, yordamga muhtoj bo‘lgan va og‘ir ijtimoiy ahvoldagi tushib qolgan xotin-qizlarga ijtimoiy-huquqiy, psixologik va moddiy yordam ko‘rsatish;

- xotin-qizlarning bandligini ta‘minlash, mehnat sharoitlarini yaxshilash, xotin-qizlarni, ayniqsa, qishloq joylardagi yosh qizlarni oilaviy va xususiy tadbirkorlikka, hunarmandchilikka keng jalb etish masalalarida har tomonlama manzilli qo‘llab-quvvatlash muhim va dolzarb ahamiyat kasb etadi[2].

Bugungi kunda xotin-qizlarni jamiyat hayotidagi nufuzini ta‘kidlash bilan birgalikda, ularni ma‘naviy-ma‘rifiy faolligi samaradorligini oshirish omillarini o‘rganish, ayniqsa, oilada ma‘naviy-axloqiy tarbiya ishini muntazam olib borish katta ahamiyatga ega bo‘lgan dolzarb masaladir. Buning uchun esa yuqorida qayd etib o‘tgan muammolar echimini xotin-qizlarning bilimini mustahkamlash, ijtimoiy-ma‘naviy muhitni sog‘lomlashtirish masalalarida mahalla fuqarolar yig‘imidagi “Ota-onalar universitetlari”ning o‘ziga xos vazifalari belgilab berilgan.

Albatta, har bir oila istiqomat qiladigan makon mahalla bo‘lib, u ayni paytda milliy qadriyatlar maskani hamdir. Bugungi kunda “Mahalla – ham ota, ham ona” degan hikmatli naql fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organi hisoblangan mahallalar misolida tobora mustahkamlanib bormoqda.

Bilamizki, har bir fuqaro va oilaning jamiyatda o‘z o‘rni bo‘ladi. Oilalardan

tashkil topgan mahalla esa butun boshli mamlakatning boshlang'ich bo'g'ini, muhim ustuni sanaladi. Mahallada oilalar bilan hamkorlikda mehnat ilg'orlari, ilm-fan xodimlari, namunali oilalar, mehnat va urush faxriylari bilan uchrashuvlar uyushtirib borish, pedagog va psixologlar oilalar bilan hamkorligida turli xil tadbirlar, ("Navro'z" ayyomi, shanbaliklar,) adabiy kechalar, sport musobaqalari o'tkazish, kinoteatr, televideniya ko'rsatuvlaridan, radio eshittirishlaridan foydalanish vatanimizni istiqloq va taraqqiyotini mustahkamlashga, kelgusida yosh avlodni har tomonlama etuk bilimli, ongli, tadbirkor, yuksak axloqiy fazilatlarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Mahalla jamiyatimizning asosiy yacheykasi bo'lgan oilalarning farovonligi, tinch-totuvligi va hamjihatligini ta'minlovchi maskan ekan, bu maskanda ulg'ayayotgan har bir oilaning farzandi uchun qayg'urish, ma'naviy -ma'rifiy faolligi samaradorligini oshirish ularning ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, ma'naviy-axloqiy, ta'lim-tarbiyasi bilan shug'ullanish masalasida ham mas'uldir[3].

Ta'kidlash joizki, jamiyatdagi ma'naviy-axloqiy muhitning sog'lomligi ko'p jihatdan oilaviy madaniyat hamda mahallalarda olib boriladigan tarbiyaviy ishlarga bog'liqdir. Ilmiy-pedagogik, psixologik, falsafiy asarlarning tahlili shuni ko'rsatadiki, oila bola uchun eng muhim tarbiyaviy muhit bo'lib, bu muhitda shaxs kamoloti uchun muhim hisoblangan xulq-atvor, iroda va dunyoqarash shakllanadi.

Adabiyotlar tahlili va kuzatishlarimiz asosida aytishimiz mumkinki, oilada farzand tarbiyasiga e'tibor ko'proq ayol zimmasiga tushadi. Demak, oila ma'naviyati xalqimizning bir necha ming yillarga tutash milliy qadriyatlarini mustahkamlash bilan bog'liq. Ma'lumki, ta'lim va tarbiya shaxsni kamol toptirishning asosiy usullari bo'lib, u turli ijtimoiy institutlar, muassasa va tashkilotlar tomonidan amalga oshiriladigan, muayyan maqsadga qaratilgan ijtimoiy faoliyat va tadbirlar tizimi bo'lib hisoblanadi. Ta'lim-tarbiya kishilar, avvalo yoshlar ongi va ruhiyatiga ta'sir etish orqali inson shaxsini shakllantirishdan iborat yaxlit ijtimoiy jarayondir.

"Ma'naviyat – barcha tarbiyalarning mustahkam ildizidir" – deb bejiz aytilmagan xalqimizda. Zero, odob-axloq va ta'lim-tarbiya asli ma'naviyatdan boshlanadi. Ma'naviyat – insonning ichki dunyosi, qalbi va ongi bilan bog'liq bo'lib, uning butun vujudi, faoliyati, xatti-harakatlarini belgilovchi falsafiy, huquqiy, ilmiy, badiiy, diniy va shu kabi tasavvurlari majmuidir.

Ma'naviyatni shakllantiruvchi omillar xilma-xil bo'lib, uni odam umri davomida egallab boradi. Bola, dastavval, oilada ota-onasidan eshitgan va ko'rgan-bilganlariga amal qilsa, so'ngra bog'cha, maktab, kollej va litseylarda murabbiy va o'qituvchilar ko'magida o'zining ma'naviy dunyosini rivojlantira boradi. Masalan, murg'ak bolaning ma'naviy dunyoqarashi ham sodda bo'lib, murakkab ma'naviy tushunchalarni hali anglab eta olmaydi. Shu nuqta nazardan qaraganda, ma'naviyat odamga asta-sekin, yillar mobaynida singdirib boriladigan murakkab jarayon. Agar odamda yuksak ma'naviyat, aql-farosat va tafakkur shakllansa, uning barcha faoliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Mahallada xotin-qizlar ma'naviy – ma'rifiy faolligi samaradorligini oshirish tarbiya - ta'lim jarayonining boshqa turlari bilan chambarchas bog'liqdir:

– jismoniy tarbiya (salomatlikni mustahkamlash, jismoniy baquvvat bo'lish, organizmni chiniqtirish, jismoniy mashqlar orqali organizmga ijobiy ta'sir o'tkazish);

– ma'naviy-ruhiy tarbiya (muomala va o'zini tutish madaniyati, muloqot madaniyati, o'z salomatligi va bировlar salomatligiga mas'uliyatli yoshdoshish, salomatlikning ma'naviy talablariga amal qilish);

– mehnat va estetik, gigienik tarbiya (gigiena talablariga rioya qilish, mehnat qilish, jismoniy va aqliy mehnat samaradorligiga rioya qilish, hayotdan zavq olish, estetik tafakkurni shakllantirish);

– intellektual tarbiya (turli qarashlar bilan tanishish va o'z tafakkurini shakllantirish) kabi yo'nalishlar o'z mohiyatiga ko'ra sog'lom turmush tarbiyasi doirasidagi ta'lim-tarbiya turlaridan hisoblanadi[2].

Xulosa qilib aytganda, mahalla uzluksiz ta'lim va tarbiya tizimining muhim bosqichlaridan biri bo'lib, ta'lim jarayonidan tashqarida aholini ma'naviy-ma'rifiy faolligi samaradorligini oshirishning muhim manbai hisoblanadi. Mahalla tizimi orqali xotin-qizlar ma'naviy-ma'rifiy faolligi samaradorligini oshirish ular tafakkuri va ma'naviyatini sog'lomlashtirish, turli tadbirlar va amaliy ish faoliyatlarini olib borishda mahallalarda o'ziga xos tajriba jamlangan bo'lib, bu tajribani ilmiy o'rganish, shuningdek bu tajribani pedagogik mazmun, shakl va metodlar bilan boyitish asosida takomillashtirish, sog'lom turmush tarzining pedagogik-psixologik aspektlarini ishlab chiqish asosida sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish bugungi kunning muhim vazifalaridan hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 5 martdagi PQ-5020-son "Xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash, ularning jamiyat hayotidagi faol ishtirokini ta'minlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori. [www//lex. Uz](http://www.lex.uz).

2. Abduraximova F.YU. Mahallada qizlarni sog'lom turmush tarzi asosida oilaga tayyorlashning pedagogik asoslari: Ped. fan. nom. ... dis. – T.: O'zPFITI, 2007. - 171 b.

3. Davronova D.S. Preparing Young People to Social Relations on the Basis of Formation ideological and Political Culture in the Family Preparing Young People to Social Relations on the Basis of Formation ideological and Political Culture in the Family Eastern European Scientific Journal. ISSN. 2199-7977 Ausgabe 3-2016 47-49.

NOFILOLOGIK TALABALAR UCHUN INGLIZ TILINI O'QITISHDA «FLIPPED CLASSROOM» MODULINI QO'LLASH ORQALI TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISH

SH.X.BERDIYOROVA,

*Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti Ingliz tili
kafedrası o'qituvchisi,*

O'qituvchilar uchun talabalarning talablarini qondirish va mashg'ulotlarning samaradorligini oshirish uchun yangi texnologiyalardan xabardor bo'lish juda muhimdir. "Flipped" modulini ixtiro qilish, yaratish va amalga oshirish so'nggi pedagogik amaliyotda muhim voqea bo'ldi. Talabalar ko'proq moslashuvchanlikdan foydalanadilar; chunki ular xohlagan vaqtda izlashlari mumkin. Bundan tashqari, asosiy tushunchalar o'g'irilgan sinfda qo'llanilgandan so'ng, o'qituvchilar seminarlarni yanada jozibali qiladi va mavzularni batafsilroq muhokama qilishga e'tibor beradi.

Kalit so'zlar: *"flipped classroom" moduli, pedagogika, mashg'ulot, motivatsiya, texnologiya.*

Учителям крайне важно оставаться в курсе новых технологий, чтобы соответствовать ожиданиям учащихся и повышать успеваемость в классе. Изобретение, создание и внедрение "flipped classroom" явилось значительным шагом вперед в педагогической практике последнего времени. Студенты извлекают выгоду из большей гибкости, поскольку они могут исследовать, когда захотят. Кроме того, после отработки основных понятий в перевернутом классе учителя сделают семинары более увлекательными и сосредоточатся на более подробном обсуждении тем.

Ключевые слова: *перевернутый класс, педагогика, вовлеченность, мотивация, технологии.*

It is crucial for teachers to be aware of newly developed technologies and enhance their digital literacy to meet students' expectations and increase effectiveness of learners' outcomes both in and out of the classroom. The main features of human beings, such as, invention, creation, and implementation of the flipped classroom has become a significant expansion in recent pedagogy. Due to the new methods of the target model students can benefit in terms of flexibility as they are able to research and obtain new knowledge whenever they want. Furthermore, after basic concepts have been practiced in a flipped class model, teachers coordinate seminars making them more interactive and focused on discussions and analyzing given topics in more details.

Key words: *Flipped classroom, pedagogy, engagement, motivation.*

Talabalarning chet tilini o'rganishga bo'lgan ishtiyoqini oshirish, haqiqiy maxsus matnlardan foydalanish, talabalarning kommunikativ amaliyotining barcha turlarini kengaytirish va o'qitishga individual yondashishni amalga oshirish ingliz

tilini aniq maqsadlar uchun (ESP) o'qituvchisi hal qiladigan eng muhim muammolardan biridir. Boshqa tomondan, talabalar kelajakdagi kasblarida yanada muvaffaqiyatli bo'lishlari uchun amaliy til ko'nikmalarini yaxshilashni umid qilishadi.

Flipped sinf modelini tatbiq etish talabalar va o'qituvchilarning o'rganishdan umidlari va uning natijalari o'rtasidagi farqni bartaraf etishi mumkin. Ushbu model o'quvchilarni ma'lumot to'plash va yangi olingan bilimlarni qo'llashga faol jalb qilishni talab qilish orqali o'qitish uslubini farqlashga olib keladi. Ushbu maqolada Toshkent iqtisodiyoti universiteti misolida foydalanilgan holda Oliy ta'lim (OT) kontekstida o'zgargan sinfning samaradorligi keltirilgan. Ushbu maqolaning maqsadi so'nggi pedagogik amaliyotdagi eng so'nggi metodlardan birining kuchli va kamchiliklarini o'rganishdir.

"Flipped" modelli turli xil ma'nolarga ega, ammo ko'pchilik ta'riflarga kura bu o'quvchilarga o'zlariga qulay vaqtda va tanlagan joylarida berilgan vazifalarini yakunlash imkoniyatini berib, o'quv jarayonida ko'proq moslashuvchanlik imkoniyatini beradi. Hamdan va boshqalarning fikriga ko'ra (2013, 4-bet) «Flipped Learning» modelida o'qituvchilar to'g'ridan-to'g'ri ta'limni keng jamoatchilikning ta'lim doirasidan va individual texnologiyalar maydonidan foydalanib, ko'plab texnologiyalardan birini qo'llaydilar.

Bundan tashqari, Herreid (2013) ushbu g'oyani qo'llab-quvvatladi "Flipped sinf an'anaviy o'qitish uslublaridan farq qilib, talabalarining mustaqil ta'lim kunliklarini shakllantiradi, shuningdek darsdan tashqari shug'ullanishni ta'minlaydi va uy vazifasi sinfda muhokama qilinadi. Stumpenhorst (2012), boshqa tomondan quyidagicha fikrni yuritgan "flipped modelda o'qituvchilar talabalarni jalb qilishda o'zlarining maxsus o'zlarining texnikalaridan foydalanishni afzal ko'rishadi.

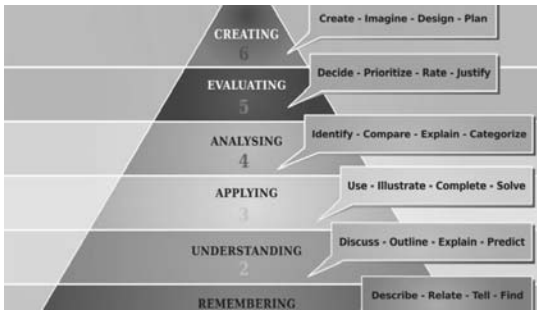
Mangan (2013) ma'lumotlariga ko'ra bu model talabalarga uyda planshet, noutbuk yoki kompyuterda o'qishga imkoniyat beradi, bunda videodarslar keng tarqalgan va muvaffaqiyatli usuli hisoblanadi. Boshqa bir olim Deyk (2013) bu model o'quvchilarga o'zlariga qulay vaqtda videoni orqaga qaytarish yoki slaydlarni ko'rib chiqish va shu orqali mavzuni qayta ko'rib chiqish imkoniyatini beradi degan fikrni ilgari surdi.

Acedo (2013) tomonidan tushuntirilgandek bu flipped model talabalarga o'zlarining bosh vaqti faoliyatga asoslangan ta'lim strategiyalari orqali bilim olishga imkon beradi. Loyihaning har qanday muvaffaqiyati texnologiyalarni qo'llashni aks ettiradi, bu darslarning o'tkazilishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Bundan tashqari, Crouch (2014) ta'kidlaganidek, odatdagi yuzma-yuz o'qitish natijalari bilan taqqoslaganda, talabalar faoliyati bu model orqali ko'proq yaxshilanadi. Flipped model, shuningdek, ingliz tili o'qituvchilarga sinfda ko'p vaqtini mashg'ulotlarga ko'proq vaqt ajratish imkoniyatini berib, o'qitish vaqtini ancha samarali qiladi.

Flipped modelning foydali jihatlari va kamchiliklari. Bu modeldan sinfda foydalanganda talabalar ham, o'qituvchilar ham turli xil imtiyozlardan

foydalanadilar. Ushbu imtiyozlarga talabalarning faolligi va o'rganish moslashuvchanligini oshirish kiradi. Talabalar o'zlarining tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini va mashg'ulotlarda faolligini oshiradilar.

Talley va Scherer (2013) va Wallace (2014) so'zlariga ko'ra, u o'quvchilarning diqqat markazini oshirish tufayli darslar sifatini tubdan o'zgartirdi. Aniqrog'i, bu o'qituvchilarga qiynalayotgan o'quvchilar bilan yakkama-yakka muloqot qilish imkoniyatini beradi. Ko'chirilgan modelni qo'llash talabalarga Bloom taksonomiyasining yuqori, murakkab bosqichlariga e'tibor qaratishga yordam beradi (Marshall va DeKapua 2013). 1-rasmga qarang.

Ko'rinib turibdiki, bu model an'anaviy darslarga qaraganda samaraliroq ko'rinadi, bu yerda o'quvchilar faqat eslab qolish va tushunish ko'nikmalariga e'tibor berishadi, flipped modelida esa ulami baholash hamda ijodiy qobiliyatlarni yaxshilashga imkon beradi.

Bundan tashqari, uning kamchiliklarini ham eslatib utish joiz. Talabalarning qatnashish uchun ilhomlantirishi, texnik muammolar, mavzuni tayyorlashdagi vaqt muammosi kabilardir. Jonson (2013) ta'kidlaganidek, bu modelning samaradorligi butunlay talabalarning topshiriqlarni o'z vaqtida bajarishga tayyor bo'lishiga bog'liq. Ammo, agar talabalar videoroliklarni tomosha qilmasalar yoki testlarni ko'rsatmalarga muvofiq bajarmasalar, talabalar keyingi seminarda mavzuni batafsilroq o'rganib chiqa olmaydilar. Bundan tashqari, bu turdagi uqitish uslubi muvaffaqiyati butunlay noutbuk, planshet yoki kompyuter kabi elektron qurilmalarga bog'liq, agar talaba yetarli darajada ishlamasa, ular o'rgana olmaydi.

Burton (2013) ma'lumotlariga ko'ra, materialni tayyorlash uchun zarur bo'lgan vaqt (masalan, PowerPoint slaydlari va videofilmlari) ko'p o'qituvchilar uchun juda ko'p mehnat talab qiladi va og'ir bo'ladi, ayniqsa, agar ular ta'lim texnologiyalaridan foydalanishda yetarli kunikmaga ega bulmasa.

To'g'ri, aksariyat chet tillari o'qituvchilari (EFL) o'qitish uslubini takomillashtirish uchun doimo innovatsion usullarni izlaydilar. O'zbekistondagi

EFL sinflarining aksariyatida talabalar o‘zlarining o‘qishlari uchun mas‘uliyatni o‘z zimmlariga olish qobiliyatiga ega emaslar, ular faqat sinfdagi mashg‘ulotlarga ishonadilar. Biroq, ushbu model talabalarning faolligini oshirish hamda mustaqil ta‘lim ko‘nikmalarini oshirish uchun katta imkoniyat yaratadi. Bundan tashqari, ushbu yondashuv o‘qituvchiga bog‘liq bo‘lmagan holda talabalarning avtonom ta‘limini oshirishi mumkin.

Ushbu model an‘anaviy usullardan sinf faoliyati jihatidan farq qiladiganligi sababli. Foyda nuqtai nazaridan qaraladigan bolsa, sinf o‘qituvchilarga darslarni qiziqarli bo‘lishini ta‘minlaydi, bu esa seminarlarning yanada jozibali bo‘lishiga va o‘quvchilarning o‘zlashtira olmagan tomonlarini hal qilishga yordam beradi.

Eng muhim afzalliklardan biri bu o‘qituvch-talaba o‘zaro faol munosabatda buladi. O‘quvchilar, bu turdagi o‘qitishdan ko‘proq foyda olishadi. Buning sababi shundaki, ular endi o‘z tezligida o‘qiy olishlari va kerak bo‘lganda materiallarni ko‘rib chiqishlari mumkin - bu an‘anaviy sinf sharoitida mumkin bo‘lmagan narsa. Talabalarning muvaffaqiyat darajasi va davomat darajalariga ham ta‘sir qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Becker, W. E. & Watts, M. (2001a). AQSh bakalavriat iqtisodiyoti kurslarida o‘qitish usullari. Iqtisodiy ta‘lim jurnali, 33, 269-79
2. Chickering, A. & Ehrmann, S. C. (1996). Yetti ta printsiptni amalga oshirish: Texnologiya qo‘llanilishi. AAHE byulleteni, 3-6 oktyabr.
3. Chickering, A. & Gamson, Z. (1991). Bakalavriat ta‘limida yaxshi amaliyot uchun ettita printsiptni qo‘llash. Ta‘lim berish va o‘qitishning yangi yo‘nalishlari, 47, San-Frantsisko, Kaliforniya: Jossey-Bass.
4. Novak, G., Patterson, E., Gavrin, A. va Kristian, V. (1999). Vaqti-vaqti bilan o‘qitish: Faol ta‘limni veb-texnologiyalar bilan aralashtirish. Yuqori Saddle River, NJ: Prentice Hall.
5. Zigfrid, J. Saunders, P., Stinar, E., & Zhang, H. (1996). Amerikada kirish iqtisodiyoti qanday o‘qitiladi? Iqtisodiy so‘rov, 34, 182-92.

UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMIDA MAKTABGACHA TARBIYA YOSHIDAGI BOLALARDA KREATIV FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHDA O'YIN TEXNOLOGIYALARINING TA'SIRI

D.A.NAZIROVA,

O'zDJTU Pedagogika va psixologiya kafedrasida o'qituvchisi

Maqolada ta'lim-tarbiya, texnika va ishlab chiqarish, ya'ni inson faoliyatining barcha sohalarida axborotni kompyuter va telekommunikatsiyalar yordamida qayta ishlash, saqlash, uzatish bilan bog'liq muammolar o'rganiladi.

Kalit so'zlar: ta'lim-tarbiya, axborot texnologiyalari, kompyuter, kreativ fikrlash, yosh xususiyatlari, maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar.

В статье исследуются проблемы, связанные с обработкой, хранением, передачей информации во всех сферах образования, технологий и производства, т.е. деятельности человека с помощью компьютеров и телекоммуникаций.

Ключевые слова: образование, информационные технологии, компьютер, творческое мышление, возрастные особенности.

The article examines the problems associated with the processing, storage, transmission of information in all spheres of education, technology and production, i.e. human activities through computers and telecommunications.

Key words: education, information technology, computer, creative thinking, age characteristics, preschool children.

O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan o'zgarishlarning bosh sababchisi va harakatga keltiruvchi kuchi inson, uning barkamol rivojlanishi hamda farovon turmushi, shaxs manfaatlarini amalga oshirish amaliy mexanizmlarini va sharoitlarini yaratish masalasi bo'lib hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasida mavjud zamonaviy ijtimoiy - iqtisodiy sharoitlarda kasbiy ta'lim jamiyatning muhim ijtimoiy institutlaridan biri hisoblanib, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy vazifalarni amalga oshiradi.

Bugungi, global axborot rivojlanishi davrida er, tabiat, inson ilmiga qiziqishlar ortib bormoqda. Dunyo olamida bo'lg'usi maktabgacha ta'lim muassasalaridagi bolalarni maktabga tayyorlashda barcha fanlarlar (ona tili, tarix, matematika, informatika, axborot texnologiyalari va h.k.) asos hisoblanadi.

Axborot texnologiyalari keng ma'nodagi fan bo'lib, ta'lim-tarbiya, texnika va ishlab chiqarish, ya'ni inson faoliyatining barcha sohalarida axborotni kompyuter va telekommunikatsiyalar yordamida qayta ishlash, saqlash, uzatish bilan bog'liq bo'lgan yagona sohadir.

O‘z navbatida insonning ixtiyoriy faoliyati doirasi, shu bilan birga fanning har bir tarmog‘i, xoh tabiiy, xoh ijtimoiy bo‘lsin, undagi axborot o‘zining maxsus tomonlari bilan tavsiflanadi. Masalan, ta‘lim-tarbiya haqida aytadigan bo‘lsak, bu shu soha tarbiyachilarining xizmat burchlarini muvaffaqiyatli bajarishlari uchun zarur bo‘lgan, doimo yangilanib turuvchi bilim va ma‘lumotlar to‘plami bo‘lib hisoblanadi.

Maktabgacha ta‘limning Davlat xarakteri, uning xalq ta‘limi tizimida tutgan o‘rni. Maktabgacha ta‘lim uzluksiz ta‘lim tizimining boshlang‘ich turi hisoblanadi.

Maktabgacha ta‘lim, bola shaxsini maktabgacha yoshdagi bolalar ta‘lim-tarbiyasiga qo‘llaydigan Davlat talablariga muvofiq jismonan sog‘lom va yetuk, aqlan ziyrak, sog‘lom fikrlaydigan maktabda o‘qishga tayyorlangan tarzda shakllantirish maqsadini ko‘zlaydi. Maktabgacha ta‘lim uzluksiz ta‘limning hamma turlari bilan mustaxkam aloxida olib boriladi. Maktabgacha ta‘lim muassasasi oila va jamiyatning bolalarga g‘amxo‘rlik qilish, milliy va mintaqa xususiyatlarini hisobga olgan holda har tomonlama barkamol qilib tarbiyalash va rivojlantirishga bo‘lgan ehtiyojini qondirish maqsadida tashkil etiladi.

Respublikamizda 3-7 yoshgacha bo‘lgan davr bog‘cha yoshi davri hisoblanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasida juda tez sifat o‘zgarishlari bo‘lishini inobatga olgan holda 3 davrga (3-4 yosh) kichik maktabgacha davri (4-5 yosh) kichik bog‘cha yoshi o‘rta maktabgacha davr (o‘rta bog‘cha yoshi) 6-7 yosh va katta maktabgacha davr katta bog‘cha yoshilarga ajratish mumkin. Bola rivojlanish jarayonida odamlarning ilgari o‘tgan avlodlari tomonidan yaratilgan predmet va hodisalar olami bilan alohida maxsus munosabatga kirishadi. Bola insoniyat qo‘lga kiritgan barcha yutuqlarni faol ravishda o‘zlashtirib, egallab boradi. Bunda predmetlar olamini, hamda ular yordamida amalga oshiriladigan xatti – harakatlarni, tilni, odamlar orasidagi munosabatlarni egallab olishi, faoliyat motivlarining rivojlanishi, qobiliyatlarining o‘sib borishi, katta yoshli kishilarning bevosita yordamida amalga oshirilib borilmog‘i kerak. Asosan mana shu davrdan boshlab bolaning mustaqil faoliyati kuchaya boshlaydi. Bog‘cha yoshdagi bolalarga beriladigan tarbiya ularning murakkab harakatlarini takomillashtirish, elementar gigiena, madaniy va mexnat malakalari hosil qilish, nutqini o‘stirish hamda ijtimoiy axloq va estetik didning dastlabgi kurtaklarini yuzaga keltirish davridir.

Bog‘cha yoshdagi bolalarning ko‘zga tashlanib turuvchi xususiyatlaridan biri ularning serharakatligi va taqlidchanligidir. Bola tabiatning asosiy qonunini

shunday ifodalash mumkin: bola uzluksiz faoliyat ko'rsatishni talab qiladi, lekin u faoliyat natijasidan emas, balki faoliyatning bir xilligi va bir tomonlamaligidan charchab qoladi. Mana shu so'zlardan bog'cha yoshidagi bola tabiatning asosiy qonuni bo'lmish serxarakatligini ortiq cheklab tashlamay, balki maqsadga muvofiq ravishda uyushtirish kerakligi yaqqol ko'rinib turibdi.

Bog'cha yoshdagi bolalar ehtiyoji va qiziqishlari jadal ravishda ortib boradi. Bu avvalo keng doiraga chiqish ehtiyoji, munosobatda bo'lish, o'ynash ehtiyojlarining mavjudligidir. Bog'cha yoshidagi bolalar nutqni bir muncha to'la o'zlashtirganlari va xaddan tashqari xarakatchanliklari tufayli ularda o'zlariga yaqin bo'lgan katta odamlar va tengdoshlari bilan munosobatda bo'lish ehtiyoji tug'iladi. Ular tor doiradan kengroq doiradagi munosobatlarga intila boshlaydilar. Ular endi qo'ni-qo'shnilarning bolalari bilan xam jamoa bo'lib o'ynaydilar. Xamma narsani bilib olishga bo'lgan ehtiyoj kuchayadi. Bog'cha yoshidagi bola tabiatiga xos bo'lgan kuchli ehtiyojlardan yana biri uning har narsani yangilik sifatida ko'rib bola uni har tomonlama bilib olishga intilishidir.

Bog'cha yoshdagi bolalar xayotida va ularning psixik jihatidan o'sishida qiziqishning roli ham kattadir. Qiziqish xuddi ehtiyoj kabi bolaning biror faoliyatga undovchi omillardan biridir. Shuning uchun ham qiziqishni bilish jarayoni bilan bog'liq bo'lgan murakkab psixik hodisa desa bo'ladi.

Bolaning kamol topishida qiziqishning ahamiyati shundaki, bola qiziqqan narsasini mumkin qadar chuqurroq bilishga intiladi va binobarin uzoq vaqt davomida qiziqqan narsasi bilan shug'ullanishdan zerikmaydi. Bu esa o'z navbatida bolaning diqqati hamda irodasi kabi muhim xislatlarni o'stirishga va mustahkamlash yordam beradi.

Mashg'ulot tarbiyachi tomonidan bolalarga kerakli bilim va malakalarni umumiy holda xabardor qilish demakdir. Mashg'ulotlar kun davomida o'tkazilib boriladi. Kuning birinchi qismiga mo'ljallangan mashg'ulotlar ancha samara beradi. Mashg'ulot jarayonida bolalarda mustaqil fikrlash, ko'nikma va malakalari xosil qilinadi, tarbiyachining so'zini tinglash, o'rtoqlari bilan gaplashmaslik har bir tarbiyachi tomonidan berilgan savollarga javob berishga harakat qilish tarbiyachi tomonidan aytilgan fikrlarni takrorlashga o'rganib boriladi. Har bir yosh guruhlarida necha marta mashg'ulot o'tkazish bolalar bog'chasi ta'lim-tarbiya dasturida belgilab boriladi.

O'yin faoliyati bola hayotida, uning jismoniy, ruhiy, aqliy kamolotga etishida muhim vositalardan biri hisoblanadi. O'yin orqali bolalar tafakkur, tasavvur, xotira,

diqqati kabi barcha psixik jarayonlari rivojlanadi va atrof - muhit haqidagi bilmi yanada kengayib boradi. Maktabgacha ta'lim muassasasida o'yin faoliyatidan to'g'ri va unumli foydalanish, har - bir o'tkaziladigan mashg'ulotlar va sayr faoliyatining samaradorligini oshirib boradi. Maktabgacha tarbiya muassasalarida o'yin faoliyati turli xil shaklda voqeaband - ijroli, harakatli, ta'limiy, musiqiy-ta'limiy kabi yo'nalishda olib boriladi. O'yin bolalar uchun qiziqarli, mazmunli bo'lishi uchun tarbiyachi o'yin qoidasi bilan yaqindan tanish bo'lishi kerak. Zamonaviy informatsion texnologiyaning ta'lim va tarbiya jarayonidagi tutgan o'rni va yaratilayotgan zamonaviy o'quv dasturlari yaratilish jarayonlari haqida batafsil ko'rib chiqamiz. O'rgatuvchi o'yinli elektron o'quv-uslubiy ta'minot yaratishda asosiy vazifalardan bo'lib, dasturiy vositalarni tanlash hisoblanadi. Bu albatta, tarbiyachining va dasturchining tajribasi va bilimiga bog'liq. Bundan tashqari, nazariy metodlardan foydalanish ham katta ahamiyatga ega. Bunday metodlar o'rgatuvchi o'yinli elektron o'quv-uslubiy ta'minot yaratishning kompleks talablarini oson hal qilishga yordam beradi.

Hozirda ekran ko'rinishi (zastavka, informatsion ekran, savollar ekrani, vazifalar ekrani) bir nechta o'yinli dasturlarni o'z ichiga olgan elektron o'quv-uslubiy ta'minot(o'quv qo'llanma)lar keng tarqalmoqda.

O'rgatuvchi o'yinli elektron o'quv-uslubiy ta'minot asosan biror-bir bo'limni, ma'lumotnoma, topshiriqlar yoki topishmoqli mashg'ulotlarni o'z ichiga olgan bo'lishi mumkin. SHu o'rinda o'rgatuvchi o'yinli elektron o'quv-uslubiy ta'minot kitob bilan birga disketada komplekt ko'rinishida bo'lishi kerak. Kitobda ma'lumotlar tavsifi bo'lsa, disketda har xil o'yinli dasturlardan foydalanish imkoniyatlari keltirilgan bo'ladi.

O'rgatuvchi o'yinli elektron o'quv-uslubiy ta'minot barcha funksiyalarga asoslangan, nazariy materiallar namoyon qilingan bo'lishi, dastlabki olingan tushunchalarini izoxlash, o'zlashtirish darajasini nazorat qilish, qog'ozdagi ma'lumotlar yordamisiz teskari aloqaga va shu kabilarga asoslangan bo'lishi kerak.

Maktabgacha ta'lim jarayonini tashkil etishda foydalanuvchining o'quv materialini takrorlashda uni yodda saqlashi, o'z bilimini fikrlashi hisobga olinishi kerak. O'rgatuvchi o'yinli elektron o'quv-uslubiy ta'minotning belgilangan o'quv materialini o'zlashtirishning samarali imkoniyatlarini, ma'lumotlarni yodda saqlash va fikr yuritishni yanada oshirishga yordam berishiga guvoh bo'lishimiz mumkin. O'rgatuvchi o'yinli elektron o'quv-uslubiy ta'minot yordamida o'quv faoliyatining bu elementini tashkil qilish o'zining ko'pgina farqli xususiyatlari

bilan ajralib turadi. Sababi ming marotaba eshitgandan, bir marta ko‘rgan avzal maqoliga amal qilishni isboti bo‘ladi.

Birinchidan, o‘yinli elektron o‘quv-uslubiy ta‘minot yordamida rejadagi o‘quv mashg‘uloti topshirig‘ini bajarishda ma‘lumotning ekranda kerakli tartibda joylashishi, asosiy elementlarning rang bilan belgilanishi, foydalanuvchi uchun «qulay instrumentlar»dan foydalanishni va shu kabilarni keltirishimiz mumkin.

Ikkinchidan, bolalar ba‘zi bir qo‘lda bajariladigan amallarini turli xil xizmatchi funksiyalar yordamida bajaradi. Natijada topshiriq bajarilishi tezlashadi.

Shu yo‘sinda maktabgach ta‘lim tizimidagi bolalarni maktabga ya‘ni o‘quv jarayoniga ortiqcha qiyinchiliklarsiz olib borilishi tashkil etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29 apreldagi “O‘zbekiston Respublikasi xalq ta‘limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5712-son Farmoni Qonun hujjatlari ma‘lumotlari milliy bazasi (www.lex.uz), 2019 yil 29 aprel.

2. Gaipnazarov R. Ma‘naviy-axloqiy qadriyatlar va yoshlar tarbiyasida uyg‘unlik: Ped. fan. nom. ... dis. – Toshkent: O‘zDJTU, 2011.– 132 b.

O'QUVCHILARNING O'ZINI-O'ZI TARBIYALASHI PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

J. Y. OQBO'TAYEV,

Toshkent shahar 231-maktab psixologi

Maqolada o'quvchilarning o'zini-o'zi tarbiyalashi pedagogik muammo sifatida ilmiy nazariy jihatdan yoritib berilgan. O'zini-o'zi tarbiyalash jarayonining harakatlantiruvchi kuchi ijtimoiy-pedagogik talablar hamda o'quvchilarning ichki ehtiyojlari ekanligiga urg'u berib o'tilgan.

Kalits so'zlar: o'smirlik davri, o'qituvchi, o'quvchi, pedagogik mahorat, intellektual, axloqiy taraqqiyot, milliy hamda umuminsoniy qadriyatlar.

В статье рассматривается научное самообразование как педагогическая проблема самообразования студентов. Подчеркивалось, что движущей силой процесса самообразования являются социально-педагогические потребности и внутренние потребности студентов.

Ключевые слова: подростковый возраст, учитель, ученик, педагогические навыки, интеллектуальное, нравственное развитие, ценности.

The article examines scientific self-education as a pedagogical problem self-education of students. It was emphasized that the driving force of the self-education process is the socio-pedagogical needs and internal needs of students.

Key words: adolescence, teacher, student, pedagogical skills, intellectual, moral development, national and universal values.

Mamlakatimizda ta'lim-tarbiya tizimini tubdan isloh qilish borasidagi islohotlar, sohaning milliy hamda umuminsoniy qadriyatlar, insonparvarlik kabi prinsiplar asosida takomillashtirilayotganligi ta'lim jarayonida o'quvchilarning o'zini-o'zi tarbiyalashi mazmunini kuchaytirish imkoniyatlarini kengaytirmoqda.

O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limini rivojlantirish konsepsiyasida "ta'lim muassasalarida o'quv-tarbiya jarayonini samarali tashkil etish, muqobil yondashuvlarni o'rganishga va ilmiy asoslashga yo'naltirilgan amaliy xarakterdagi ilmiy izlanishlarni rivojlantirish, o'quvchilarda o'qishga sog'lom, kuchli va ta'sirchan motivatsiyani shakllantirish"[1] kabi vazifalar belgilangan. Bu borada o'smirlik yoshidagi o'quvchilarda ta'lim tizimini modernizatsiyalashning amaliyotdagi holatini tahlil qilish, neonologik yondashuv asosida o'quvchilarning o'zini-o'zi tarbiyalashi mexanizmlari mazmunini, usullari, yo'llari, metodlari va vositalarini aniqlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Ma'lumki, ota-bobolarimiz qadimdan bebaho bo'ylik bo'lmish ilmu ma'rifat, ta'lim va tarbiyani inson kamoloti va millat ravnaqining asosiy sharti va garovi

deb bilgan. Buyuk mutafakkir Abdulla Avloniyning “Tarbiya biz uchun yo hayot -yo mamot, yo najot - yo halokat, yo saodat - yo falokat masalasidir” degan purma’no fikrlari hozirgi davrga qadar dolzarbligini saqlab kelmoqda[2].

Shaxsning ma’naviy rivojlanish darajasi, o’z-o’zini anglashi hamda maqsadlari, qiziqishlari va intilishlarini jamiyat manfaatlariga moslashtira olishi alohida ahamiyatga ega. Har bir shaxsning o’zini anglashi va o’z faoliyati mohiyatini tushunishi avvalo o’zining va qolaversa jamiyat a’zolarining ma’naviy kamolotiga muhim ta’sir ko’rsatadi. Shuningdek, har bir shaxsning ijtimoiy tajribasi kishilik jamiyati taraqqiyoti mahsulidir. Bu esa o’z navbatida o’smir yoshidagi o’quvchning dunyoqarashi, amaliy faoliyatining mezonini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Globalashuv va texnogen sivilizatsiya sharoitida o’smir yoshidagi o’quvchilarni jamiyat maqsad va manfaatlariga mos keluvchi intilishlari uning ma’naviy dunyosi, nuqtai nazarlari va shu asosda shakllangan ideali orqali tartibga solish muhim pedagogik ahamiyat kasb etadi. Aslini olganda, yoshlarda yuksak axloqiy ideallarni shakllantirish bugungi kunda ma’naviy ehtiyojga aylandi. Pedagogik adabiyotlar tahlili va kuzatishlarimiz asosida aytishimiz mumkinki, bugun yangicha fikrlaydigan, o’z kelajagini jamiyatda demokratik qadriyatlarni mustahkamlash bilan, mamlakatimiz kelajagini jahon hamjamiyatiga integratsiyalashuvi bilan bog’liq holda ko’radigan yangi avlod vakillari hayotga kirib kelmoqda.

Shu nuqtai nazardan ham hamma zamonlarda yoshlarning ta’lim-tarbiyasi dolzarb masala bo’lib kelgan. Bugun bizning davrimizda ham yoshlarimizga nihoyatda yuksak e’tibor bilan qaralmoqda. Hukumatimiz tomonidan yoshlarimizga o’qish va mehnat qilish borasida hamma shart-sharoitlar muhayyo qilingan. Bu o’z navbatida o’quvchilar ongining rivojlanishi, o’zligini anglashi, umumiy ijtimoiy va axloqiy qoidalarni o’zlashtirishning ichki ehtiyojga aylanishiga olib keladi. O’quvchi faoliyatini nazorat qilish va demokratik tarzda baholash, uning insoniy sha’ni, shaxsiy g’ururi asosida tartibga solish vositalari va metodlarini tanlash ijtimoiy-pedagogik zaruriyatga aylanmoqda.

Har bir shaxs o’zi yashayotgan jamiyat, xalq manfaatlari yo’lida fidoiylilik ko’rsatishi, uning ideali jamiyat va ijtimoiy taraqqiyot talablariga mos kelishi shaxsiy hamda ijtimoiy ideallarning mos kelishini ta’minlaydi. Jamiyat va xalq hayotining demokratik tamoyillar asosida rivojlanishi jarayonida yoshlarni o’zini-o’zi tarbiyalash ko’nikmasini shakllantirish maktabda amalga oshiriladigan tarbiyaviy ishlarning mohiyati va yo’nalishini belgilashi lozim. Bu masalani shaxs

ichki dunyosining hayotiy ideallarga mos kelishi nuqtai nazaridan qaragan holda dialektik aloqadorlikda o'rganish maqsadga muvofiqdir. O'quvchilarning ideallarini ijtimoiy taraqqiyot talablari asosida shakllantirish, ularning ma'naviy dunyosiga yangicha yondashishni taqozo etadi.

Bunday yangicha yondashuv usullaridan biri - ularda o'zini-o'zi tarbiyalash ehtiyojlari va ko'nikmalarini tarkib toptirishdan iborat. O'zini-o'zi tarbiyalash shaxs ma'naviy madaniyatining tarkibiy qismi bo'lib, shaxs o'z hayotini murakkab vaziyatlarda ham tartibga solishi, boshqara olishi, ijtimoiy voqelikka nisbatan aniq munosabatini belgilab olishiga xizmat qiladi. SHu asosda o'quvchilarni yangicha pedagogik tafakkur asosida o'z-o'zini tarbiyalashga o'rgatish maqsadga muvofiqdir. Chunki ular bugungi kunda demokratik munosabatlarga asoslangan jamiyatda yashash va faoliyat ko'rsatishga tayyor bo'lishlari lozim. O'quvchilar jamiyatdagi voqea-hodisalar, o'zgarishlarga o'z munosabatlarini bildirishlari nahoyatda zarur.

O'quvchining hatti-harakati, axloqi va qarashlarini tizimlashtirish uchun pedagogik ta'sir vositalari bilan bir qatorda, uning o'z ichki imkoniyatlaridan birinchi navbatda o'z-o'zini tarbiyalash imkoniyatidan unumli foydalanish kerak. Buning uchun esa o'quvchining ichki imkoniyatlari bilan pedagogik imkoniyatlar bir qadar o'zaro mos kelishi lozim. Bunda birinchi navbatda inson vujudining biologik hamda ijtimoiy ta'sirlarga moslashish xususiyatidan kelib chiqiladi. O'quvchining hatti-harakatini faqat buyruq bilan boshqarish, uning erkinlik, o'rganayotgan hodisalarga ijodiy yondashish, murakkab vaziyatlarda to'g'ri yo'l topish, doimiy izlanish kabi imkoniyatlarini cheklab qo'yadi.

Ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilarni o'zgaruvchan hayotiy vaziyatlar, jumladan, bozor iqtisodiyoti sharoitlarida faoliyat ko'rsatishga tayyorlash pedagogikaning muhim masalalaridan biridir. Ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilarni ijtimoiy hayotga tayyorlash juda muhimdir. Ko'rinib turibdiki, o'quvchilarda mustaqil fikr va ijtimoiylikni tarbiyalash ta'lim-tarbiyaning muhim masalalaridan biridir.

Shaxsning faollanuvchan ilmiy-texnikaviy taraqqiyot, axborot oqimining oshishi, jamiyat taraqqiyotining tezlashuvi ham taqozo qilmoqda. Bugungi kunda jamiyatdagi turli oqimlar jumladan, terrorizm, axborot hujumlari, narko biznes, spid xavfining kuchayishi ham o'quvchilarni hushyorlik va o'z-o'zini tarbiyalashga da'vat etishni talab qilmoqda.

Shaxs ichki ziddiyatlarni hal qilishi rivojining asosiy mexanizmi sifatida uni

o‘rab turgan muhitni faol o‘zgartirishi jarayonida namoyon bo‘ladi. Har qanday faollik ham o‘zini-o‘zi tarbiyalash sifatida baholanmaydi. O‘zini-o‘zi tarbiyalash muhitga moslashish emas, balki maqsadga qaratilgan faollik bilan o‘zidagi sifatlarni ijobiy tomonga, ijtimoiy mohiyatli o‘zgartirishga qaratilgan ongli faoliyatdir.

Inson hayotida o‘zini-o‘zi tarbiyalash katta ahamiyatga ega bo‘lishiga qaramay, uning mohiyati va amalga oshirish yo‘llari hali etarlicha o‘rganilmagan. Ilmiy adabiyotlarda o‘zini-o‘zi tarbiyalash, o‘zini engish, yoki o‘zini majbur qilish, o‘z ustidan hukmronlik, o‘zini chegaralash[2] tarzida talqin qilingan. Bunday talqinlarda o‘zini-o‘zi tarbiyalash o‘zining shaxsiy kamchiliklarini engish, o‘zini majbur qilish tarzida tushuniladi, bunda hal qiluvchi holat insonning ongli maqsadga qaratilgan faoliyati bo‘lib, o‘z sifatlarini takomillashtirish, o‘zgartirish asosida qadriyatli yo‘nalishlarni egallashga intilishni ko‘rsatib o‘tish lozim. Shunga ko‘ra o‘zini-o‘zi tarbiyalash shaxsning ijtimoiy mohiyatli xususiyati va sifatlarini takomillashtirishiga yo‘naltirilgan faoliyati bo‘lib, uning ongi va xulqidagi kamchiliklarni o‘zi bartaraf etishiga qaratilgan faoliyatdir.

O‘quvchi ta‘lim-tarbiya jarayonida jamiyat tomonidan qabul qilingan axloq me‘yorlarini egallashga, o‘z xulq-atvorida mavjud bo‘lgan salbiy odatlarni ijobiy sifatlar bilan almashtirishga intiladi.

O‘quvchi inson sifatida ijtimoiy mohiyat kasb etadi. SHuning uchun ham uning hayotiy faoliyati, hatti-harakati ijtimoiy-pedagogik vaziyat taqazosi bilan amalga oshadi. O‘quvchilar xuddi mana shu ta‘lim-tarbiya jarayonida jamiyatga, xalqqa xizmat qilishga safarbar etiladilar. O‘quvchining o‘zini-o‘zi tarbiyalash jarayoni mazmunini ijtimoiy voqelik va shaxs taraqqiyoti talablariga tayangan holda belgilash muhim pedagogik ahamiyat kasb etadi. O‘quvchi o‘zida mavjud bo‘lgan sifatlar va odatlarni o‘zgartirar ekan, o‘zini-o‘zi tarbiyalash yo‘nalishini belgilaydi. Bartaraf etilishi zarur bo‘lgan sifatlarning g‘oyaviy, axloqiy asoslari, o‘zini-o‘zi tarbiyalash idealining mohiyati anglab etishi lozim. O‘quvchilarning o‘zlarini-o‘zlari tarbiyalashga intilishlari ular faoliyatining ajralmas qismi bo‘lishi zarur.

O‘quvchilarning o‘zlarini-o‘zlari tarbiyalashlari axloqiy, jismoniy xamda ijtimoiy takomillashuviga intilishlarining kuchayishi bilan izohlanadi. SHaxs shakllanishida intellektual, irodaviy, axloqiy o‘zini-o‘zi tartibga solish, o‘z xatti-harakati maqsad va ideallari, shaxsiy sifatlarini o‘zgartirishi asta-sekin barqaror maylga aylanadi. O‘quvchilar o‘zlarining shaxsiy sifatlarini anglab, ularni kuzatish, tahlil qilish va tasniflashga odatlanadilar. Buning natijasida o‘quvchilar o‘zlarini

tarbiyalash, takomillashtirishga yo'naltirilgan shaxsiy dasturlarini ishlab chiqadilar. Buning uchun o'quvchilarning o'zlarini-o'zlari tarbiyalashlari ularning asosiy maqsadiga aylanishi lozim.

Amalga oshirilgan tadqiqotlarga asoslangan holda shuni ta'kidlash mumkinki, o'zini-o'zi tarbiyalash jarayonining harakatlantiruvchi kuchi ijtimoiy-pedagogik talablar hamda o'quvchilarning ichki ehtiyojlaridir. Biz o'quvchilarning intellektual, axloqiy taraqqiyoti, o'z-o'zini tarbiyalashni jadallashtiradi. O'quvchining o'z oldiga qo'ygan maqsadi, unga erishishga bo'lgan intilishi uni o'z-o'zini rivojlantirishga undaydi. Bunday vaziyatda o'quvchilarning nuqtai nazarlari, hayotiy tajribalari va yosh xususiyatlari bilan bog'liq holda o'zlarini-o'zlari tarbiyalashlari o'ziga xoslik kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29 apreldagi "O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5712-son Farmoni Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi (www.lex.uz), 2019 yil 29 aprel.

2. Abdulla Avloniy. Tanlangan asarlar. 1-jild. Toshkent.: Ma'naviyat, 1998.

O'QUVCHILARNI JAMOADA ISHLASH KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH MASALASI: TARIXIY-MILLIY YONDASHUVLAR VA AJDODLAR TAJRIBALARI

SH.K. TATLIBOYEV,

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti tayanch doktoranti

Mazkur maqolada o'quvchilarni jamoada ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish mazmun, mohiyatini ma'naviy meros yordamida tarkib toptirish masalalari O'rta Osiyo mutafakkirlarining ilmiy ma'naviy merosi orqali yoritib berilgan. SHuningdek maqolada, o'quvchilarni halollik, poklik, vatan manfaatlari yo'lida fidoyilik ko'rsatish ruhida tarbiyalashda, ularga o'zliklarini anglatish va jamoada ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishda milliy, diniy qadriyatlar o'rni alohida kasb etishi ilmiy nazariy jihatdan yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: *mutafakkirlar, ma'naviy meros, tarixiy yondashuvlar, halollik, poklik, o'zlikni anglash, jamoada ishlash, milliy, bilim.*

В статье рассматриваются вопросы развития у студентов навыков командной работы через научное и духовное наследие мыслителей Центральной Азии. В статье также научно и теоретически подчеркивается роль национальных и религиозных ценностей в воспитании студентов в духе честности, чистоты, самоотверженности, самовыражения и командной работы.

Ключевые слова: *мыслители, духовное наследие, исторические подходы, честность, чистота, самосознание, командная работа, знания.*

The article examines the development of students teamwork skills through the scientific and spiritual heritage of Central Asian Thinkers. The article also scientifically and theoretically emphasizes the role of national and religious values in educating students in the spirit of honesty, purity, dedication, self-expression and teamwork.

Key words: thinkers, spiritual heritage, historical approaches, honesty, purity, identity, teamwork, nationality, knowledge.

Xalqimizning qadimiy tarixi, boy madaniyati, asriy an'ana va qadriyatlari asosida o'quvchilarni jamoada ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish muhim pedagogik ahamiyat kasb etadi. Insoniyat ijtimoiy taraqqiyoti uzoq davom etgan tarixiy jarayon bo'lib, unda kishilarning erishgan moddiy va madaniy merosi o'z aksini topgan.

Ilmiy adabiyotlar tahliliga ko'ra, o'quvchilarni jamoada ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish masalalari jamiyatning ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, madaniy-ma'rifiy, g'oyaviy-mafkuraviy rivojlanishi bilan uzviy bog'liq holda yuz beradi. Har bir davlat va jamiyat rivojlanishida umumiylik, mutanosiblik bilan birga o'ziga xoslik ham bor.

Prezident Sh. Mirziyoyev o'z nutqlarida va chiqishlarida alohida urg'u berib o'tayotgan "g'oyaviy va axborot xurujlariga qarshi mafkuraviy immunitetni kuchaytirish", turli ekstremistik oqimlar o'z manfaatlari yo'lida diniy e'tiqod va qadriyatlardan qurol sifatida foydalanayotganliklarini yoshlar ongiga singdirishda Qur'oni Karim va Hadisi Shariflarda berilgan ta'limotlardan samarali foydalanish muhim pedagogik ahamiyat kasb etadi[1;].

Sharq mutafakkirlari Imom Al-Buxoriy, Abu Nasr Farobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Yusuf Xos Hojib, Unsurulmaoliy Kaykovus, Ahmad Yugnakiy, Muslihiddin Sa'diy, Amir Temur, Mirzo Ulug'bek, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy, Abdurauf Fitrat, Abdulla Avloniy kabi allomalarning asarlari orqali o'quvchilarni jamoada ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish, jamoaning strukturasi tashkil etadigan yo'naltirilganlik, uyushqoqlik, intellektual kommunikativlik, psixologik muhit singari umumiy sifatlarni rivojlantirish borasidagi qimmatli fikrlari hozirgi davr uchun ham katta ahamiyatga ega.

Ajdodlarimizning jamoani ijtimoiy birlik sifatida qarashlari, shaxsning shakllanishi va individuallikning rivojlanishini ta'minlaydigan bolalar muhitida ijtimoiy munosabatlarni shakllantirish masalalari: qadimgi yozuvlar, bitiklar, qo'lyozma yodgorliklar, xalq og'zaki ijodi, muqaddas kitoblar, pandnomalar, o'quv qo'llanmalari, mehnat qurollari, san'at asarlari, hunarmandchilik buyumlari orqali bizgacha etib kelgan[2;].

Biz tarixiy yondashuv tamoyiliga asoslanib, ushbu muammoning tarixiy-taraqqiyot bosqichlarini asoslashga harakat qildik.

Mehnat faoliyatini tashkil etish jarayoni dastlabki paytlarda butun ijtimoiy hayotni yo'lga qo'yish negizida amalga oshirilgan bo'lsa, keyinchalik tarbiya inson faoliyatining asosiy jihati, ijtimoiy ongini shakllantirishning muhim omiliga aylangan. Dastlabki urug'chilik jamiyatidan oldin ham inson yashash uchun kurashgan, mazkur davrda urug'ning barcha a'zolari jamoa bo'lib harakat qilganlar[3;].

Tajriba va kuzatishlarimiz shuni ko'rsatadiki boshlang'ich sinf o'quvchilarini jamoada ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishda diniy qadriyatlardan foydalanish muhim vosita hisoblanadi. Chunki qadimgi ajdodlarimiz komil inson haqida butun bir axloqiy talablar majmuasida zamonaviy tilda aytsak, sharqona axloq kodeksida:

- jamoa insonga ruhiy quvvat beradigan, o'ziga bo'lgan ishonchini orttiradigan;
- faoliyat va muloqotni yuqori axloqiy va estetik jihatdan yuksaltiradigan;
- shaxslararo munosabatlarda ijtimoiy qiymatga egaligi hamda hamkorlik faoliyatining shaxsiy mazmuni bilan ajralib turadigan rivojlanishning yuqori darajadagi guruhi deya ta'kidlanadi.

Shuning uchun o'quvchilarni halollik, poklik, vatan manfaatlari yo'lida fidoyilik ko'rsatish ruhida tarbiyalashda, ularga o'zliklarini anglatish va jamoada

ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishda milliy, diniy qadriyatlar muhim o'rin egallaydi.

Aytish o'rinliki, o'quvchilarni jamoada ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish mazmun, mohiyatini ma'naviy meros yordamida tarkib toptirish zamirida shaxsning ijtimoiy faolligi, yuksak ma'naviy axloqiy sifatleri tarbiyalanadi.

Mintaqamizda yashaydigan xalqlarga xos jamoaviylikning tarixiy-ijtimoiy jihatlariga alohida e'tibor qaratish lozim. Atrofi cho'l va sahrolar bilan o'ralgan, tabiat, iqlimi g'oyat murakkab bo'lgan mintaqa sharoitiga moslashish zarurati azaldan vodiylarda, katta suv manbalari – daryo va anhorlar bo'yida yashab kelgan elat va millatlarning ming yillar davomida bir-biriga moslashib, yaqin elkadosh bo'lib, bir-birining og'irini engil qilib yashashni taqozo etib keladi. Chindan ham, bu zaminda istiqomat qiladigan odamlarning tarqoq bo'lib yashashga imkoni yo'q, tabiatning o'zi, hayotning o'zi ularni shu ruhda tarbiyalagan. Bir so'z bilan aytganda, jamoa ya'ni jamuljam bo'lib yashash tuyg'usi xalqimiz uchun o'ziga xos hayot falsafasiga, yana ham aniqrog'i, hayot qoidasiga aylanib ketgan. Ushbu tuyg'u bugungi milliy mentalitetimizning asosini tashkil etadi va bizni boshqalardan ajratib turadigan xususiyat sifatida namoyon bo'ladi[4;].

Tarixiylik tamoyiliga asoslanib o'quvchilarni jamoada ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish uchun birinchi galda:

- Ahmad Yassaviy, Bahovuddin Naqshbandiy, Al-Buxoriy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Muhammad al-Xorazmiy, Abulqosim Firdavsiy, Amur Temur, Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur singari allomalarning merosidagi badiiy ijod namunalarini "Oila– mahalla-ta'lim muassasasi" jamoat kengashi hamkorlik strategiyasi asosida o'quvchilar ongiga singdirish, hamkorlikda tadbirlar tashkil etish ;

- o'quvchilarni jamoada ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishda ularning yosh, shaxsiy, jinsiy xususiyatlarini inobatga olib, tarbiyaviy ishlarni tashkil etishda ularga individual munosabatda bo'lish;

- o'quvchilarni jamoada ishlash ko'nikmalarini tarbiyalash tizimini rivojlantirish xususiyatlariga ta'rif berish maqsadga muvofiq[4;].

Tadqiqotlar va adabiyotlar tahlili shundan dalolat beradiki, tarbiya – ijtimoiy jarayon hisoblanib, jamiyatning asosiy vazifalaridan biridir. O'quvchilarni jamoada ishlash ko'nikmalarini tarbiyalash jarayonida ham tarbiya yordamida avlodlarning sinalgan, eng ma'qul, taraqqiyparvar tajribasi o'zlashtiriladi va yangi avlodga etkaziladi, odamlarning ongi, hulqiga shu jamiyatda qabul qilingan axloq me'yorlari singdiriladi, etakchilik qilayotgan mafkura o'zlashtiriladi[5;]. 1-4 sinflarda tahsil olayotgan boshlang'ich sinf o'quvchilarini jamoada ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishda xalqimizning ko'p asrlik pedagogik merosidan unumli foydalanish, milliy qadriyatlar va ajdodlarimiz merosi alohida pedagogik imkoniyatlarga ega.

Jamoada o'zini tutish qoidalarini shakllantirishda milliy qadriyatlar va

ajdodlarimiz merosi alohida pedagogik imkoniyatlarga ega. Fikrimizcha, bugungi kunda o'quvchilar jamoasiga milliy qadriyatlarni singdirish, O'rta Osiyo mutafakkirlarimiz ilmiy merosidan foydalanib insonparvarlikka yo'naltirilgan, tashkillashtirilgan birlikning darajasi hamda psixologik kommunikativligi jihatidan ajralib turadigan o'quvchilar jamoasini tashkil etish davr talabiga aylanib bormoqda.

Bilamizki, qadriyat-bu inson va jamiyatning muayyan ehtiyojini qondiradigan, manfaatlariga xizmat qiladigan qadrlri narsalar va tuyg'ulardir. SHunday ekan, o'quvchilarda jamoada o'zini tutish qoidalarini shakllantirishda umumbashariy va milliy qadriyatlardan ta'sirchan vosita sifatida foydalanish alohida ahamiyatga ega.

Quyida biz milliy qadriyatlarimiz zarvaraqalariga kiruvchi Zardushtiylik dinining muqaddas kitobi "Avesto" va ajdodlar tajribalarini o'rganib chiqamiz. "Avesto"da jamoani jipslashtirishga xizmat qiladigan: iymon, e'tiqodda sobitlik, ilm o'rganish, kasb-kor egallash, yoshlarni adolat, ma'rifat, insof, do'stlik, vatanparvarlik, ona sayyorani e'zozlashga hidoyat etishga da'vat bosh masala hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, eng qadimgi davrlardagi yozma manbalarda, xalq pedagogikasi namunalarida, Sharq mutafakkirlari ilmiy merosida fikrlar, e'tiqodlar, an'analar, shaxslararo munosabatlarning xarakteri, maktab va madrasalarning o'rni, diniy ma'rifiy manbalarda bolalarni jamoada tarbiyalash muammolari va ularni echish yo'llari, shakl va metodlariga alohida e'tibor berilgan bo'lib, bugungi kun tarbiya tizimida ham o'z qimmatini yo'qotmaganligi bilan muhim ahamiyatga egadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 26 martdagi PQ-5039-son "Ma'naviyat va ijodni qo'llab quvvatlash maqsadli jamg'armasini tashkil etish to'g'risida" gi Qarori. Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi (www.lex.uz), 2021 yil 26 mart.
2. Tolipov F. Urf-odatlar – tarbiya vositasi Xalq ta'limi j,-T., 2004 № 6 29-33 b.
3. Davronova D.S. Preparing Young People to Social Relations on the Basis of Formation ideological and Political Culture in the Family Preparing Young People to Social Relations on the Basis of Formation ideological and Political Culture in the Family Eastern European Scientific Journal. ISSN. 2199-7977 Ausgabe 3-2016 47-49
4. Egamberdieva N.M. Ijtimoiy pedagogika. Darslik. T.: A.Navoiy nomidagi Milliy kutubxona nashriyoti, 2009. - 232 b.
5. Zunnonov A., To'xliiev B, Ma'sudov X. Pedagogika tarixi darslik. T.: "Sharq" nashriyoti 2002. -11 b.

MAKTABGACHA VA BOSHLANG'ICH TA'LIM TIZIMINI MODERNIZATSİYALASHNING AFZALLIKLARI VA IMKONIYATLARI (Respublika uzluksiz ta'lim tizimi misolida)

M. H. HAKIMOVA,
BuxDU "Boshlang'ich ta'lim asoslari"
kafedrası mustaqil tadqiqotchisi

Mazkur maqolada maktabgacha va boshlang'ich ta'lim tizimini modernizatsiyalashning afzalliklari va imkoniyatlari ilmiy nazariy jihatdan yoritib berilgan. Jumladan, matematikani o'qitishda maktabgacha va boshlang'ich ta'lim tizimida uzluksizlik va uzviylikni ta'limdagi yangi tendensiyalarga mos ta'minlash va amaliyotga tatbiq etish muhim ahamiyat kasb etishi pedagogik jihatdan yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: o'qituvchi, o'quvchi, maktabgacha va boshlang'ich ta'lim, uzluksizlik, uzviylik, yangi tendensiyalar, ta'limning axborotlashuvi.

В статье описаны преимущества и возможности модернизации системы дошкольного и начального образования с научно-теоретической точки зрения. В частности, подчеркивается педагогическая важность обеспечения преемственности в обучении математике в системе дошкольного и начального образования в соответствии с новыми тенденциями в образовании и его практическом применении.

Ключевые слова: педагог, ученик, дошкольное и начальное образование, преемственность, тенденции, информатизация образования.

The article describes the advantages and possibilities of modernizing the system of preschool and primary education from a scientific and theoretical point of view. In particular, the pedagogical importance of ensuring continuity in teaching mathematics in the preschool and primary education system in accordance with new trends in education and its practical application is emphasized.

Key words: teacher, student, preschool and primary education, continuity, trends, information of education.

Respublikamizda globallashuv sharoitida yuz berayotgan ta'lim sohasidagi o'zgarishlar asosida maktabgacha va boshlang'ich ta'lim tizimida kasbiy va metodik faoliyat samaradorligini oshirish, tarbiyachi va o'qituvchilarning kreativ potensialini rivojlantirish yuzasidan keng miqyosda izlanishlar olib borilmoqda. Mazkur jarayon bugungi kunda maktabgacha va boshlang'ich ta'limda matematik tassavurlarni shakllantirishda uzviylikni ta'minlashning texnologik bosqichlari, o'quv-bilish faoliyati tavsifiga mos keluvchi muammoli, hamkorlikda o'qitish, individuallashtirish, izlanishli-tadqiqotchilik, o'quv axborotlari ustida ishlash, ta'lim-tarbiya jarayonini modernizatsiya qilishning ustuvor yo'nalishlari: noformal (o'qitish – asosiy izlanish "Hamkorlik strategiyasi" asosida o'quv jarayoniga innovatsiyalar, onlayn o'qitish, tyutorli ta'limga

urg‘u berilishi) va informal (o‘qitish – individual holatda va shaxsiy) o‘qitish mazmunini takomillashtirish, bolalarning nutq va tafakkurini rivojlantirishning samarali shakl va metodlarini ishlab chiqish, mashg‘ulotlarning integratsiyalashuvini ta‘minlashning turli modellari va texnologiyalarini yaratish zaruratini yuzaga keltiradi.

Jahon miqyosida uzluksiz ta‘lim tizimida o‘quvchilarning matematik savodxonligini oshirish (PISA, TIMSS dasturlari [1;]), dars jarayonida kompyuter texnologiyalaridan foydalanish, maktabgacha va boshlang‘ich ta‘lim tizimini modernizatsiyalash, matematikadan iqtidori, qobiliyati, qiziqishlari va akademik o‘zlashtirish darajalarini hisobga olgan holda ta‘lim jarayonini sifatli tashkil etish masalalariga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Shular bilan bir qatorda matematikani o‘qitishda maktabgacha va boshlang‘ich ta‘lim tizimida uzluksizlik va uzviylikni ta‘limdagi yangi tendensiyalarga (ta‘limning axborotlashuvi, innovatsion texnologiyalar, shaxsga yo‘naltirilgan ta‘lim) mos ta‘minlash va amaliyotga tatbiq etish zarurati kuzatilmoqda.

Bugungi globallashuv jarayonida axborotlarning tez eskirayotgan jadal oqimlari sharoitida shaxsning intellekti, dunyoqarashi, saviyasi, madaniy darajasi, mahorati va kreativ qobiliyatlariga nisbatan talablarning ortib borayotganligi jamiyat oldiga har bir pedagogda kasbiy tayyorgarligini uzluksiz oshirib borishiga ehtiyojni shakllantirish hamda uni ro‘yobga chiqarishga qulay sharoitlarni yaratish muammosini qo‘ymoqda. Chunki bunday ehtiyoj barkamol shaxsning muhim sharti bo‘lishi bilan birga zaruriy belgisi hamdir.

Ilmiy-nazariy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, har qanday o‘zgarish va rivojlanishlarni tadqiq etish uchun turli xil nazariy- metodologik yondashuvlar mavjud. Bu borada ta‘lim tizimini isloh qilishda modernizatsiya jarayoni muhim ahamiyatga ega. Modernizatsiya jarayonida o‘zgarishlar, yangilanishlar inson va jamiyat hayotining barcha jabhalarida ro‘y beradi[2;]. O‘zgarishlar natijasida esa yangicha qarashlar va yondashuvlar shakllanadi.

Aytish joizki maktabgacha ta‘lim tashkilotidan boshlab o‘quv mashg‘ulotlari jarayonida matematik savodxonlikni oshirish, boshlang‘ich ta‘lim matematika fanini chuqur egallash zamirida quyidagi muammolar echimini topishga qaratilgan ta‘lim tizimi shakllantirilishi nazarda tutiladi:

- dunyo ta‘lim tizimlarining integratsiyalashuviga erishish;
- tarbiyachi-o‘qituvchilarning ta‘lim berishi va o‘quvchilarning ta‘lim olish borasidagi erkin safarbarligiga erishish;
- sohada kompetentli pedagog kadrlar uchun global ilmiy ijodiy muhit yaratish;

– maktabgacha va boshlang‘ich ta‘lim sohasida kompetentli pedagog kadrlar tayyorlash, ularni malakasini oshirish, o‘z ustida ishlashlari uchun maqbul yagona qoida va talablar tizimini yaratish;

– xalqaro standartlarga mos pedagogik bilim, ko‘nikma va malaka talablarining, ularni baholash tizimlarining bir xilligiga erishish;

– fan, ta‘lim va ishlab chiqarish integratsiyasini ta‘minlash;

– an‘anaviy ta‘lim usullari o‘rniga zamonaviy, innovatsion ta‘lim usullaridan keng foydalanish va boshqalar.

O‘zbekistonda maktabgacha ta‘lim sohasida kechayotgan islohotlar, ta‘lim tizimini zamonaviy talablarga javob beradigan darajada modernizatsiya qilish va intellektual jihatdan etuk, strategik va tahliliy fikrlashga qodir yosh avlodni tarbiyalashda quyidagi tamoyillar ustuvor o‘rin egallaydi:

yaxlit yondashuv – maktabgacha ta‘lim ta‘lim tashkilotlarida bolalarning fiziologik, ruhiy, g‘oyaviy-siyosiy, axloqiy va ma‘naviy jihatdan o‘z-o‘zini anglashi;

individual yondashuv – maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida bolalarni ijtimoiy muhofazaga ehtiyoj sezuvchi, individual munosabatda bo‘lishni talab etuvchi shaxs deb qarash;

tabaqalashtirilgan yondashuv – maktabgacha ta‘lim yo‘nalishining asosiy talablariga muvofiq keladigan, tarbiya jarayonidagi ob‘ektlarning individualligini hisobga olgan holda, tarbiyaviy ish mazmuni, shakl va metodlari, vositalarining tanlab olinishi;

insonparvar yondashuv – maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida bolalarga mehribonlik va iltifot qilish, o‘zaro munosabatlarda andishasizlik va qo‘pollikka yo‘l qo‘ymaslik, yuksak talabchanlik va qat‘iylikni ularning shaxsiy qadr-qimmatiga hurmat bilan uyg‘unlashtirish;

ta‘limiy-tarbiyaviy yondashuv – maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida pedagog, tarbiyachilarini o‘z faoliyati davomida bilishi kerak bo‘lgan shaxs masalasi, uning yosh xususiyatlari, unga ta‘lim-tarbiya berish, ta‘lim beruvchining qobiliyati va mahoratini shakllantirish, ta‘lim va tarbiyaning psixologik qonuniyatlari, ta‘limning zamonaviy usullari, turli - tuman axborotlarni qabul qiluvchilarning individual-psixologik xususiyatlarini e‘tiborga olgan holda profilaktik ishlarni amalga oshirish kabi tamoyillarni o‘z ichiga qamrab olgan.

Fikrimizcha, maktabgacha va boshlang‘ich ta‘lim tizimida yangi islohotlarni amalga oshirish negizida DTSda belgilangan ta‘limning maktabgacha va boshlang‘ich bosqichida tahsil oluvchilarning matematika fanlari bo‘yicha

tayyorgarlik darajasiga qo'yilgan talablar hamda ta'lim mazmunidan kelib chiqqan holda maktabgacha va boshlang'ich ta'lim tizimini modernizatsiyalashning amaliyotdagi ahvoli, pedagoglarning kasbiy kompetensiyasi mazmuni va tarkibiy tuzilishini ilmiy-nazariy nuqtai nazardan o'rganib chiqdik va hamkorlikdagi ta'lim jarayonini tashkil etishda, ular o'rtasida uzviylikni takomillashtirishda muhim rol o'ynaydigan quyidagi yo'nalishlarni maktabgacha va boshlang'ich ta'lim jarayonida chuqurroq yoritish kerakligini maqsadga muvofiq deb topdik:

– uzluksiz ta'limni takomillashtirishning zamonaviy bosqichida bolalarning matematik savodxonligini rivojlantirish uchun mualliflik dasturlarini ishlab chiqish xarakteridagi mavzular;

– matematik savodxonlikni shakllantirish bo'yicha milliy va xalqaro tajribaga oid materiallar (masalan, ilg'or pedagogik g'oyalar, yangi zamonaviy axborot texnologiyalari, ta'lim va ijtimoiy soha hayotidagi yangiliklarga oid materiallar va b.q.).

– mahalliy xududlardan kelib chiqib etakchi maktabgacha ta'lim tashkilotlari bilan umumiy o'rta ta'lim maktablari o'rtasidagi o'zaro hamkorlikka oid materiallar (masalan, ta'lim tashkilotlarining o'quv tarbiya jarayonini mediavositalar yordamida tashkil etishidagi hamkorlik natijalari, o'zaro kelishuvlar, kitobxonlik kechalari, xalqaro anjumanlar, rezolyusiyalar, uchrashuvlar va b.q.).

Shu nuqtai nazardan maktabgacha ta'lim tashkilotlarida "Ilk qadam" va boshlang'ich ta'limga tayyorlov o'quv dasturini tatbiq etishning mazmun mohiyatini takomillashtirish imkoniyatlari yuqori bo'lgan "Qurish-yasash va matematika" mashg'ulotlari, "Syujetli rolli o'yinlar va dramalashirish" markazi guruh yoshiga mos bo'lgan syujetli qoidali o'yinlar, "San'at markazi" rasm, applikasiya, loy qurish-yasash va origami mashg'ulotlari, "Ilm-fan va tabiat" markazi tabiat, atrof olam bilan tanishtirish mashg'ulotlari, musiqa, va ritmika" markazi musiqa, jismoniy tarbiya mashg'ulotlari ahamiyati o'ta muhimdir.

Bugungi kundagi maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy salohiyati tahlili shundan dalolat bermoqdaki, eng yangi zamonaviy axborot texnologiyalarini, yuqori darajadagi akselratsiya jarayonlarining jadallashuvi sog'lom, faol, barkamol ijtimoiy moslashtirilgan bola shaxsini tarbiyalash, shuningdek kelgusidagi muvaffaqiyatli o'quv faoliyati uchun shart-sharoitlarni yaratish va bolalarni boshlang'ich ta'limga sifatli tayyorlash masalasiga jiddiy e'tibor qaratish lozimligini ko'rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha va boshlang'ich sinflarda matematik tasavurlarni shakllantirishda uzviylikni ta'minlash raqamlar, geometrik shakllar,

son va hisoblashlar, vaqt tasavvurlarini shakllantirish kabi matematik tushunchalardan foydalanib, matematik tafakkur va ilmiy dunyoqarashni shakllantirishning metodologik va didaktik asoslarini yaratish, ta'lim mazmuni va sifatini oshiruvchi ilmiylik, muntazamlilik, onglilik tamoyillariga amal qilishni tarkibiy qismlarini, ilmiy bilimlar tizimining alohida qismlari ilmiy tushunchalar, qonuniyatlar, nazariyalar, majmualu muammolar haqida tasavvur hosil qilish o'ziga xoslikka ega bo'lib, dars jarayonida turli vosita, shakl va metodlar yordamida amalga oshiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Incheon Declaration / Education 2030: Towards inclusive and equitable quality education and lifelong learning for all [Word Education Forum, 19-22 may, 2015, Incheon, Republic of Korea].
2. Pedagogik texnologiya: muammo va istiqbollar (Zamonoviy pedagogik texnologiyaning ilmiy-nazariy asoslari). Mualliflar guruhi./ T.: OO'MKHTRM, 2005. 300 bet.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕХАНИЗМОВ ФОРМИРОВАНИЯ ПРЕДМЕТА «ВОСПИТАНИЕ» В СОЗНАНИИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ НА ОСНОВЕ НЕОНОЛОГИЧЕСКОГО ПОДХОДА

Х.М.ХАЛИЛОВА,

преподаватель кафедры “Педагогика” Карши ГУ

В статье рассматриваются проблемы совершенствования механизмов формирования предмета «Воспитание» в сознании младших школьников на основе неонологического подхода. Раскрывается понимание неонологический подход и предлагается алгоритм деятельности педагога по формированию знаний по предмету «Воспитание» младших школьников.

Ключевые слова: неонологический подход, формирование предмета, школьники, механизмы, сознание, воспитание, деятельность педагога.

Мақолада неонологик ёндашув асосида бошланғич мактаб ўқувчилари онгида “Тарбия” фанини шакллантириш механизмларини такомиллаштириш муаммолари ҳақида сўз юритилади. Неонологик ёндашув тушунчаси изоҳланади ва ўқитувчининг кичик синф ўқувчилари онгида “Тарбия” фанига оид билимларни шакллантириш бўйича фаолияти алгоритми таклиф қилинади.

Калим сўзлар: неонологик ёндашув, фанини шакллантириш, мактаб ўқувчилари, механизмлар, онг, тарбия, ўқитувчи фаолияти.

The article discusses the problems of improving the mechanisms of formation of the subject “Education” in the minds of primary schoolchildren on the basis of a neoneological approach. The understanding of the neoneological approach is revealed and an algorithm for the teacher’s activity on the formation of knowledge on the subject “Education” of younger schoolchildren is proposed.

Key words: neoneological approach, formation of a subject, schoolchildren, mechanisms, consciousness, upbringing, teacher’s activities.

С развитием общества, культуры, созданием новой техники, орудий труда, формированием новых представлений о мире появляются новые предметы и понятия, которые требуют обозначения словами. Вот в таком случае рождаются слова, имеющие явный оттенок новизны по сравнению с привычными, часто употребляющимися словами или совсем старыми словами, которые называют старинные предметы или явления. Такие новые слова называются неологизмами. Еще в середине XX века слово «космонавт» было явным неологизмом. Сейчас оно является общеупотребительным и знакомым всем, даже маленьким детям.

Чем стремительнее развивается окружающий нас мир, тем большее

количество неологизмов в нем появляется. Научно-технический прогресс, всевозможные открытия и изобретения с неумолимой скоростью меняют привычную нам среду. Появляются всё новые и новые объекты современной действительности, каждый из которых в процессе его внедрения в жизнь приобретает определенное название. Всё это незамедлительно отражается в средствах массовой информации.

Появление неологизмов, как правило, обуславливается необходимостью наименования определенных предметов и явлений, ранее не наблюдавшихся и не использовавшихся, каждое новое явление, открытое в науке, изобретение тех или иных транспортных средств, лекарств, косметических средств, предметов домашнего обихода – все это получает отражение в языке посредством наименования, при этом есть два варианта обозначения новых предметов и явлений: либо у уже существующих слов расширяется спектр значений, либо появляются новые слова и словосочетания.

Неологизмы являются источником обогащения языка писателя, которым он пользуется для усиления точности и выразительности речи. В своем произведении писатель употребляет новое слово, созданное им самим путем сочетания уже существующих слов или каких-либо их частей. Такие слова называются авторскими неологизмами.

Антропоцентрическая тенденция в развитии современной научной мысли обусловила актуальность лингвистических исследований, посвященных национально-культурному своеобразию языка. Этот подход к исследованию и описанию языка предполагает обращение к человеку как национальной языковой личности. Современный взгляд на эту проблему, учитывающий всю многомерность и многоаспектность феномена национальной культуры, вызывает необходимость выработки новых направлений научного поиска, ориентированных на включение в орбиту лингвистических исследований сущностных, определяющих, но имплицитных в языковом воплощении категорий культуры, что соответствует конечной цели «культуроцентрических» лингвистических исследований – всестороннему и объективному описанию национально-культурного своеобразия языка.

Общепризнанным является утверждение, что одной из неотъемлемых характеристик лексического состава языка является его непрерывное обновление. Постоянное внимание к проблемам неологии — возникновению новых слов, использованию их в процессе коммуникации, идентификации значения — обусловлено принципиально важной ролью словесных новообразований как «зеркала» языкового развития. Усиление такого внимания связано как с интенсивностью обновления лексического состава языков в

эпоху научно-технического прогресса, так и с создавшимся в неологии положением.

Описание семантических неологизмов должно учитывать специфику ценностного основания национальной культуры, поскольку «помимо общечеловеческих ценностей существуют – как их основная часть – ценности национально-культурные». Вопросы, так или иначе связанные с общей проблематикой неологии, являются предметом дискуссии в мировой науке.

Неологизмы, понимаемые нами как новые лексические, семантические и фразеологические единицы, новизна которых устанавливается по отношению к какому-либо отрезку времени, являются объектом описания неологии, где они изучались и изучаются в различных аспектах: историческом; социальном; при изучении системных отношений в лексике. Актуальность изучения национально-культурного содержания языка, определяет необходимость развития тех аспектов неологии, которые ориентированы на культурную и ментальную составляющую значения новых языковых единиц, являющихся современным свидетельством национально-обусловленной специфики наречения фрагментов окружающего мира.

Описание семантических неологизмов в лингвокультурологическом аспекте связано с решением проблем, обращенных к соотношению языка, культуры, познавательной деятельности, мировоззрения и менталитета народа и потому находящихся «на стыке» различных гуманитарных дисциплин. Национально-культурное своеобразие языка обусловлено ценностными основами национальной культуры, которые проявляются в виде т.н. ценностных интенций или основных ценностных предпочтений, восходящих, во многом, к «большой» традиции в национальной культуре, т.е. к ее нравственно-религиозным истокам, и составляют специфику аксиосферы русской культуры и особенности ее ценностной иерархии.

Несмотря на определенные трансформации и модификации, вызванные экономическими, политическими и другими историческими факторами, основные ценностные предпочтения лингвокультурной общности являются своего рода инвариантом культуры, свидетельствующим о сохранении культурной идентичности народа. Ценностные интенции, характеризующие лингвокультурную общность, должны изучаться на фоне ценностных основ другой культуры, поскольку именно сопоставительный подход позволяет выявить уникальное и универсальное в аксиосферах национальных культур и соответствующих им языков.

Своеобразие ценностных основ национальных культур находит непосредственное отражение в лексике как наиболее культуроёмкой части языка;

национально-культурное содержание лексики, восходящее к ценностям основам культуры, присутствует в денотативной и коннотативной части значения слова, а также в сопутствующем ему лексическом фоне, однако наиболее культуросемкой и культуриформативной составляющей при лингвокультурологическом подходе становится коннотативное содержание слова или так называемая культурная коннотация.

Национально обусловленная оценка, составляющая основу культурной коннотации слова, непосредственно соотнесена с ценностными основами национальной культуры и потому характеризуется высокой степенью имплицитности для представителей иной культуры.

Итак, неологи, признавая термины «инновация», «новшество», «новообразование», «неологизм» синонимами, признают, что между ними нельзя поставить знака равенства. Термин «инновация» применяется для обозначения новых явлений на всех уровнях языка, тогда как термин «новообразование», исходя из своей внутренней формы, может быть равнозначным терминам «инновация», «новшество», но не равнозначен понятию «неологизм». Понятие «неологизм» несколько шире, так как к неологизмам относятся не только лексические новообразования, но и слова, заимствованные из других языков или получившие новые значения. Единая и точная лингвистическая типология неологизмов отсутствует как в общих работах по лексикологии, так и в специальных работах, посвященных неологизмам.

Способы же адаптации неологизмов в языке становятся самыми разными: от морфологических, как-то суффиксация и префиксация, вплоть до прямого калькирования. Проанализировав различные точки зрения на неологизм учёных-лингвистов, можно сделать вывод о том, что однозначного определения объекта неологии в современной науке пока нет.

Литература:

1. Воробьёва И.А. Понятие «Неологизм», Классификация неологизмов в английском языке // ВХГУ № 3, 2019. – С. 158-166.
2. Горбунова Е.В. Неологизмы в языке русской и испанской прессы // ВГУ, 2018. – С. 174-177.
3. <https://ru.wikipedia.org/>.

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ И СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМЫ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ

Н.С.АЛИМОВА,
соискатель

В статье представлены основные направления сохранения и укрепления здоровья студентов высшего профессионального образования; определены факторы и условия, влияющие на процесс формирования здоровьесберегающего пространства вуза.

Ключевые слова: физическое воспитание, физические упражнения, психофизические качества, формирование, закон, здоровье, здоровый образ жизни, здоровьесбережение, модернизация, концепция, здоровьесберегающие технологии, здоровьесберегающая компетенция.

The article presents the main areas of preservation and strengthening of health of students of higher education, the ors and conditions that influence the formation of health-area high school.

Key words: physical training, physical exercises, psychophysical qualities, formation, law, health, healthy lifestyle, th-saving, modernization, concept, program, health saving technologies, health saving competence.

На современном этапе развития общества важнейшей задачей является сохранение и укрепление здоровья подрастающего поколения, формирование у него двигательных умений и навыков, необходимых для дальнейшей учебной и профессиональной деятельности. Происходящие в процессе модернизации образования изменения в системном подходе и методах физического воспитания связаны с потребностью реализации двигательной активности, повышения уровня физической и умственной работоспособности занимающихся, формирования здоровьесберегающего пространства вуза.

В процессе модернизации образования происходит внедрение в учебный процесс современной технологии формирования здоровьесберегающей компетенции, направленной на формирование здоровьесберегающей компетентности студентов при занятиях физическими упражнениями на основе системного, компетентностно-деятельностного подходов. С этой целью в учебном процессе по физическому воспитанию используются разнообразные физические упражнения и разные методические системы, направленные на развитие и совершенствование физических и психофизических качеств личности для формирования здорового образа жизни (ЗОЖ)

студентов. Однако для качественного формирования здоровьесберегающей компетентности студентов этого явно недостаточно, поэтому целесообразно включать в тренировочный процесс самостоятельные занятия физическими упражнениями и спортом с обязательным применением основных средств и различных методов физического воспитания, содержащих элементы самовоспитания.

В принятом законе и подзаконных нормативных актах о дальнейшем развитии и совершенствовании системы физического воспитания образовательных учреждений страны отмечается важнейшая роль занятий физическими упражнениями и спортом в формировании здоровьесбережения участников образовательного процесса. В данных документах содержатся положения и основные требования, предъявляемые к физической и психофизической подготовленности занимающихся для укрепления здоровья и поддержания оптимального уровня физической и умственной работоспособности..

В документах ставятся задачи и предъявляются основные требования, стоящие перед педагогическими коллективами республики, для повышения качества физической подготовленности студентов и формирования здоровьесберегающего пространства вуза. Реализацией государственной программы по физическому воспитанию студентов занимаются кафедры физического воспитания и спорта (ФВиС) вузов. Кафедры ФВиС и созданные при них спортивные клубы являются центрами здоровья, деятельность которых направлена на развитие и совершенствование физических и психофизических качеств личности, формирование у студентов устойчивой потребности к занятиям физическими упражнениями и спортом.

Задача спортивных клубов - пропаганда здорового образа жизни, организация работы спортивных секций, привлечение студентов к активным занятиям спортом, проведение внутривузовских соревнований, формирование сборных команд для участия в спартакиаде: вузов и различных соревнованиях, формирование здоровьесберегающего пространства вуза. Это свидетельствует о том, что существующие в вузах организационные формы спортивной деятельности направлены на сохранение и укрепление здоровья участников образовательного процесса, развитие и совершенствование физических и психофизических качеств личности, формирование здоровьесберегающей компетентности студентов [1].

Физическое воспитание является важнейшей составной частью выс-

шого образование, представляющее собой целенаправленный - педагогический процесс воспитания у студентов высшей школы стремления к регулярным занятиям физическими упражнениями спортом. Надлежащая физическая подготовка является основой развития двигательных способностей и психофизиологических особенностей личности, формирования психологической устойчивости студента. Систематические занятия физическими упражнениями спортом способствуют укреплению здоровья студентов, развитию физических и психофизических качеств личности, формированию здорового образа жизни участников образовательного процесса. При продолжительных интенсивных занятиях физическими упражнениями возникает потребность организма в оптимальной двигательной активности, являющейся приспособительной реакцией организма на повышение мышечной деятельности человека, способствующей формированию механизмов адаптации (приспособления) к высоким физическим нагрузкам. Разнообразные сложности и воздействию на ЦНС двигательные действия направлены на совершенствование двигательных умений и навыков, увлечение физической выносливости и повышение умственной работоспособности студентов. Продолжительные по времени физические нагрузки благотворно влияют на ЦНС и органы и системы человека, и, тем самым способствуют качественному овладению теоретическими и практическими знаниями при продолжительной и интенсивной учебной работе и т. д.

В задачу преподавателя физического воспитания и спорта высшей школы входит активное вовлечение студентов к двигательной деятельности и регулярным занятиям физическими упражнениями и спортом в спортивных секциях и предоставление каждому студенту возможности выбора того вида спорта, который соответствует его интересам, потребностям и физическим возможностям. При этом в тренировочном процессе проведение учебно-тренировочных занятий групп спортивного совершенствования должно соответствовать определенным нормативным требованиям и отвечать необходимым условиям для их проведения.

Одной из основных задач развития массового спорта является необходимость поиска эффективных форм проведения практических занятий, направленных на формирование потребности занимающихся в регулярных занятиях спортом и активном участии в спортивных соревнованиях. От преподавателей физического воспитания и спорта во многом зависит развитие

массовых видов спорта; они, помимо проведения практических занятий, должны заинтересовать ими студентов, повысить их мотивацию к активным занятиям спортом. В работе спортивных клубов такой привлекательной формой проведения практических занятий со студентами, являются занятия в спортивных секциях, направленные на достижение оптимального результата в спортивных соревнованиях.

В 1948 г. для развития и продвижения спорта среди студентов всего мира была создана Международная федерация студенческого спорта (FISU, фр. Federation Internationale du Sport Universitaire, англ. International University Sports Federation). Основные положения программного документа Международной спортивной организации подтверждают, что студенческий спорт является частью всего массового спорта.

В принятых за последние годы государственных концепциях и нормативных правовых актах отражены приоритетные задачи и стратегия государства в области физического воспитания и здоровьесбережения населения. Дальнейшему развитию массового студенческого спорта в Республики вомногом должно способствовать создание современной материально-технической базы, надлежащая организация и планирование научных исследований в области физического воспитания студентов и внедрение их результатов в учебно-воспитательный процесс вузов.

Отмечается следующее здоровье населения Республики напрямую зависит от его физической активности (занятия физическими упражнениями и спортом), а также от влияния целого ряда отрицательных факторов, среди которых:

- недостаточное привлечение населения к регулярным занятиям физической культурой;
- несоответствие уровня материальной базы и инфраструктуры физической культуры и спорта задачам развития массового спорта, а также ее моральное и физическое старение;
- недостаточное количество профессиональных тренерских кадров;
- утрата традиций спорта высших достижений;
- отсутствие на государственном уровне активной пропаганды занятий физической культурой и спортом как составляющей части здорового образа жизни, включая заботу о здоровье будущего поколения.

Для решения указанных выше проблем разработана целевая програм-

ма, предусматривающая обеспечение системного подхода к решению задач Программы и выполнение комплекса следующих(мероприятий):

- развитие массового спорта в образовательных учреждениях;
- развитие массового спорта по месту жительства;
- организация пропаганды физической культуры и занятий спортом как составляющей части здорового образа жизни;
- организация антидопингового контроля в спорте высших достижений;
- модернизация инфраструктуры спорта высших достижений.

Принятые положения и меры по реализации Программы пока до конца не реализованы по причине некоторого спада роста экономики и резкого снижения цен на энергоносители. Недостаток финансирования, снижение темпов роста строительства и ввода в эксплуатацию новых спортивных объектов препятствуют созданию инфраструктуры, проектированию и строительству новых зданий и спортсооружений. Отсутствие современной материально-технической базы, недостаточное количество спортивных сооружений — спортивных площадок, спортивных залов и бассейнов привели к высокому росту цен на предоставляемые спортивными объектами платные услуги, что является одной из причин снижения у молодежи интереса к занятиям спортом из-за их недоступности ввиду высокой стоимости оказания платных услуг. Что касается проблемы развития студенческого спорта, то следует отметить наблюдающиеся положительные тенденции повышения интереса молодежи к занятиям массовыми видами спорта и стремления молодежи вести здоровый образ жизни.

Программа формирования здоровьесберегающего образовательного пространства вуза направлены, прежде всего, создание информационно-методической базы: способствующей формированию мотивации студентов на здоровый образ жизни. С принятием личностью установки на здоровый образ жизни и ответственное отношение к своему здоровью начинается процесс формирования здоровьесберегающей компетенции студента.

Продекларированная в обществе модернизация системы высшего профессионального образования направлена на создание оптимальных условий для подготовки квалифицированных специалистов, способных быстро адаптироваться в жестких конкурентных условиях рыночных отношений. Повышение качества подготовки будущих молодых специалистов необходимо в связи с происходящими в мире интеграционными процессами в

экономике, связанными с развитием nanoиндустрии, разработкой и внедрением в современное промышленное производство инновационных технологий, требующими высокого уровня профессионального образования [3].

Особое значение в осуществлении государственной программы модернизации высшего профессионального образования имеет эффективное внедрение и использование в образовательном процессе современных здоровьесберегающих образовательных технологий обучения. Цель здоровьесберегающих образовательных технологий обучения - обеспечить участникам образовательного процесса возможность сохранения здоровья на весь период обучения в высшем учебном заведении, сформировать у них необходимые знания, умения и навыки здорового образа жизни, научить их использовать полученные знания в дальнейшей профессиональной деятельности. Задача непростая, учитывая, что преобладающее большинство педагогов не являются носителями здоровьесберегающего фактора, недостаточно владеют здоровьесберегающей компетенцией, а также недооценивают роль физической подготовленности в формировании здорового образа жизни студента. Это связано, прежде всего, с низким уровнем их личной физической подготовленности, недостатком знаний в области «педагогика здоровья» и малой информированностью об инновационных здоровьесберегающих технологиях[2]. Таким образом, в условиях модернизации высшей школы, направленной на повышение уровня профессиональной подготовленности профессорско-преподавательского состава (ППС), здоровьесберегающая компетенция является важнейшей профессиональной компетенцией педагога в процессе профессиональной деятельности.

Литература:

1. Абаскалова Н.П. Системный подход в формировании здорового образа жизни субъектов образовательного процесса «школа-вуз». - Новосибирск: НГПУ, 2001.
2. Иванов Д.И. Компетентности и компетентностный подход в современном образовании // Воспитание. Образование. Педагогика. - 2007.-№ 6 (12).
3. Орехов Е.Ф. Модернизация высшего профессионального образования в отрасли «Физическая культура и спорт»: монография Нац. гос. ун-т физ. культуры, спорта и здоровья им. П.Ф. Лесгафта. - СПб, 2011.

*Jurnalning ushbu sonini
tayyorlashda qatnashganlar:
L.Qaraxanova, S.Pirmatov.*

*O‘zbekiston Matbuot va axborot agentligidan
03.01.2007 yilda № 0101 tartib raqami bilan
ro‘yxatdan o‘tgan.*

*«Uzluksiz ta’lim» jurnali O‘zbekiston Respublikasi OAK
rayosatining 2013 yil 30 dekabrda 201/3-sonli qarori bilan
pedagogika va psixologiya fanlari bo‘yicha ilmiy jurnallar
ro‘yxatiga kiritilgan.*

*Jurnal talablariga to‘liq rioya qilingan holda 1,5 intervaldagi
6-7 bet hajmdagi ilmiy maqolalar elektron versiyasi
bilan birga qabul qilinadi.*

Bosishga ruxsat etildi: 5.10.2021 y. Qog‘oz bichimi 60x84^{1/16}
Ofset bosma usulida bosildi. 8-bosma taboq.
Adadi 120 nusxa. Buyurtma

**«ADAD PLYUS» MCHJ matbaa korxonasi.
Toshkent sh., Chilonzor t. Bunyodkor ko‘chasi, 28-uy.**